

улазница

УЛАЗНИЦА

266-267

УЛАЗНИЦА

улазница

ulaznica

266-267

časopis za kulturu,
umetnost i društvena pitanja,
Zrenjanin,
god. LVIII,
novembar 2024.
Broj 266-267

ODGOVORNI UREDNIK:
Mile Kulačić

ZA IZDAVAČA:
Mile Kulačić

REDAKCIJA:
Vladimir Arsenić
(glavni urednik),
Mića Vujičić,
Goran Lazičić,
Vladimir Tot
(tehnički urednik)

KOREKTURA:
Dragana Sabovljević

PREPRESS:
Vladimir Tot

IZDAVAČ:
Gradska narodna
biblioteka
„Žarko Zrenjanin“
Zrenjanin
izlazi tri broja
godišnje

ULAZNICA

Sadržaj

POEZIJA

Goran Stanković: *Trebalo je da vidite upravo ono što sam čuo*, 7

PROZA

Srđan Srdić: *Living on the Frontline*, 19

Milan Ristović: *Paul Kle*, 30

Milan Ristović: *Man in the Monkey House*, 33

Dragana Mokač: *Izvod iz romana u nastajanju*, 46

ESEJ

Slobodan Lisica: *Osvrni se u gnevu*, 53

Edi Daruši: *Metaverzum korporativnog kapitalizma*, 57

PREVOD

Mark Lanegan: *Trinaest hiljada u džepu*, 119

Ihsan Abd el-Kudus: *Politički zatvorenik i lopov*, 134

POEZIJA

TREBALO JE DA VIDITE UPRAVO ONO ŠTO SAM ČUO

Putovao sam, a kao da nisam kroz lažnu zemlju ispražnjenih senki.
Panična svetlost juna, zlačana i zamućena, cinična je, rospija.
Histerično mirna, podseća na osmeh obećane zemlje, u suton svih
svetih, na dan umiranja, usred nenasnosne buke i tmulih uzvika.
Zašto se ljudi toliko deru? Čemu te naglas priče i raspredanja, stanja
sveta i hamlet-homer pitanja, o bogovi, o bogovi moji, neumrlji.

Ovolika mera nesigurnosti i kolebljivosti koju smestismo u svoje
proizvode pokaza nam da taj gorki put ka srcu čovekovom
prelak i širom otvoren je. Neka tajna je morala da bude skrivena,
al ne ona kako da se sebe spasemo. Dok ceo Mars i sve muške
planete
vrte od zapada ka istoku, žene sa Venere vitlaju suprotno. I tu sudar
beše neminovan, bolan. Kapitalizam na Zemlji, sloboda u tihovanju.
Kant kantovanje, moral moranje, nebo nad nama i u nama, to teranje.

Preko duge vibrirajuće daske se potežemo, ko za rep
ko za rogove. Vibrira daska, škripi, treska se prokletinja.
Klecamo, kolena pucaju. Mišići slabi, žilice ko zna
gde protegnute, oči ćorave, sluh ne sluša, glasa pričepljena.

Daščetina vibrira. Pucketa, pucketanje. Sve okolo pucketa.
A vrištati bi hteli, a nemamo usta.

Naše vrednosti znamo, jer rastu. Potom tonu u kalište i muljag, a
blato

prska... Zatim nasipamo zemlju, pevajući *Te deum*, isklesan kamen.

Nestrpljenje dolazi posle čekanja, nema se vremena, nema se...

Otvaramo grobove što pre, što pre, što pre, da nam životna sila
ne pobegne, da ni zadnji, ni jedan drhtaj živog mesa ne pobegne.

KAKAV SVET, KAKAV ŽIVOT, KAKVA LJUBAV

Voda će pasti i očistiti sve, utišati mrmoljenje i stenjanje, ohladiti zidove, ohladiti zemlju pa će se udobnije hodati, toliko polažemo u vodu. Opraće i odneće sve, samo da ne prestane. Valja je slušati pred spavanje.

Voda će umiriti nerve, promešaće strah i kajanje, uliće u sve tuđinsku volju. Mislim da na svim svetovima pada kiša, pa oni i ne bili živi. Kiša mora da pada, vode moraju da otiču. Metafora do metafore, dosadne su, ali tako ostajemo živi.

Kažu, mutne vode će nas odneti. Isto i za meteore, ugljenične spojeve, il neurasteniju kažu. Plavičasto svetli voda u reaktoru, niko ne ugasi žeđ ovog čoveka za napred, hej, u sutra, to mrtvo sutra u kome smo svi zajedno, na porugu i utehu.

Gledamo kako se svet rastvara u vodu, pesak i vazduh. Kraj se bliži, odlučili smo da zastanemo i samo gledamo. Iza sveta zla i dobra, iza živih i mrtvih, ima jedno polje. Srešćemo se tamo, nas dvoje, sami, poslednji i prvi put.

KAKO GOD DA JE SADA, STVARI SU BOLJE NEGO ŠTO ĆE BITI TADA

1.

Sve je po Heraklitu, zakonomerno.

Kapitalizmu je sve bolje, bogatiji su bogatiji,
Ferari i Lamburgini povećavaju godišnje kvote,
svet je sve bogatiji, fudbaleri su sve bogatiji,
arhitektura utočišta bogatih sve bogatija,
sve je sve bogatije. Srpski radnici u Juri će zauvek
imati 200 eura i povećanja od 1 odsto.

Fašisti će biti bogatiji i kapitalizam će biti
bogatiji. Sve ostalo će biti siromašnije.

Ferari će napraviti električni automobil i
neće zagađivati atmosferu, najbogatije neće
boleti više glava za budućnost, Teslu će voziti
svi ostali bogati ljudi. I njih neće boleti glava.

Heraklita neće boleti glava, mrtav je.

Srpske radnike neće boleti glava, biće mrtvi.

Piramide će ponovo ući u modu, biće
električne i nevidljive. Neće zagađivati vazduh.

Faraoni će nositi maske sa kljunovima.

Svi radnici na piramidama će dobijati hleba i mesa i piva iz Apatina, Čelareva i Jagodine, od srpske vode, čiste, prečiste, jer će malo ljudi ostati ovde a i biće bogati. Neće ih boleti glava. Mene neće boleti glava, ni vas. Nikoga neće boleti glava, svet će biti gizdav i lep i bogat posvuda. Tako je to.

2.

Bezos, Džef Bezos zarađuje 11 miliona na sat, radnik u Amazonu 11 dolara na sat, i to je kapitalizam i to je ljudska duša i sve stoji tako kako stoji i zato tako volimo da izađemo kada naleće kiša i sneg i probija vetar i seva, kada se događaju stvari. Kroz prozor bi odleteli, onim gromoglasnim krilima, na zimskim promrzlim etrima, klaparajući kljunovima, govoreći, glasajući. Leto je proteklo glatko, proleće zaboravismo već, jesen nas usrećuje, jer, možda, možda, možda se dogodi to. Ona nikada preuranjena vest, onaj slom. Nećemo je preživeti. Zimi napada sneg. Tada osećamo da nešto nije u redu, u dubini. Ja bih da dohvatim tu dubinu. I iskon bih da dohvatim, i otuda da se kao prorok vratim lep međ pošten svet. Tako je to.

PRE I SADA IZGLEDA BESKONAČNO

Koliko puta ću još gledati stablo pokraj prozora sa koga pada lišće s jeseni? Da li je to taj radićevićevski horizont događaja? Koliko dugo će lišće opadati i rasti za sve nas? Da li je to konačan nadolazak večnosti? Čuju se sirene.

Jesu policijske ili ambulantne? Na vrlo kvantan način je padala i stala kiša. Da li će ikada više padati? Sada mogu sve da zamislim a da ne budem tamo. Da li će postojati ako prestanem misliti na to? Sudarili smo se sa velikim nesvetlećim oblakom. Šta je taj oblak? Šta nam donosi?

Tehno-etar, emanaciju, ektoplazmu, alo? U svemu što dovoljno je besmisleno može se naći red, kažeš. Iza okuke reka i dalje teče, zar ti se ne čini? Vratio bih pogled na drveće šibano kišom. Još malo ćutanja. I to bi bilo to.

MI, TAKO UMORNI OD SVE TAME U NAŠIM ŽIVOTIMA.

Ljudski rod vode navigatori, snažni, jednostavni i skromni.

Mi ljudi smo budući ili bivši, nikada prozračni, iz dubina osvetljene kože, nikada očiju punih, oh Bože, zvezda.

Duše. Velike, velike, večne zvezde! Kao i mi,
i one imaju predivni duh. Kao i one, i mi smo
i poslednji i prvi. Tako smo lepi. Tako smo sami.

Poslednje uporište čovečanstva. Mi smo to. Mi smo ostaci onoga
što je nekada bilo, mi smo pesnice stegnute u tmuni. Znoj magle,
pokrivka od peska, kuća na osami, staklena vitrina sa drangulijama.

Čovečanstvo ima divan duh, ne i čovek. Potomci će znati
i zaboraviti o nama. Cveće će uvenuti. Leptiri istruliti u
večnosti, pod smolom od sećanja i lakom od tugovanja.

Ono što imam da kažem na granici je izgovorljivosti,
ono što čujem je buka praznih prostora, zvuk nakon kraja
tokom mnogo dužeg vremena od onog u kome smo živeli.

Posle kraja nastupiće mnogi nepoznati događaji.
Mi postojimo kapilarno, mi verujemo sekularno, a božjeg
daha. Ali čovečanstvo ima divan, tako divan duh.

DVE LITANIJE IZGOVORENE PROTIV GUBITKA

1.

Čudni hramovi, alhemijska čudovišta i noćna sunca.

Svi eksperimentišu na nevidljivim univerzitetima.

Te noćne šetnje studentkinja, burne poveznice tekućih događaja, ti mikrobnih sekreti, arhetipske lepljivosti, skup ekoloških izlučevina, geomorfoloških naprslina, taj sjaj političkog redukcionizma, božjeg predračuna, istorijskog obračuna, sve što načini čoveka i ženu, ono što so učini mesu, il kiša suzama, il svetlost prostoru, il svetina proroku banuvšem, zlo i naopako!

2.

Kada atomski tresak šokira geologiju, kada se monoliti

nasade sred kamene pustinje, kada virus razotkrije

vladajuću kosmokokofoniju, kada lednici izgube večni

rat protiv usoljene retorike, kada tvoja i moja koža

zasvetluca masnjikavim prelivima, kada društvene mreže

prikoče ritam kojim rastu trave i nadimaju se godovi,

i kada skrolujemo, uspaničeno, na kraju dana, kuda to bežimo?

PROZA

Living on the Frontline

Možda se spustila magla, ali nisam ja od juče. Važno je razgraničiti stvari; neke linije se ne prelaze, jednostavno je tako i dobar stojim da je tako – nema tog rođaka koji će da me ubedi u suprotno. Oni su tamo, i s ove strane je neophodna puna borbena gotovost, svi kapaciteti moraju da budu uključeni u procese odbrane. Rekao sam ženi da rukovodi resursima u prizemlju i da povede računa o tome kako deca razumeju novonastalu situaciju. Izdao sam komandu da zajebe nedeljni ručak i da prisutnom življu podeli konzerve, nešto mi govori da je stigao Dan D i da će oni pokušati da usmere invazivna dejstva ka nama. Probudio sam ljudstvo u četiri i trideset, postrojio ih u dnevnoj sobi, i objasnio koje su strateške pozicije svakog pojedinca. Održao sam govor, istorija nam pokazuje koliko je to značajno, dobar govornik – veliki državnik, postoje snimci na kojima je lako uočiti široke pokrete osvećenih masa suočene s monumentalnim besedama, pametnom – dosta. Prave reči izgovorene na pravim mestima i na pravi način izazivaju konkretne doprinose. Deca su kenjkala, ali nisam imao vremena da sprovedem radikalnije mere protiv njihovog nemuštog defetizma. Pitao sam ih koji im je kurac i citirao velikog američkog predsednika Regana D. Ruzvelta, a taj je znao šta radi, koji je rekao da se samo dripci plaše i da su žuti ujebali, sve to postoji dokumentovano, dokazi su tu, Jutjub i te stvari, mada negde piše i kako je to rekao neki crnja, crnački kralj valjda. Ne možeš da živiš od crnja. Na svakom uglu dobro koordinirane opake crnačke milicije vrebaju u iščekivanju crnačkih pet minuta. Postoje zapisi, Nostradamus, Tarabići, Biblija, ali lenja, neprosvećena i nezainteresovana bagra ne čita. Svom

srećom, postoje ovakvi kao ja. Bar za sebe znam, i daću sve od sebe. Ja sam garant opstanka.

Oni su strpljivo čekali da se magla spusti, nisu se zaletali jer znaju ko je na drugoj strani. Koristili su tehnike *spavača* koji će se aktivirati u za njih najpovoljnijim uslovima. Procenili su da ću se braniti do poslednjeg. Jer, ja sam upućen, koristim adekvatnu literaturu, *Hagakure*, *Umeće ratovanja*, prihvatio sam etiku koje se čvrsto pridržavam. Put samuraja je smrt. Šta oni znaju o etici? Nameravaju da je razjebu do kraja, svaku etiku, majke im ga spalim paganske, da ne ostane ni e od etike. Nisu slučajno odabrali nedelju, to je dan koji provodimo u skladu s poslanicama iz Svetog pisma. I, šta sad imamo? Sad imamo opsadu, eto to imamo. I očevodne sknaviteljske namere. Udar na tradicije porodičnog života.

Prvo, deluje kako je naša pozicija u geostrateškom smislu neodbranjiva. Moja žena je kriva za sve. Govorio sam joj kao čovek da niko s malo razuma ne kupuje kuću čiji je levi bok na vetrometini. Nema te osmatračnice i tog snajperskog gnezda s kojih je moguće istovremeno kontrolisati sumnjiva frontalna pomeranja i znatno podmuklije bočne udare. Dobro sam obučen i znam, osposobljen sam za ovakva delovanja, čitav život sam posvetio razrađivanju detaljnih taktičkih zamisli. Budala od moje žene nije poslušala, prvo je tvrdila kako će biti dovoljno da redovno kosim šipražje s praznog placu levo od nas. Objasnio sam joj, kao odgovoran muškarac koji vidi dosta toga unapred, da će u tom slučaju svako čije namere nisu časne trenutno razumeti zašto to radim, a da će, ukoliko ne budem to radio, potencijalni uljez moći bezbrižno da prodre na našu teritoriju. Onda je iznela primedbu o podizanju više i neprobojnije ograde, kao da istu tu ogradu ne mogu da potkopaju i prevaziđu drugim sredstvima. Taj neopisivi idiot s kojim sam prisiljen da živim razmišlja u kategorijama fortifikacije srednjeg veka. Poslednje što je učinila, a što je apsolutno nedopustivo, bio je odlazak u opštinu. Tamo su joj dostavili plan iz kog proizlazi da će na pomenutom neiskorišćenom placu opština izgraditi obdanište. Početak radova

zakazan je za april 1986. godine. Rekao sam joj da imamo problem. Rekao sam joj da je 2013. godina. Rekao sam joj da je njen mozak običan probušeni kondom. Rekao sam joj da bi nas to obdanište još više ukopalo. Koga ima u obdaništu? Nekoliko sati dnevno tu su usrani klinici. Posle njih dolaze jebači bez stambenog prostora, narkomani i oni s kapuljačama. Ako sve to nisu jedni isti. Šta bi trebalo da radim u tom slučaju? Da obijem magacin neke kasarne i tako se dodatno naoružam? Ne bilo koji, kineski probušeni kondom. Napravio sam neopisivu glupost kad sam je poslušao. Svi grešimo. Kad sam ustanovio težinu sopstvenog propusta, morao sam da je išamaram. Kineze, inače, ne bih nipodaštavao. Kakva veličanstvena ideja, napraviti trg dovoljno velik da po njemu sprovedeš tenkovsku diviziju. To je civilizacija. To je kultura. Oni su se svojih crnja rešili. Niko nikada nije video crnog Kineza.

Dakle, morao sam da je išamaram. Kakva opština? Ko boravi u opštini? Pre svih: komunisti. Sve ih znam i dobro se sećam. Komunisti su okupirali zgradu opštine i nikada je nisu napustili. Šta oni rade? Razvodnjavaju stvari. To je komunizam, kreiranje atmosfere kolektivnog beznađa prouzrokovanog zaprepašujuće neshvatljivim administrativnim procesima. Komunizam, to je otuđenje čoveka od smisla, kako nacionalnog, tako i individualnog. To su neke kancelarije, referenti, sektori, planovi koji se nikada ne ostvaruju, kao to sa obdaništem. Vešto kamuflirani komunisti su preimenovali svoje ideologije, sada je to stoglavo čudovište kome čovek gotovo ne može da naškodi. Potreban je zdrav i jasan otklon, prezir prema infiltriranom komunizmu. Jevreji, masoni, komunizam, to je kancer koji nagriza naše opštine. Deca umrlih komunista pare se između sebe i porađaju novu decu kojom popunjavaju ono malo preostalog prostora u zgradi opštine. Sve falsifikuju, krivotvore činjenice, to je ono što tamo rade, proveravao sam, kontrolišem sadržinu i verodostojnost svakog opštinskog spisa do kog mogu da dođem, 1992. nije bila prestupna godina, kako da ne, a ja sam mrmot, kradu nam identitet, vreme, dušu, hoće da nas izlude. Zato je

sad ovako. Normalni su ljudi. Izazivaju paranoju. Ali, nisu računali sa mnom. To je to, nema savršenog zločina. Sve će se doznati.

Dobro je što imam te probleme s prostatom. Malo-malo, pa moram na pišanje. Da nije pišanja, naše sudbine bi bile u njihovim rukama. Komunisti iz opštine jedva bi dočekali tako nešto. Oni brišu ljude sa spiskova dok trepneš. Postoje čitavi odseci koji se bave time, izbriši ovog, izbriši onog, izbriši čitavo leglo, čitavu porodicu, seci porodično stablo. Ne sahranjuju ljude, već ih bacaju u DTD kanal. Nikada, nikada, nikada neću zaboraviti kad se onaj autobus survao s mosta, nedeljama su tražili utopljenike, neki do danas nisu pronađeni, ali ko je pronađen, čak su se izlanuli da jeste, pronađeni su neki drugi utopljenici, *neki drugi*, e to su ti o kojima govorim, ti *neki drugi*, ovakvi kao što sam ja, bacaju ih u DTD kanal, mađarska Racija im nije ravna, onima koji bacaju, ne onima koje bacaju, na dnu kanala s betonskim cipelama, to je njihova politika. I nikada nisu rekli ko su ti *neki drugi* koje su pronalazili umesto onih koje su tražili, to su se samo novinari izleteli, izlanuli, sve su to komunisti ekspresno učutkali, nema te i to ti je.

I pitam ja, kako su oni dospeli ovde, kad smo kupovali kuću moja žena je insistirala da to bude ovde, lep kraj, čist kraj, uveravala me je, a ja sam miran tip, nije mi do nevolja, imao sam težak život, mučio sam se kao Isus, trudio se da othranim svoju decu, da im usadim trunku elementarnog poštovanja, da ih očovečim. Da bi se desilo šta? U toj opštini valjda dele dozvole, samo dođeš i ljubazno zamoliš, op, evo dozvola, kupuj, gradi, radi. A odakle ti novac? To niko ne pita. Korupcija, to je komunizam. Ko je došao na ideju da deo grada u kom žive mirni i porodični ljudi naseli crncima? S njima je ovako: pustiš jednog, evo ih milion. Da, pripisalo mi se u pola noći, a prozorčić na toaletu gleda tačno ka kući preko puta. Tamo je živela prava, normalna žena, bar je to bilo ono što sam mislio o njoj. Nisi je ni čuo ni video. Ni njenog muža dugo nisam video, pričalo se da ga je tukla, ne mogu da kažem, stvarno izgleda kao neko ko ima tešku ruku. Bila je nastavnica nečega, domaćinstva valjda. Pišam i gledam

svojim očima kako stižu. Kombi, nemačke registarske tablice, tek malo doterana olupina. Iznose stvari, larmaju, to su bezobzirni ljudi koji provociraju od starta. Donekle razumem i policiju, teško je snaći se, oni su povezani i govore jezikom koji niko ne razume. Komunisti su im dozvolili da uvedu taj jezik u pojedine škole, srećom ne u ovu koju pohađaju moja deca, inače bih morao da povučem određene nepopularne poteze. Zapišao sam svoju ruku, a da to nisam primetio, pokušavajući da ih prebrojim. Tad sam pomislio: Počelo je.

Narednog dana otišao sam do stanice policije. U prijavi sam naveo kako imamo situaciju sa ilegalnim imigrantima. Uputili su me kod inspektora zaduženog za takve i slične slučajeve. Čovek je delovao pristojno, saslušao me je koncentrisan, znam ljude i njihove reakcije, psihologija je nešto što me je oduvek privlačilo, kao i toliko toga. Opisao sam mu prizor kom sam prisustvovao što sam plastičnije mogao, kao i položaj naše kuće, i jasno mu stavio do znanja da očekujem najgore, kako za svoje ukućane, tako i za grad, ali i društvo u celini. Ustao je, rekao da ga sačekam dva-tri minuta, i izašao iz kancelarije. Kad se vratio, primetio sam izvesnu usiljenost u njegovim kretnjama, rekao je da iz katastarske službe i suda navoda da je u pitanju regularna i legalna procedura kupovine stambenog objekta od strane građana naše zemlje. Oni imaju jednaka prava kao vi ili ja, dodao je. Oni su isti kao mi. To si ti rekao, odgovorio sam. To je samo tvoje mišljenje. Ja znam šta ću, pošto mi država ne pruža zaštitu. Znam šta ću, ne zvao se ja Gale.

Isturili su najnemoćnijeg. Tako rade pacovi. Već dan po useljenju ugledao sam ga kako nehajno prilazi našoj kući. Ženi sam naložio da se s decom povuče u podrum. Imao je taj namešteni osmeh, kao da smo prijatelji koji se svakodnevno sreću. Otvorio sam vrata i zastao malo ispred praga, tačno toliko da mu onemogućim brz uvid u raspored prostorija iza mene. Klimnuo sam glavom ka njemu, nakon što me je jedno vreme ispitivački posmatrao, i dalje se osmehujući. Rekao je da se zove Babuš. Kurac. Niko se ne zove tako. Smisao njegovog izlaganja bila je navodna želja za upoznavanjem prvog

komšiluka. Klimao sam glavom i slušao ga. Kada je završio, ruke su mu ostale delimično raširene, kao da želi da me zagrli. Razmatrao sam njegovu fizionomiju. To je kao s majmunima. Na neki način oni nam jesu slični, ali su i dalje majmuni. Babuš, rekao sam, trudeći se da ostavim utisak neprijatne osobe, vidi Babuš, ovde su ljudi malo čudni. Svako gleda svoja posla, Babuš, svako za sebe. Reći ću ti da je to najbolje za tebe, uradi i ti tako, gledaj svoja posla, Babuš, ali ih gledaj iz svog dvorišta. Tako je najbolje za sve, prijateljski ti kažem. I zatvorio sam vrata. Odvukao se nazad, sporije nego što je došao.

Čitavo leto proveo sam ušančen na spratu. Jednu od dečijih soba sam ispraznio i od nje napravio komandni centar. Iz te baze sam izbacio sve ono nepotrebno, čak i zidni sat s likom Snupija čije je glasno otkucavanje moglo da bude opasno u dva smisla: da me omami i uspava u kritičnom času, ili da me omete u nekoj od defanzivnih faza. Opredelili su se za opciju iscrpljivanja, koja tek u neznatnom broju slučajeva ne daje pozitivne ishode. Svakog dana dolazio bi različit broj vozila, najčešće nemačkih registarskih tablica, iz vozila bi izlazili neidentifikovani pojedinci, za koje je bilo skoro nemoguće utvrditi da li pripadaju susednom klanu po pravu stanovanja ili ne. Tako su me spretno zavodili u zamku netačnih informacija, koje, naravno, dovode do osmišljavanja pogrešnih strateških opredeljenja. Fenomen njihove tamnopotosti predstavljao je posebnu nedaću. Za nas, pripadnike bele rase, identifikacija i izdvajanje crnačkih individua predstavlja izuzetno kompleksan zadatak. Decenijama sam govorio i poučavao o tome: oni su isti. Tako i funkcionišu, kao natkriveni jedinstvenim crnačkim nervnim sistemom koji im nalaže da se kreću u istovetnim koordinatama. Deluju u tom smislu nepobedivo, svuda su, čini se kako su lako dostupni, ali ih je previše. Obruč se steže oko nas. Stoglava hidra napada. Sasvim specifične nedoumice imao sam prebrojavajući njihovu decu. Bilo ih je kao bubašvaba, milioni njih, puzali su i mileli, vukli se po utrini na kojoj su parkirali vozila. Znao sam da su njihova deca najsposobnija za rapidnu infiltraciju i decidirano sam saopštio

ženi da tu gamad eliminiše svim raspoloživim metodama, samo li pridju našem posedu. Analizirao sam njihovu svakodnevicu i pitao se s kakvim namerama nastupa njihova matica Indija u odnosu na globalnu realpolitiku? Kakva je to superiorna kolonijalna matrica. I niko ne postavlja pitanje odakle oni ovde, od kada su tu, zašto ih negde nema uopšte a ovde nadiru sa svih strana. I shvatio sam retku ozbiljnost i veličinu nesvakidašnjeg primera koji dajem i koji ću dati. Nema predaje.

Pokušao sam da ih diplomatski zastrašim, kako bih dobio na vremenu i zbunio ih. Nedelju dana kupovao sam sve dnevne novine, od pažnje vredne štampe koja marljivo ukazuje na istinsko stanje, pa do listova u vlasništvu nedovoljno transparentno definisanog kapitala, čiji interes se ogleda u proizvodnji ambijenta pogubne letargije. Nasumično sam pomešao sve primerke novina, i pažljivo isecao slova. Zatim sam slagao slova, i lepio ih na podlozi napravljenoj od lista izvučenog iz dečije sveske. Tako rade trenirani profesionalci, majstori koji ne ostavljaju nepotrebne tragove. Napisao sam: *Sve znam. Znam koliko vas je. Znam da ne volite ovu državu. Znam da ne volite nas. Nekima od vas teško je i da govore našim jezikom. Ali, dobro ste se organizovali. To vam priznajem. Moram da vam čestitam na tome. Svaka vam čast. Ipak, neću gledati šta radite skrštenih ruku. I ja ću da se organizujem.. Već sam to uradio. Računajte s tim. Nemojte to nikada da zaboravite. Nikada.*

Sačekao sam pogodne okolnosti, jedno kasno popodne tokom kog su komunisti iz opštine isključili struju na sat vremena. Rade takve stvari u pravilnim intervalima, žele da nas raspamete dok sprovode svoje mutne naume. Nema obijanja trafike u kom nije učestvovao neko od komunista iz opštine. Pretrčao sam ulicu, trudeći se da izbegnem mogućnost da me neko od njih ugleda s nekog od prljavih prozora. Tekst pisma, uredno upakovan u beli koverat, odložio sam na prag njihove kuće, tako obezbedio izvesno čitanje, i ekspeditivno se vratio na osmatračnicu. I dalje smo bili bez struje, kad su se začuli urlici tipični za stvorenja njima nalik. Pijano

su laprdali, čula se lomljava i padanje s treskom, a jedan od njih je naglo izleteo iz kuće, kao da ga je katapultirala gigantska elastična opruga. Zapeo je za prag i posrćući pao. Uspeo je da sedne i delovalo je kako razmišlja, kada bi mu to bilo moguće. Ugledao je koverat i uzeo ga. Podigao se, s kovertom u ruci, i uputio na ledinu praznog palca. Držao sam ga na nišanu, imao sam određene sumnje. Još od susreta s Babušem nisam se odvajao od puške, glancao sam je, čistio i repetirao, kako bi mehanizam održao u stanju pripravnosti. Dovukao se tik do ograde naše kuće i otkopčao pantalone. Siguran sam da je simulirao pijanstvo, nikada nisam video čoveka koji deluje onoliko pijano. Ali, nisu ljudi u pitanju, nisu to normalni ljudi. Nismo to mi. Čučnuo je. Označio sam ga kodnim imenom *Jedan od Babuševih potomaka*. Bog mi je svedok, i on mi je tada zadržao ruku, sam Bog se oglasio i poručio mi *Pusti ga nek se posere na tom mestu, jer na tom mestu biće njegov grob*. Da mi Bog nije uputio signal, ustrelio bih pseto nad njegovim govnicama. Nije bilo vreme, nije došao čas. U Bibliji piše da postoji vreme za sve, pa i za deratizaciju. Uzdržao sam se od likvidacije i otrpeo uvredu kakvu niko nikada nije otrpeo, još od Luciferovog izdajstva. Njegova mongoloidna glava se pomolila nad ogradom i odšepesao je natrag u jazbinu. Smilovao sam mu se, u društvu Gospoda, znajući da neće još dugo. Sutradan sam se spustio da počistim opoganjeno mesto i video kako je mojim pismom obrisao dupe. Ciganska posla.

Osećao sam obavezu da alarmiram zajednicu. Ja sam čovek društva i sistema, uvek sam takav bio, i to niko ne može da mi oduzme. Prva čovekova ljubav nužno mora da bude ljubav prema zajednici i njenim osnovama. Vera, ljubav, rasa. Svratio sam u kafanu, jedinu u naselju. Ljudi su ovde zaista obuzeti svojim poslovima, deluje se striktno po nalogu građanske savesti i u neprilikama koje su pojedincu nerazmrsive, koje iziskuju reakciju zajednice. Dok sam prolazio pored njihovog brloga, uočio sam tablu koju su postavili. Uspeo sam da protumačim natpis na njoj, ali uz nadljudske napore, pisalo je *Stvair na prodaji*, što je na našem jeziku valjda trebalo da

znači *Stvari na prodaju*. Kakve stvari, pitam i danas? Ko prodaje, šta i zašto? Zbog čega? Ko ga je ovlastio, ko mu dao dozvolu? To su pitanja za institucije sistema. Poreklo imovine, fiskalni računi, PDV, šta je sa svim tim? Da li ima kontrole? Ne. Nema kontrole. Zato nam je ovako.

U kafani sam održao govor. Nakašljao sam se, unapred svestan mogućnosti neuspeha. Nije na pojedincu da se pita o krajnjem ishodištu njegovog napora, već da pokuša. Rekao sam, otprilike, da su oni stigli. Da su tu, među nama, već neko vreme. Da su ih neki od nas videli, a neki verovatno nisu. Da ranije nije bilo tako. Da smo ovde živeli u miru i međususedskom poštovanju. Da se svi znamo i da smo svi naši. Da sam došao u kafanu, i svesno žrtvovao porodicu. Svi me znate, rekao sam, imam troje maloletne dece, porodičan sam čovek. Dok vam ovo govorim, moja porodica je izložena, na udaru je. A znamo šta sledi: pohara, silovanje, otmica dece i transfer u Italiju. Bilo je takvih događaja, to ste čuli, objasnio sam. Nemojte misliti kako to vama ne može da se dogodi. To svakom može da se dogodi. Svakom od nas. Oni ne biraju. I ta koja im je prodala kuću, zašto je to uradila, to bi trebalo istražiti. Ništa nije slučajno. Vreme je da uspostavimo straže, naša koža je na šiljku. I koža naše dece. Vreme je da uzvratimo udarac. Niko nam neće pomoći, sami smo sa sobom. Bio sam u policiji i ne vredi. Kasarnu više nemamo. Svi znate ko se nalazi u opštini. Sami smo sa sobom. I s njima. I to je opasnost. Oni su opasnost. Ne želimo ništa veliko. Samo neka se vrate odakle su došli. Ili neka ih izmeste, rasporede. Postoje oni kontejneri. Postoje validna rešenja. Postoji svetla budućnost za nas i naše mališane, i pored svega. Ali moramo da se potrudimo i obezbedimo je. Svi mi.

Nisu me slušali. Neki lovci u uglu razgovarali su u o lovu na rakunopsa. Nisam dugo video rakunopsa u ovoj oblasti, tvrdio je jedan od njih. Kad malo bolje razmislim, dobacio je, samo nam još on fali. Ostali su ćutali u znak odobravanja, a ja sam izašao.

Spustila se jeziva magla, ali nisam ja naivan. Tišina na osmatračnici je tolika da mogu da čujem sve u krugu od sto metara. Žena je dobila instrukcije da konzerve otvara u mrtvoj tišini. A kamoli ono što se dešava na drugoj strani ulice. Kao dečiji glasovi i lopta koja udara o zid. Mene neće zajebati. Video sam svašta i umem da napravim procenu bezbednosnih rizika. Upaljena je crvena lampica, Nivo Sedam. Sve je deo unapred osmišljenog plana. Znali su da će ovo doći. Znao sam i ja. Imam čelične živce i nisam sklon nepromišljenim činjenjima. Još lakše bi bilo da nije te nesrećne prostate, piša mi se a ne smem da napustim položaj. Ipak, da budem pošten, prostata mi je već jednom sačuvala život. Naterala me da shvatim. Ostaneš sam sa sobom, tako je to. To su trenuci vrhunskog iskušenja. I Isus je tako. Ko ga je razapeo? Cigani. Ko drugi. Crnci. Oni. Podigao sam prozor taman toliko da provučem cev. Trebalo bi praviti kalkulacije s najmanjom mogućom štetom. Babuš. Pičku materinu Babuš. Ko zna ko. Na drugoj strani uvek je ko zna ko, i čeka da pogrešiš. Čeka da te sprži, kao one bitange iz Sodome i Gomore. Lopta pada na put. Granice su najveći civilizacijski izum. Komunisti su govorili suprotno, i šta imamo danas? Komunističku superdržavu, svako upada gde hoće, stoka tumara kao na neograđenom pašnjaku, dobro je što nas i to nije snašlo. Još uvek. Nema privatnosti. Sve što poštenom čoveku koji drži do sebe treba jeste malo privatnosti. Lepo sam rekao Babušu da gledaju svoja posla. Ljudi znaju, još od velikog predsednika Linkolna, ne prilazi i ne seri okolo. Jer dođe vreme i moraš da reaguješ u skladu sa okolnostima. One te primoraju, svidelo se to tebi ili ne. Zato si čovek, pa i divlje zveri se brane. Probaj da napadneš mladunce jazavca, probaj to da uradiš. Najebao si. Lopta prelazi put i pada pred našu ogradu. Bog i Gale u konkretnoj akciji. Sluh me savršeno služi, i nema te magle koja može da me spreči. Tap. To je to. Dođite nam opet.

Moja žena, taj moron, izleće iz kuće i otključava kapiju. Nikada neće naučiti, neki ljudi se jednostavno nikada ne dozovu pameti. Šta ona zna o teoriji brisanog prostora? To je osoba bez taktike i

ma kakvog stila. Ne povlačim cev unatrag. Najgore tek dolazi, znam sve o tome. Žrtvovali su jednog kako bi me pokolebali i odvratili mi pažnju. Ona se stropoštava na zemlju i vrišti. To je dete, Gale. To je dete. Naivna bena. Kao da ja ne znam ko je. Kao da ih ja sve ne znam.

Onda čujem kako se otvaraju vrata njihove kuće. I magla se polako podiže.

Paul Kle

sanjao je narandžaste kamile kako prolaze pored ljubičastih piramida dok se bakarno sunce topilo zasipajući teškim, plamtećim, kapima bele zidove kuća bojeći ih rumenilom.

Na ravnom krovu hotela „Sahara” u Keruanu, sedeo je Albert Make u pletenoj stolici sa kardinal crvenim fesom na glavi, čija se tamno plava svilena kićanka klatila kad god je pružio ruku da sa stola dohvati čašu teškog burgundca. Rasuo je malo vina na akvarel-blok, prelivši tek započetu skicu grada krvavom senkom, koja se sudarila sa modrinom tek izvučene linije morske obale.

Make je pušio, između dva gutljaja, grgoćući dim kroz cev nargila, sagorevajući ljuti duvan namirisana kriškama sušenih jabuka i tek po kojom kuglicom opijuma.

– Mein lieber Kle, naš kajzer je klovn, nosi kirasirski oklop, kiti se nojevim perima i krišom oblači u damske haljine! On će osvojiti Evropu makar ga izbacili iz jaht-kluba!

Tako se drao sa krova hotela „Sahara” dugački, bleđi Make, mlatarajući rukama kao da se sprema da poleti. Opkoračio je ogradu, natukao fes na oči, i vinuo se u dubinu, ka uglačanim kamenim pločama malog trga. Na nekoliko desetina santimetara od tla izvio se kao riba koja iskače iz vode i sunuo u zapaljeno saharско nebo...

Paul Kle je sanjao cinober palme, kobaltne dine i svog prijatelja Makea kako jede lubenicu sedeći na minaretu glavne keruanske džamije i pljučka crne semenke na prolaznike što su prolazili tesnom

ulicom ka bazaru. Vreli vazduh naduvavao je platnene nastrešice kao jedra i činilo se da će otkinuti od tla i suk i čajdžinice, prodavnice začina i tepiha, i odneti ih ka moru kao sasušene listove, gde će, kada oslabi, da ih spusti na vodu, da tonu lagano, lelujući, do dna gde su trunule kartaginske lađe.

Paul Kle je sanjao mladog Makea, u rovu 5. čete, 106. pešadijske regimente, očiju i usta punih blata, raširenih ruku, sada teških i ukočenih, sa purpurno crvenom ranom na grudima oko koje se na krpama uniforme stvorio crni krug usirene krvi. Iz vojničke torbe od teleće kože iscureo je potočić duginih boja rastopljenih pigmenata iz raskvašene kutije za akvarel. To su u kaljugu, 26. septembra 1914, kod Perthes-les Hurlus-a, isticale sve slike koje Make nije stigao da uradi.

Ionako je boja samo šarena zemlja, umbrijska, sijenska, prusko-plavo uniformi, olovno belo kugle u Makeovim grudima, zelena buđ, žuto mesingane dugmadi, crno izgorelih kostiju...

Preskakali su preko mrtvog Makea neki drugi vojnici, još živi, prskajući ga grudvicama raskaljene zemlje, zatrpavajući ga svojim jurišem. Nestao je, pokriven humkom koja je narastala jurišima i povlačenjima, visokom kao bregovi Atlasa.

Budio se dugo Paul Kle, izvlačeći se iz lepljivih pipaka svojih snova, i negde na kraju, gotovo spašen, video je senku francuskog kapetana Lekoka, s kojim su, on i Make, u Tunisu zajedno pili, smejući se ratu koji je dolazio.

Bio je april godine 1914, prepodneva još punih svežine, boje su bile jake, senke oštre, a mladi Make je sedeo na stepenicama i gotovo ne dodirujući četkicom hartiju, slikao prizor na bazaru: Arape u vunanim ogrtačima, sa fesovima i turbanima, bele i šarene zastore, ružičaste kocke zgrada...

Zatim je, kroz rešetke od kovanog gvožđa, skicira brzo mali trg popločan crvenim kamenom sa tek naznačenim oblicima ljudi

u prolazu, plavo-ljubičaste ćube mladih palmi, obline bregova oko izletišta Sen Žermen, sa njegovim svežim vetrovima, na dohvat grada Tunisa.

Kafe u Sidi-bu-Saidu sa dvadeset stepenika, jedan meštanin u galabiji sedi u njihovom podnožju, kameni krugovi oko malog trga, rastopljenog u jarkoj svetlosti, mršave mačke u uglovima kapija i Make koji od šaka pravi trubu kroz koju dovikuje da hoće džepove da napuni velim vazduhom i mirisima limunovog cveta, sušenim šafranom i bleožutim peskom, da bi imao, tamo, kada se vrate, daleko na sever, čime da slika grejući zglobove pune studeni.

Make je, dižući glavu sa akvarel-bloka, pogledao u Klea i-smejući se-rekao: Nema carine koju neću platiti, nema načina na koji neću pokušati da unesem barem pregršt južnjačke podnevne lenosti, da bih je podmetnuo pod ledeni red kasarni, uz malo otrova anarhije i ludila što se cede i kaplju iz raspukilih narova i prezrelih urmi, lebde kristalisani u vazduhu posle oštih udara pustinjskog vetra...

Bilo je to sasvim kratko putovanje, koje su započeli u Marselju, u ponedeljak, 6. aprila, gde su se, sa ženama, ukrkali u podne, na lađu „Carhtage”. Kle je omah dobio morsku bolest. Sutradan, u vodama oko Sardinije „boje plamte jače i tamnije su”, zapisao je u svoj dnevnik, pošto je došao sebi. Pred večer istog dana, parobrod je lagano uplovio u luku Tunisa, a zatim su se dani nizali- do 19. aprila- cela dvonedeljna večnost, kako se obojici kasnije činilo- zatim ponovo brod, i plovidba nazad kroz noć, ka Evropi.

Kle u potpalublju, u kabini druge klase, sanja Makea kako umače kist u prazno i povlači po listu akvarel-papira dugu purpurnu liniju.

Man in the Monkey House

„Čovek u majmunskom kavezu”, bio je naslov kratkog članka u leksikonu, koga je, dok je čekao da mu donesu naručene knjige, sasvim slučajno, tek da skрати vreme, dohvatio sa police na kojoj su stajali tomovi velikog formata. Nasumice je otvorio debelu, u tamnu kožu povezanu knjigu, kako je ponekad voleo da radi, igrajući se sa slučajnošću, da bi dobio neočekivan poklon, koji će ga, kako će se ispostaviti, otrovati svojom gorčinom.

Pomislio je namah je da čita naslov kakvog modernog romana kome su pogrešno dopisane godine, slučajno zalutalog među korice neodgovarajuće knjige. Bila je to, ipak, po obliku i načinu kako je napisana, sasvim obična biografska jedinica, slična milionima, zaturenih u šumi listova hiljada tomova, pretvorenih tako u druge grobnice okončanih života. Samo bi ih, (kao krv ovna koga je Odisej zaklao na pragu Hada, da bi privukao seni svojih ubijenih, udavljenih i prožderanih saboraca), retko listanje, na kratko, iznelo na svetlost vremena kome više nisu pripadali.

Tako je i Ota Benga, čovek neobičnog imena, kao crna riba iz tamnog bezdana, probijajući se kroz guste redove ekciklopedijskog štiva, pokušao da se domogne površine, bez nekog posebnog razloga, jer je u svom kratkom životu sakupio dovoljno muke, koja ga je kao kameni teg odvukla van dohvata sveta: jednog kojeg je izgubio i drugog, koga nije shvatao i koji ga je koštao glave.

Njegovo ime

Krajem leta 1906. godine pojavilo se u njujorškim novinama kao vest dana prvi put, u sasvim posebnim okolnostima. Mali čovek bio je velika i privlačna novost i za Njujork tajms i njegove konkurente Njujork dejli tribjun i Ivning post. Krupnim slovima štampani, uokvireni oglasi, sa litografisanim crtežima, najavljivali su da je Njujorški zoološki vrt u Bronksu dobio svoju novu senzaciju: "pravog divljaka iz najdubljih prašume ekvatorijalne Afrike", "divljeg čoveka, nedirnutog civilizacijom", "autentičnog pigmejskog lovca, koji se odaziva na ime Ota Benga". On je, kako je navedeno, bio pažljivo izmeren: bio je visine samo četiri stope i jedanaest inča, i težio je sto tri libre.

Od tada, nekoliko sledećih meseci, Ota Benga je svakodnevno dobijao svoju meru štamparskog crnila, kao da mu nije bilo dovoljno ono mračno klupko koje se ugnezdilo i uporno raslo u grudima, obavijajući srce paučinastim nitima, od dana kada je, nesvestan šta čini i u šta se upušta, pristao da pođe za svojim belim zaštitnikom preko Velike vode.

Za novinare i posetioce bio je „mali crni dečko”, ali je uistinu imao oko dvadesetpet godina i do dolaska u Ameriku već je dva puta izgubio porodicu; njegovu prvu ženu oteli su u jednom napadu pripadnici neprijateljskog plemena, dok je druga umrla od ujeda zmije. Danima i mesecima nizali su se naslovi, jedan za drugim, gradeći sliku jednog demonskog, poluljudskog-poluživotinjskog bića, u isti mah strašnog i smešnog. Bili su puni izmišljotina, nategnutog rasističkog humora i podsmevanja. Publika je obaveštavana šta i koliko puta Ota jede, šta pije, kako je obučen, gde i koliko dugo spava – uz dodatno začinjavanje članaka izmišljenim, dramatičnim, pojedinostima. Novine nije, na sreću, mogao da čita; dosta mu je bilo rulje koja ga je iz dana u dan kinjila, ne ostavljajući ga ni trenutka

na miru. Tako je njegovo ime na čudan način postalo sastavni deo njujorških društvenih hronika.

Njujork tajms je 9. septembra pisao da Ota "... deli kavez sa majmunima iz Bronksa", da se posetioци zoološkog vrta "... podsmevaju njegovom krevljenju, ali da mnogi nisu zbog toga zadovoljni"- ciljajući na vođe domaće crnačke zajednice, koja je na novu „senzaciju“ gledala kao na ponižavajuću uvredu.

Njujork dejli tribjun je dramatično 26. septembra obavestavao čitaoce da je Benga posekao nožem čuvara koji je mu se rugao, da bi se dalje, tokom septembra pojavili novi naslovi koji su pokušali da skrenu pažnju na kanibalsku prirodu njegovog roda, što je bio dovoljan razlog da on ostane u zemlji belog čoveka; Jedan naslov je tvrdio da Ota „Ne želi da bude glavno jelo; Njegov poglavica može uskoro da umre i običaj je da se za tu priliku načini ljudožderski pir“, drugi, da je dolaskom u Ameriku „Izbegao roštilj“ i da je „Mali Pigmej spasen od kanibala“ sada „u poseti Njujorku“.

Položaj u kojem se našao, sve nesusnosnija buka oko njega, koju su dizale novine, diskusije stručnjaka za merenje lobanja i klasifikaciju boje kože, anatoma i teologa – sve je postalo nepodnošljivo uvredljivo za njujoršku crnačku zajednicu. Njeni čelnici su, bez uspeha, tražili od gradonačelnika Maklilana, koji ih je danima, izgovarajući se obavezama, izbegavao, da primi komitet zajednice i sasluša njihov zahtev da gradske vlasti utiču na direktora zoo-vrta da prekine nedoličnu predstavu.

Vašarska galama oko „malog divljaka“, nastavljena je novim opisima i tvrdnjama da je on „gotovo ljudski“, i zbog toga tako zagonetan, privlačan i odbojan publici koja je obožavala barnumovske bizarnosti, i verno posećivala sve „kabinete čuda“, u kojima su pokazivani košmarni primerci ljudskog roda sa dve glave na jednom telu, ogromne prikaze urasle u stotine kilograma sala, nesrećni džinovi koji su jedva pokretali ogromne udove, palčiči smežuranih lica, vodenoglave odrasle nepokretne bebe, bradate

žene, lažne sirene i kentauri, egipatske mumije i fetusi u velikim teglama formalina...

Na početku, Ota Benga, oštih zuba, koji su mu kao znak zrelosti isturpijani kada je imao trinaest godina, još je ponekad, ali sve ređe i slabije, budio u sebi već gotovo umrtvljenog, pravog lovca, onog, čija je duša bila ogrnuta leopardovom kožom, koji se sada neuspešno branio od ovog sveta, u kome se utopio. Džengi, razmišljao je mali Ota, zloduh, sav od lišća otrovnih pužavica, noćni lovac duša neopreznih, onih koji usne u lepljivoj, tamnoj vlazi koja guši spasonosni plamen logorske vatre, mora da je, bar na početku, u njegovu nesreću umešao svoje zelene prste. Ali, nije ga prepoznavao u bićima, likovima i stvarima koje su ga sada okruživale.

Možda je i Džengi ostavio svoj šumsku odoru i prebukao se u odelo stanovnika zgrada – košnica i termitnjaka, koji su nedeljom, stižući omnibusima, tramvajima, kuljajući iz ždrelesa podzemne železnice, praćeni ženama i decom, nadirali, nezaustavljivo, kao opasni šumski vatreni mravi kroz ulaznu kapiju zverinjaka. Stigao je Džengi, istim brodom, u nekom od kovčega sa trofejima Benginog tutora i – kako je mali čovek sada s gorčinom smatrao -lažljivog prijatelja, antropologa i misionara Semjuela Vernera, navukavaši na sebe lik neke od maski koje neposvećeni nije smeo ni da pogleda, još manje da dodirne. Ipak, razmišljao je dalje, u ovom svetu, van velike šume, Džengi, kao i sam Ota, gubi svoje moći, i blede, da bi, sigurno, uskoro sasvim iščezao.

Nije razumeo zbog čega ga je njegov zaštitnik Verner, predao u ruke ljudi koji su ga strpali u kavez. Verner je, zapetljavši se u svoje fantastične projekte, u stvari, bankrotirao, i morao je da položi celu afričku kolekciju – uključujući i Ota Bengu – kao zalogu Američkom muzeju za prirodnu istoriju. Otputovao je na jug, da od porodice iskamči novac za otplatu dugova. Muzejska uprava je – kako je glasilo objašnjenje – „...u najboljoj nameri”- Pimeja smestila u Zoološki vrt u Bronksu, čija je postao najveća atrakcija. O njemu

je Zoological Societu Bulletin u maju 1906, pisao kao o „najnovijoj akviziciji” njujorškog zverinjaka.

Prvih nedelja u Bronksu, uz sve muke koje su ga tamo snašle, Vernerova „izdaja” bila mu je najteža, i tog osećanja, ma kako je vremenom bledelo, nikada se nije, do kraja svog kratkog života, oslobodio. Nije mu bilo jasno, kako je to moglo da se desi, posle osamnaest meseci zajedničkog putovanja po centralnoj Africi, na kojem je Ota bio Vernerov vodič i učitelj strogih običaja preživljavanja u prašumi, lečeći ga od groznice, čisteći zagnojene rane, hraneći ga svojom lovinom.

Da li je Ota Benga slušao regtajm?

Na Velikoj svetskoj izložbi u Sent Luisu, 1904. godine mali Ota je sa grupom svojih saplemenika, za koje je bilo sagrađeno i „pigmejsko selo” u ograđenom prostoru, prvi put postao „eksponat”. Prolazi su bili zakrčeni posetiocima, prodavcima hladnih pića i slatkiša, ispred paviljona svirali su orkestri u bleštavim uniformama marševe i regtajm, uveče su plinske lampe i velike baklje osvetljavale šatre i štandove.

Radoznalost za „male crnce” bila je kratkotrajna: bili su tek jedna od atrakcija „svetske izložbe”, na koju su sa sve četiri strane sveta, doveli Eskime, Aleute, Indijance, Mongole, Ainue, Maore, Papuance, Malajce, pripadnike različitih afričkih plemena. Vrener je „svoje” Pigmeje, posle zatvaranja izložbe parobrodom vratio u Kongo. U pratnji svog pigmejskog vodiča nastavio je svoju misionarsko – istraživačku ekspediciju, lutajući Kongom sledećih godinu ipo dana, sakupljajući materijal koji je planirao da ponudi američkim muzejima.

Iscrpevši zalihe i sav novac koji je ionako dobio uz zelenaške uslove od kreditora, Vrener se spremao na povratak u Njujork. Ota

je molio da ga Vrener povede sa sobom, još jedanput, preko okeana. Kratko iskustvo na sentluiskom sajmu i sve neobičnosti drugog sveta, učinili su da njegova zavodljivost postane isuviše jaka. Vener je ne razmišljajući previše, prihvatio molbu, i tako su parobrodom u leto 1906. stigli u Njujork.

Semjuel Filips Verner je bio nemirnog duha, uostalom, kao i većina njegovih sunarodnika toga doba, koji je ime stekao putovanjima po Africi. U centralnom Belgijskom Kongu 1903. godine, u jednom bantu selu našao je malog Pigmeja koga su tamo držali kao zarobljenika, jedinog preživelog iz lokalnog međuplemenskog rata. Cenjkajući se sa starešinom sela, otkupio je slobodu polumrtvog Ota Benge za dve sekire, četiri noža, kesicu staklenih perli i pola trube crvene tkanine, što je – imajući u vidu njegovo stanje, ali i nisku cenu nečeg tako nestalnog kao što je ljudski život u tim krajevima – bila prilično dobra cena. Njegov štićenik bio je Bačičiri-Pigmej, čiji su se srodnici kretali po gustim šumama oko reke Kasai.

Oslobođen teške drvene klade koja mu je visila o vratu, zalečenih rana, nahranjen i napojen, Benga se iskrenom privrženošću okrenuo svom oslobodiocu. Verner je želeo da sazna nešto više o plemenu kome je mali čovek pripadao, pa je preko tumača tražio da ga Ota odvede do nekog pigmejskog sela. Vodeći Venera i malu grupu njegovih Bantu nosača, nimalo srećnih što zalaze tako duboko u prašumu, koja nije bila ništa drugo do ogromna, zamršena paukova mreža, u koju ne prodire svetlost, i u kojoj je svet duhova mnogo opipljiviji i opasniji od njihovog, u selima na raskrčenim proplancima pored velikih reka, naseljenog svojeglavim ali ipak zaštitnički nastrojenim duhovima predaka, Ota je ponovo postao ono što je u stvari i bio: čitač znakova, poznavalac nevidljivih staza, pouzdani vodič i gospodar njihovih života od čijeg snalaženja u nepreglednom šumskom moru su svi zavisili.

Ota je uspeo da stigne do jedne grupe svojih srodnika. Verner je, tamo, u naselju privremenih zaklona od upletenih grana i listova

banana, počeo da ubeđuje „kandidate“ za put preko Atlantika. Nisu ga dobro razumevali, niti su imali bilo kakve predstave o tome šta od njih želi i šta im nudi. Nikada nisu izlazili van granica za njih jedinog poznatog i sigurnog sveta u dubokoj senci ogromnih stabala, kojim su se kretali, danju i noću, samo njima poznatim stazama, i koji im je pružao sve što im je bilo potrebno. Poznavali su bolje svet životinja s kojima su živeli, od sveta drugih ljudi; bežali su i skrivali se od „velikih ljudi“, većinom neprijateljski raspoloženih Bantua, belce – do Vernerovog dolaska među njih – nikada nisu videli.

Oruđe za ostvarenje Vrenerove namere bio je mali Ota. Kada je saznao za Vernerovu želju da njega i nekoliko njegovih suplemenika povede u zemlju preko “velike vode” (koju, uzgred, mali čovek nije ni mogao da zamisli), gde svi imaju gvozdene noževe i sekire, duvana i jela-bez rizičnog lova- u izobilju, Ota se, ne shvatajući u šta se upušta, bacio na ubeđivanje.

Uskoro se, spuštajući se dugim čamcima utokama velikog Konga, zatim i njegovim nepouzdanim vodama, zaobilazeći mnogobrojne brzake sa crnim, bazaltnim stenama, sa desetak svojih vršnjaka, među kojima je bilo i nekoliko mladih žena, našao u Bomi, prvoj “prestonici nezavisne države Kongo”. Mali putnici su bili u čudu i prestrašeni kada su na reci videli parobrode kako bljuju klobuke smrdljivog dima i lopaticama svojih točkova ostavljaju vrtloge mutnozeleno vode. Koračali su unezvereno prašnjavim ulicama Bomea, čudeći se njegovim kućama od dasaka i tek ponekom zgradom sazidanom od cigle. U jednoj od takvih zgrada, Verner je sa belgijskim činovnicima svršio sve formalnosti oko putnih papira ovih čudnih podanika kralja Leopolda. Nekoliko nedelja čekali su ulogoreni na obodu naselja lađu koja je trebala da ih posle mučnog puta prebaci na drugu obalu Atlantika.

Ipak, Verner, bar tako o njemu sude neki od njegovih savremenika, nije bio bezdušna životinja. Ovaj južnjak i vatreni vernik prezbitarijanske crkve, studirao je na Koledžu Južne Karoline,

interesujući se za afričke studije. U Centralnu Afriku je otputovao, prvi put, 1895. godine, gde je kao misionar i antropolog ostao sledeće tri godine. Vratio se u Sjedinjene države, napisao i objavio nekoliko knjiga, putovao i držao predavanja o svojim afričkim iskustvima. Na sledeća dva putovanja krenuo je pošto je sklopio ugovor sa Sentluiskom Izložbenom Kompanijom, koja je spremala Veliki svetski sajam, posvećen stogodišnjici kupovine Luizijane od Napoleona. Verner je po slovu ugovora trebalo da dovede na sajam nekoliko različitih grupa afričkih urođenika da bi bili izloženi tokom proslave. Ugovor je posebno naglašavao da Verner dovede u Luizijanu, kao posebnu atrakciju, grupu centralnoafričkih Pigmeja.

Mali divlji čovek u Bronksu

Tako je publika počela da dolazi u hordama u Bronks, na hiljade njih, često cele porodice, stižući, posebno nedeljom, iz najudaljenijih delova grada, noseći u korpama užinu, koju su jeli, sedeći na klupama ispred kaveza, samo da vide Ota Bengu, u okruženju majmuna, šimpanzi, i "prve američke gorile, Dine". Dobio je mesto u prostranom kavezu, u kome mu je društvo pravio jedan orangutan. Deca su Pigmeja gađala otpacima, odrasli su ga štapovima muvali u rebra, u kavez ubacivali upaljene cigarete i do pola ispijene boce piva.

Bio im je nadohvat ruke: rešetke kaveza u kome je bio izložen (iz koga će ga uprava, da bi ublažila proteste, pre svega, sveštenstva njujorške crnačke zajednice, koja je zapretila da će protiv direktora vrta podneti tužbu, povremeno puštati da šeta kroz Zoološki vrt), nisu ga delile samo od onih što su satima zverali podsmevajući se njegovom izgledu. Reči tada još nije razumevao i poznavanje jezika nije bilo ni potrebno kao zaštita od rastuće obesti nasrtljivih posetilaca. Ova „sloboda“ će, ubrzo, dovesti do još lošijih

odnosa „malog afričkog divljaka” i posetilaca, od čije ga napadne radoznalosti, koja se pretvarala često u otvoreno surovo kinjenje, sada nisu spasavale rešetke.

Direktor zoološkog vrta Vilijama T. Hornadaja, bio je ubeđen da je izlaganje Ota Benge u majmunskom kavezu ne samo dobar poslovni potez (o čemu je ubedljivo svedočila odlična prodaja ulaznica otkako je u vrt stigla nova atrakcija, tako da je samo jedne nedelje u vrt stiglo preko 40.000 posetilaca), već i da je Pigmeju po „njegovoj urođenoj prirodi” tamo i mesto.

Kada mu je bilo dozvoljeno da povremeno izlazi iz kaveza, obučen u poklonjeno belo odelo, Ota je prvom prilikom prokrijumčario snop stabljika trske, koju je ubrao pored jezera sa labudovima. Sledećeg puta izabrao je dužu granu, koju je krhotinom stakla razbijene boce tokom noći ogulio i ujednačio joj debljinu na oba kraja, pevšući u pola glasa pesmu za dobar lov. Iz prostirke je izvukao nekoliko dugih vlakana i upreo ih u jaku tetivu: luk je bio gotov. Zatim je od trske i papagajevih pera načinio strelice, čiji vrhovi, nisu bili, za razliku od običaja u njegovoj šumi, namazani sokom lulenga loze, čija je jedna kap bila dovoljna da ubije i slona. Svoje oružje je sakrio u ugao kaveza čekajući priliku da ga upotrebi.

Prvi je stradao jedan drznik, koji je ogriskom jabuke pogodio Otu, dok je odsutno sedeo u uglu kaveza. Osvetnička strelica se, tek probivši odeću, bolno zabola u kožu ispod leđa napadača. Njegovo urlanje uzbunilo je čuvare, koji su dotrčali da vide šta se dogodilo, ali se nisu usuđivali da uđu u kavez i razoružaju, gnevnog malog čoveka koji ih je čekao nategnutog luka, pokazujući svoje bele, trouglasto isturpijane zube. Sećali su se munjevitog udarca nožem kojim je Ota posekao ruku jednog od njih, koji se pridružio posetiocima u maltretiranju. Oružje je položio tek kada je stigao direktor vrta u pratnji pojačanja pola tuceta naoružanih čuvara.

Idućeg dana, pred kavez je postavljena velika tabla sa upozorenjem posetiocima, da ne izazivaju „malog crnca”. Za

Hornadaja i novine, ovakvo je ponašanje bila još jedna potvrda njegove nepopravljivo „divlje prirode“ i neukrotivosti. Ovi ispadi su ga, na kraju, oslobodili daljeg mučnog boravka u Bronksu.

Za hrišćanska dobrotvorna društva on je bio, pored postojanja nesumnjive i iskrene želje da ga spasi njegovog ponižavajućeg zatvora, i izazov: da li je moguće jedno božje stvorenje, koje se nalazilo u stanju „nedirnutog i autentičnog divljaštva“, privesti novom učenju i verovanju, naučiti ga zakonima civilizovanog društva, podučiti ga jeziku zemlje u koju je doveden, i -zašto da ne- pokušati da ga nauče da čita i piše?

Kako je nestao O.B.

Doktor Hornadaj je, na kraju, nevoljno, morao da popusti i prežali gubitak unosnog, ali sve problematičnijeg „eksponata“. On je upozoravao, da je svaki pokušaj da se Ota civilizuje, čisto gubljenje vremena i da će snaga i žilavost njegovog nepatvorenog divljaštva uvek prevagnuti nad naporima njegovih naivnih dobrotvora.

Tako je, jednog dana, početkom proleća 1907, Ota, u novom odelu, u pratnji dva dostojanstvena gospodina i jedne dame, zauvek napustio zoološki vrt u Bronksu. Prtljaga nije imao, osim mučnog iskustva i mržnje prema ljudima koji su ga mesecima terorizali svojom napadnom pažnjom, uvredama i udarcima. To je bilo sve što je morao da vuče na put sa sobom.

Putovali su vozom ka jugu, do Virdžinije, gde je barem bilo toplije. Novi zaštitnici smestili su ga u jednu od sporednih zgrada Virdžinijskog Teološkog seminara i koledža u Linčburgu i odmah počeli sa podučavanjem. Neko vreme je, svoj novi povoljniji položaj plaćao pokazujući dobru volju prema svojim učiteljima, čije namere mu nisu bile najjasnije, ali je razumeo da mu ne žele loše. Vodili su ga sa ostalim pitomcima redovno u malu drvenu crkvu, gde se

božanstvo, o kome su mu strpljivo, iz dana u dan govorili, slavilo uz zanos pesmi. Počeo je da razumeva jezik, naučio je i slova. Jednog dana, posle dugog ubeđivanja, odveli su ga zubaru koji je njegove oštre zube prekrio porculanskim navlakama. Bio je – gotovo civilizovan.

Uprava Teološkog seminara našla mu je posao u gradskoj sušari duvana, gde je nizao velike kožaste listove u duge vence ili ih već osušene pakovao u bale, stalno obavijen omamljujućim ostrim mirisom nikotina, koji mu je pomagao da lakše potone u ošamućenost još dubljeg zaborava.

Vremenom, više nije primećivao u travama, na drveću, pticama, bubama i oblacima, sve ono što mu je ranije govorilo o menama doba dana, kada je vreme za san ili lov, za sedenje u senci i posmatranje plamena i iskričenje vatre, za obraćanje dobrim duhovima – ili upućivanje molbi Džengiju da im se staze ne ukrste... Malo je ionako pričao sa ljudima iz Teološkog seminara, zadovoljnih, kako su smatrali, uspešnim prevaspitavanjem svog čudnog pitomca tako da njegovo postupno povlačenje i nestajanje sa vidika nije bilo ni uočeno. Sa crnim radnicima u sušari takođe je, vremenom, imao sve manje dodira.

U zimu osme godine od kako je iz Bronksa stigao u Linčburg, u prašnjavim uglovima sušare, gde su trulile zaboravljene jutane vreće i gomilice u prah izmrvljenih listova duvana pomešanih sa zemljom, Ota je počeo da uočava, krupnu prikazu, prvo nejasnih oblika, koji su vremenom postajali sve jasniji i prepoznatljiviji. Od mutne senke, do početka leta postala je kupasti snop zelenog duvanskog lišća, iz koga su, kao dve upaljene cigare, žarile oči. Strah više nije pripadao malom, umornom čoveku, koji – prvih meseci od kako je primetio da u velikom drvenom ambaru nije sam-nije otvoreno obraćao pažnju na uljeza. On se, ionako pokazivao, izlazeći sve više iz paučinom premrežene senke, samo kada je Ota bio sam u sušari.

Jednog popodneva, dok je unosio sveže nizove duvana, Ota je video kako sasvim uobličena kupa, ogrnuta plaštom sada požutelih listova, visine krupnog čoveka, šušteći izlazi na čistinu na sred sušare i staje pred njega. Po prvi put je postao svestan da je to njegov, gotovo zaboravljen i do tada uvek skriven u drugim stvarima i bićima, jedini, preostali, verni pratilac iz zemlje beskrajnih šuma visokih stabala i širokih, mutnih rečnih tokova, čije je staze i prelaze nekada davno, poznao neko ko se zvao Ota Benga, neko čija je ljuska, kao oklop mrtve kornjače, bilo samo prazno podsećanje na nešto živo. Džengi, onaj koji se hrani dušama, najzad je stao pred njega.

Ota je ispusti na tlo niz sa duvanom, čučnuo pred spodobu koja je još više porasla u visinu, zahvatio dlanovima malo praha sa tla i posuo ga sebi po glavi.

– Došao si, ili si uvek bio tamo gde sam i ja – to nije više važno. Biću brzo spreman za tebe, mada za tvoju veliku glad nije mnogo ostalo. Oprosti – bilo je sve što je izgovorio.

Radnici koji su nekoliko sati kasnije ušli u sušaru zatekli su malog crnog čoveka prašnjave glave kao i dalje čučti, buljeći odsutno pred sebe. Ništa nije odgovarao, dok se nije sam trgao iz ukočenost i bez reči izašao.

Sutradan, pred večeru, iz sušare se čuo pucanj. Kada su radnici i čuvar utrčali u već zamračenu daščaru, s naporom su u jednom uglu, na hrpi starih vreća, ugledali malo, sasušeno telo, sa ranom na grudima, gotovo bez tragova krvi na njoj, i u njemu jedva prepoznali onoga koga su zvali Ota Benga. Pored njega ležao je revolver koji je iz čuvarske kućice uzeo da bi njime ispunio svoje obećanje koje je dao jedinom koga je još poznao i prethodnog dana tako jasno video pred sobom.

Idućih nekoliko dana, kratke vesti u novinama podsetile su čitaoce na jednu davno zaboravljenu senzaciju njujorškog zoološkog vrta. Usred članka o neizmernoj klanici na evropskim frontovima i

dobrim izgledima američke trgovine i industrije, dva reda o smrti jednog Pimeja, negde u Virđiniji – postala su nevidljiva, kao što je bio i on sam .

Izvod iz romana u nastajanju

Gledam u obli plastični vrh svojih belih starki. Od njega vijuga ostatak đona prekriven zelenim flekama od trave i tragovima blata iz bašte. Spremna sam. Uzdasi su kratki. Prsti zgrčeni. Puštam ih na slobodu. Opužam kao da želim da ih prebrojim. Jedan, drugi, treći. Nije dovoljno popustilo. Polažem šaku u drugi dlan i snažno ga pritiskam palcem oko korena, divljački stiskam žilu koja ga povezuje sa kažiprstom. Bol je prijatan. Spremna sam. Kroz glavu mi proleću reči tačnim redosledom, vidim ih ispod zatvorenih kapaka uredno ispisane pisanom ćirilicom na papiru iz male sveske s linijama. Iskoristila sam dva papira i obe strane, znači čitave četiri strane na kojima se uredno slažu i nadovezuju pedantno ispisane reči. Tako je bilo lako dok sam ih zapisivala. Za takvu lakoću pisanja kažu: Skotrljalo se s jezika. Tu reč čuvam za gumene lopte koje udaraju o zid komšijske kuće dok neko ne podvikne i lopta se skotrlja do dna ulice, za skupe lopte za rukomet i odbojku, kvalitetne, koje neko slučajno dobije na poklon pa ih toliko koristimo za dobacivanje, gađanje i između dve vatre da na kraju dana otkotrljaju prljave ali nikad zaboravljene. Kotrlja se i kamenčić po nizbrdici. Reči na ovom papiru su se slagale, gnezdile, nikad meškoljile uvek prijanjale, svetlele kao uostalom i sam lik i delo onog koga su opevavale.

Zadatak nije bio nimalo lak, trebalo je napisati pesmu o školskoj slavi i ja sam se dokazala. Bila sam bolja. Od ostalih. Ostali su preostali, negde iza mene na časovima jezika i književnosti. Pala je pohvala kao kuća. Petica u dnevniku. Nadahnuto čitanje pred celim razredom dok me je ikona posmatrala udobno smeštena iznad zelene table ispred koje je sedela skromna, stroga i sada presrećna, nastavnica.

Kasnije sam taj tekst čitala naglas i samoj sebi kad god bih ostala sama kod kuće. Uživala sam u tome kako zvuči. Nakon dve nedelje pauze tokom prolećnog raspusta, pročitala sam je ponovo.

Ništa. Pokušala sam da udahnem, zažmurim i podsetim se njene snage. Pesa je moć. Ali nje više nije bilo. Prestala je da radi i to me je naljutilo. Papir sam zgužvala i sve zaboravila. Zaboravljanje mi strašno dobro ide od ruke kad je situacija neprijatna. Kažem svima da je to moj odbrambeni mehanizam, hvalim se time.

Nastavnica me je pozvala u školsku biblioteku nakon časova. Okružena prašnjavim policima na kojima su bile naslagane dečije lektire neuglednih korica, umrljane i vlažne, često iscepane ali baš zbog toga izuzetno misteriozne, rekla mi je da me je predložila za učesnicu u gradskom recitatorskom takmičenju. Jako sam bila ponosna. Imala sam mnogo ideja. Bukvalno sam mogla da recitujem bilo šta. „Vrata se otvaraju prozori se otkrivaju jedna tiha vatra pali se i zasenjuje me”..

Ko je od vas recitovao? Ko? Mašem rukama i obraćam se nevidljivim ljudima, obrezanim ružama, malteru koji se ljušti i zarđaloj kantici za polivanje. Da li ste vi nekada bili primorani da napamet naučite rečenicu ili dve, a kamoli čitavu pesmu, napisanu u zanosu, a svi dobro znamo da zanos nije dobar za poeziju. Zanos kad te situacija uhvati za nos i vuče, tera da se osećaš važno, namučeno, bitno, važnije od drugih. Ko je od vas recitovao? Kažite mi slobodno. Ko je od vas morao da nauči četiri strofe sopstvene pesme o Svetom Svecu, da budem preciznija. Ja ću vam reći. Niko. Samo ja, a htela sam da stanem tamo pred ljude i da izgovorim: „Pošli ste u predvečerje i sada iz trave krišom otvarate oči i čini vam se da vas još uvek neko nišani iz nevidljive puške”, tihim glasom, punim tuge i samopouzdanja.

Kako se uopšte uči napamet? Pročitaš mnogo puta i onda pokušaš da izgovoriš sve što je napisano ali bez gledanja u papir. Sakriješ ga. Na primer sedneš na papir da ne vidiš nijednu reč. Ili ga

ostaviš na radnom stolu i izađeš u dvorište kao ja sada. Zažmuriš i vidiš ga. Sve je jasno kao dan, ivice, linije slova. Siguran si da možeš ovo da izvedeš. Otvoriš usta i prve tri reči izlete kao meci. Čim čuješ svoj glas, onog trenutka kad on ispuni vazduh ispred tvog lica i oko tvoje glave, kad ga čuješ kako reprodukuje ono što ne misli, zvuči neobično, kao da nije tvoj i kad to primetiš, gotovo je. Slika se gubi, reči su zamrljane kao slova u poslednjem redu testa za vid, prosto se krnje, slova se lepe jedna za druge, tačke i zarezi se tope i tekst više ne postoji. Što je izgovoreno, zaboravljeno je. Što je napisano, izbrisano je. Ako je tako krhko, da li je uopšte i važno? Jedino što mi svi znamo je da se samo od sebe rešiti neće.

Ustanem i kroz uski hodnik izađem na ulicu u kojoj ima još malo sunca na krovovima. Tapetar Boško se oslanja na štap i vrlo polako prolazi pored mene, jedva mi uzvraća pozdrav ovako nekako: mm če. Iz prljave torbe koja mu je visi preko ramena na trotoar ispada mali plastični aparat sa tri dugmeta i monitorom i ja mu se obraćam: Čika Boško, ispalo vam je nešto i on se sporo osvrće i kaže: Aha, detektor svemiraca i ja se tu potpuno zabezknem. Sveti Sveče, tvoji skutci s neba idu pravo. Saginjem se brzom brzinom, onom najbržom, hvatam aparat i pitam ga odmah. Za vanzemaljce? Kako to radi? Jeste našli nekog. Ali on kao da ne registruje moju preteranu uzbuđenost kaže: Čujem da voliš Svetog Sveca i da pišeš pesme? Dobra devojčica si ti.

Devojčica uzima aparat u ruke, dobra devojčica se zagleda u aparat koji zaranja u njene zenice, one skupljaju informacije, električni impulsi ih prenose, guraju kao na sankama i kada konačno oblik, boja i tekstura ulete u mozak, aparat se javi promuklim glasom ručno pravljenе skalamerije: evo me, čao.

I?

Tu se trgnem jer on sad stoji ispred mene i potpuno fokusiran pita me iznova i iznova da li volim Svetog Sveca i ja osećam kako mali aparat poput kosilice uništava papire na kojima je zapisana

moja pesma, ona najbolja pesma koju treba da recitujem. Vidim papire kako nestaju u čeljustima detektora vanzemaljskog života beli poput krila, slomljenih anđeoskih krila, izleću iz mašnice nalik na perje iz iscepanog jastuka i lebde u vazduhu, golicaju nos, golicaju toliko da kinem. Kinem jako i ne stavim ruku preko usta. Na šta se lice čoveka ispred mene smrači, zgužva, promrlja, opsuje, šaka briše kapljice sa obraza i usana, spušta se na pantalone o koje se trlja, žustro odmahuje i nestaje dalje niz ulicu, daleko, daleko od mene, od dobre devojčice i UFO detektora.

Počinje vuča šljuka

„Svaki, pa i ponajmanji, trag nepoznate vrste i pojave kod prirodnjaka stvara posebno uzbuđenje budeći istraživačku groznicu, pogotovu ako nasluti iza priče seljaka stoji jedna od možda najinteresantnijih, najosobenijih i najtajanstvenijih ptica. Preovladava mišljenje da je sasvim izumrla ili da se toliko retko može videti da se povremena opažanja smatraju legendom ili bezočnom laži.”

„Džaba tražiš, možeš samo slučajno da nabasaš. Nevidljiva je to ptica, nije ti to fazan”, konstatovali su na kraju odmahujući rukom.

Dragana Moka rođena je 1981. u Zrenjaninu. Živi i radi u Beogradu. Autorka je zbirke poezije *Kako mi je prošlo vreme*, zbirke priča *Pustite im laganu muziku* i romana *33 sna*.

Dobitnica je brojnih nagrada za poeziju i prozu. Priče i pesme su joj prevedene na engleski, francuski, češki i mađarski jezik.

ESEJ

Osvrni se u gnevu

Slavi i Daki Lisica

Kada se sveti, čovek je isti kao i njegov neprijatelj; ali ako se ne osveti, onda je nadmoćan.

F. Bekon

Ako neko koristi vlastitu patnju kao opravdanje da bi drugima delio pravdu ili činio zlo, onda je njegova patnja bila uzaludna.

B. Helinger

Kriza je proces previranja, razabiranja i lučenja, odlučivanja, zaokreta u pravcu razrešenja. Ona je prilika za novi početak. Na to upućuje i ovaj poznati naslov koji uzet sam za sebe poziva na unutrašnji okret da bi se sagledala celina, proniklo u sopstvo, anticipirala bolja budućnost.

Kada je u pitanju osveta, tradicija je ambivalentna. Ona se značajno koleba između afirmacije i negacije osvete kao takve: ko se osveti, taj se posveti. Ko se ne osveti, taj se posveti. Ova protivrečnost u srcu tradicije, s preovlađujućim faktičkim statusom osvete kao svete, stigla je do naših dana.

Osveta je prirodna (instinktivna) reakcija evoluciono-biološkog porekla i funkcije. Ona je poriv za čijim ispunjenjem se žudi. To se kulturnom tradicijom podstiče ili potiskuje. Uči se da se želi uzvratiti, ili se ide protiv duha osvete.

Osveta je uspostavljanje prirodne ravnoteže, reciprociteta, simetrije. U tom smislu ona je u načelu pravedna. U „prirodnom stanju“, u kome vladaju kurjački odnosi, osveta je jedini način uspostavljanja ravnoteže. Problem s njom je u tome što, budući poreklom iz afekcije, može postati pristrasna, brutalna ili razorna, dakle nepravedna. Zato je nastalo „društveno stanje“ u kome vladaju zakoni i ustanova zakonite kazne. Osveta i kazna (pravda) se razdvajaju.

U društvenom stanju osveta se ne shvata i ne doživljava kao legitimna, već kao povreda na koju se uzvraća sankcijom. I u društvenom stanju osveta može postati – loša beskonačnost! Morbidno-nihilistička beskonačnost nasilja, izvan svakog zakona. Niko ne želi da bude prvi koji odustaje, svako želi da bude poslednji koji zadaje udarac. Upravo praštanje uspostavlja ne-prirodnu asimetriju. Praštanje je izvanredno, u višem registru neverovatno. Zato je ono, kada se zbude, vrhovni egzistencijalni-duhovni čin, podvig plemenite visprenosti, visprene plemenitosti. U društvenom stanju osveta je nepotrebna, nedopustiva. Društvo se ne sveti. Naprotiv!

U skorije vreme javljaju se novi odgovori na stara pitanja. Oni su za razliku od tradicionalnih – određeniji, iskustveni i pragmatični. Bert Helinger u knjizi *Priznati* ono što jest kaže:

„Ako mi neko naudi, imam potrebu i ja njemu nauditi. To je potreba za osvetom. Ako ona uspije, ponovo je napravljena ravnoteža... Ako se potreba za poravnanjem ne poštuje iz ideoloških ili religijskih razloga, to ima loše posledice. Ko sebe smatra previše dobrim da bi mogao biti zao, taj razara vezu. Osvetiti se onome koji mi je nešto naudilo je vrlo važno, kako bi se veza uopšte mogla ponovo uspostaviti. Ako, pak, neko čini puno lošega, jer oseća da ima pravo na to, onda zlu nema kraja. Da se veza održi, zlo koje se uzvraća mora biti nešto milostivije od onog što je meni učinjeno... mora postojati poravnanje kako u dobru, tako i u zlu. Tamo gde

to nadilazi granice male grupe, ima loše delovanje. Treba samo pogledati ratove.”

Ovde je izloženo originalno gledište o starom pitanju: kako odgovoriti na zlo? Odgovoriti na isti način, ali u manjoj meri. U lošem nešto manje, u dobrom nešto više. Unutar granica male grupe. I upravo zarad praštanja? To znači da zapravo nema dobrog odgovora na zlo. Osveta priziva osvetu. Ostaje nejasno kako to može voditi praštanju i mirenju, izuzev na neki paradoksalan način. Ako je u pitanju katarza kao pročišćenje emotivne napetosti, ljutnje i besa izražajnom reakcijom, onda problem ostaje otvoren. Duševni dobitak nije obavezno i duhovni. Pitanje je kako izaći iz začaranog kruga poravnjanja. Iskorakom praštanja! Pri tome, praštanje nije oholost nekog suverenog duha koji slobodno daruje. On je osveščena i trpka poniznost pred čudom čovekovog udesa u svetu. Ta poniznost uzvisuje! Prašta se ličnosti. Ličnost je nesvodiva na (ne)delo. Osuđuje se (ne)delo.

Salman Ahtar u knjizi *Psihologija dobrote* kaže:

„Mada je 'politički nekorektna', izvesna osveta je zapravo dobra za žrtvu. Ona, do tada pasivno Ja žrtve, postavlja u aktivnu poziciju. To pruža osećaj ovladavanja i poboljšava samopoštovanje... Žrtva više ne ostaje nevina, a počinitelj više nije jedina okrutna strana. Sada izgleda da su oboje povređeni i da su povređivali. Ovaj preokret postavlja temelj za saosećanje s neprijateljem i smanjuje mržnju. Praštanje je sledeći korak.”

Izneti stavovi poznatih autoriteta zaista su politički i etički nekorektni. Oni su, metodički, u suprotnosti s humanističko-hrišćanskom tradicijom, s tradicijom prosvetiteljskog racionalizma. U toj tradiciji stoji kao postulat pretpostavka da će samo delatna briga i aktivno saosećanje i milosrđe promeniti nasilnika, pomoći žrtvi. Shodno tome ponovo nastaju pitanja i nedoumice.

Kako zaustaviti spiralu mržnje i osвете kad su već iskopane urvine zla? Šta se zaista osvetom dobija, a šta gubi? S jedne strane,

osvetom se prevladava ozlojeđenost povređenog, žrtve, iz čega nastaje subjektivno-primitivni doživljaj „pravde“. Tako se brani samopoštovanje ličnosti? S druge strane, osvetom se obesmišljava već podneta žrtva, kao i moralno privilegovani položaj. Da li se osvetom vraća povređeno dostojanstvo, pokradena ljudskost, oteti život? Da li se povreda zaceljuje povredom? Ne postoji „pravedna povreda“, moguća je samo „opravdana povreda“ u nužnoj i srazmernoj odbrani.

Osveta, u opštem smislu, čini da se zbog nje „bolje osećamo“. Na to se oslanjaju iznete teorije katarze. Nasuprot tome, eksperimentalno je utvrđeno da iskaljivanje besa kao odgovor na povredu uglavnom ne pomaže, štaviše izliv besa može da eskalira do furioznog gneva, a gnev je po pravilu nasilan, ali može biti i oslobađajući! Danijel Goleman navodi da je tibetanski učitelj Č. Trungpa kada su ga upitali kako savladati bes, odgovorio: „Ne potiskujte ga. Ali, ne reagujte na njega.“

Jednom se mora dogoditi to odbijanje uzvraćanja. Ne uzvratiti na isti način. Ne uzvratiti uopšte. Tako se slama začarani krug osvetoljubivosti i zaustavlja „grozni maskulinizam“ (Dž. Batler). To dugujemo sebi, društvu i budućnosti! U svemu tome bitno je sačuvati i održati mogućnost novog početka, kroz samopoštovanje i univerzalno poštovanje.

Šta onda? Oprostiti i pamtiti? Oprostiti i zaboraviti? Treba pamtiti značenje („smisao“) doživljene povrede, a zaboraviti iskustvenu (afektivnu) dimenziju doživljenog. To se obično i događa u procesu žalovanja, potiskivanja i praštanja. Dakle: „Pamtiti žrtve! Zaboraviti zlo! Jer ono što pamtimo održavamo u životu.“ (Đakon Branislav Rajković).

Pamtimo da smo zaboravili.

Metaverzum korporativnog kapitalizma

„Da spoznam šta je to što u srži

Na okupu vasionu drži.”

Gete, Faust, stih 401-402¹

„Neznanje je moć.”

Orvel, 1984²

„Uskoro će se fizičko i digitalno spojiti u onome što nazivamo metaverzum.” rekao je Mark Zakerberg (Mark Zuckerberg) direktor kompanije Meta, na konferenciji posvećenoj temi virtuelne i proširene realnosti i veštačke inteligencije koju je organizovao tehnološki gigant *Konekt*. Tom prilikom Zakerberg je izjavio da je *Meta*, naslednik kompanije *Fejsbuk*, „... kao krajnji izraz društvene tehnologije...” usmerena na „... izgradnju budućnosti ljudske konekcije...” i da je cilj korporativne transformacije da ostvari dominaciju u svetu virtuelne realnosti.³ Metaverzum će prema Zakerbergu biti naslednik mobilnog interneta, kao futuristička ideja virtuelne realnosti.

1. Johan Volfgang Gete, Faust str. 46, Prosveta, Beograd 2005

2. Džordž Orvel, 1984 str. 5, Bigz Beograd

3. Izvor: Politika.rs/Zakerberg-Fizičko-i-digitalno-ce-se-spojiti.u.univerzumu, pristupio 02.01.2024. godine

Ključ koji nam otvara vrata napretka je veštačka inteligencija, rekao je Zakerberg na događaju pod nazivom *Inside the Lab* koji je organizovala njegova kompanija *Meta*. Nova klasa veštačke inteligencije (AI) ljudima će omogućiti, vizionarski tvrdi Zakerberg, da opisuju svetove i kreiraju njihove delove: **„Kako tehnologija bude napredovala, moći ćemo da kreiramo nijansirane svetove.”**

Šošana Zubof (Shoshana Zuboff) nudi manje idealizovano tumačenje vrle nove budućnosti u režiji moćnih tehnoloških korporacija. Ona tvrdi da Mark Zakerberg koji nudi svoju društvenu mrežu kao optimalno rešenje za buduće doba: **„Zamišlja totalizujući instrumentarni poredak – koji naziva novom globalnom ‘crkvom’ – koji će sve ljude na svetu povezati s „nečim većim od sebe”. Smatra da je to nešto Fejsbuk. On će rešavati civilizacijske probleme, graditi „trajnu infrastrukturu za povezivanje čovečanstva” i „brinuti o bezbednosti ljudi ‘veštačkom inteligencijom’ koja brzo shvata šta se zbiva širom naše zajednice.”**⁴

Distopijskim idejama tehnološke korporacije dakle žele da uspostave jedno stanje hiperrealnosti u kojem su stvarnost i simulacija stvarnosti toliko isprepletene da i ne postoji jasna razlika između ova dva sveta. Pitanje koje nam se nameće jeste da li je hiperrealnost zapravo već istisnula stvarnost iz naših svakodnevnih života. U traganju za odgovorima na ovo pitanje, a: **„Pitati znači utirati put.”** lucidno kazuje Martin Hajdeger (Martin Heidegger), oslonićemo se na uvide nekih od najznačajnijih savremenih mislilaca.

Centralnu misao postmodernog filozofskog narativa francuski filozof Žan Bodrijar (Jean Baudrillard) opisao je sledećim rečima: **„Novi svetski poredak biće u isti mah konsenzualan i televizičan.”**⁵ Prema Bodrijarovim uvidima iz 80-ih godina prošlog veka, postindustrijsko društvo u kojem danas živimo postalo je **simulacrum**, odnosno celokupna stvarnost u ovoj fazi kapitalističkog

4. Šošana Zubof, *Doba nadzornog kapitalizma* str. 541, CLIO, Beograd 2020

5. Žan Bodrijar, „Rat u zalivu se nije dogodio” str. 468, Zbornik radova: *Evropski diskurs rata*, Beogradski krug br.1-2 1995.

razvoja je hiperrealna, te se teško može razlikovati šta je stvarno a šta je privid. Ontološka razlika epohe Moderne, razlika između realnog i hiperealnog, stvarnog i simulacije, simbola i vrednosti briše se usled prevage dominacije korporativnih medija. Na delu je, kako nas upozorava Bodrijar, precesija privida u kojem modeli stvarnosti prethode pojavama određujući tako „stvarnost” savremenog kapitalističkog društva. Činom „**ubistva realnosti**” ostavljena je mogućnost svih vidova tumačenja stvarnosti, jer je sve u isto vreme istinito unutar medijima artikulisane realnosti. Simulacija realnosti zamenjuje realnost, simulakrum postaje istinit. Stvarnost je zamenjena hiperrealnošću znakova i simbola.

Izgubivši treću dimenziju, možda čak i drugu, sada smo u dimenziji u kojoj je sve ravno, sve je tu, sve je zahvaljujući masovnim medijima na raspolaganju. I tako dolazimo do totalne vidljivosti u kojoj ništa ne vidimo. Naime, savremeno doba ekstaze komunikacije i hiperprodukcije informacija neposredno razara i neutrališe smisao medijske poruke i njeno značenje.

Postoje samo ekran i računarska mreža- network. Nema metafizičkih dubina niti filozofskih transcendencija već samo imanentna površina komunikacije-ekran. Savremeni ljudi su tako u globalnoj dominaciji kompjuterskog doba: „...**postali ekrani, a ljudska interaktivnost... interaktivnost ekrana.**”⁶, uz opasnost krajnje dehumanizacije-modifikacije ljudskog ponašanja, vođene globalnim arhitektama mutiranog- nadzornog kapitalizma. Džordž Orvel je ovo doba vladavine medija proročki predvideo u romanu 1984: „**Teleekran je istovremeno emitovao i primao. Mogao je uhvatiti svaki zvuk - jači od vrlo tihog šapata- koji je Vinston proizveo i štaviše Vinston se, sve dok je ostajao u vidnom polju kojim je dominirao metalni pravougaonik, mogao ne samo čuti nego i videti.**”⁷ Juval Noa Harari (Yuval Noah Harari) takođe piše: „**Televizor je prvobitno smišljen kao uređaj koji nam omogućuje**

6. Žan Bodrijar, Pakt o lucidnosti str.23, Arhipelag Beograd 2009.

7. Džordž Orvel, već navedeno str.6

da vidimo na daljinu, ali bi uskoro mogao omogućavati da budemo viđeni na daljinu.”⁸ A Naomi Klajn (Naomi Klein) tvrdi da će: „...u ovakvoj budućnosti naši domovi prestati da budu pre svega lični prostor.”⁹

Banalnost sada zauzima prostor istine i stvarnosti. Mediji su ti koji kreiraju totalnu banalizaciju svega, banalizaciju kao ostvarenje svih želja. Tako Bodrijar u jednom intervjuu i kaže: „**To je naša banalnost: svet u kom je sve dozvoljeno, sve su mogućnosti otvorene: preko interneta možete uzeti bilo koji identitet, njime se igrati, sve želje su ostvaruju ali virtuelno. I to je potpuna banalnost.**”¹⁰

„**Ne postoji slika ili teorija- nezavisni prikaz stvarnosti.**” piše najznačajniji savremeni fizičar Stiven Hoking (Stephen Hawking) i dodaje da ćemo namesto istine realnosti usvojiti realizam zavisan od modela: „...**ideju da je fizička teorija ili slika o svetu model i skup pravila koji povezuje elemente modela sa zapažanjima.**”¹¹

Zanimljivo je da Hoking svoje uvide o mogućnosti postojanja različitih vrsta alternativnih modela stvarnosti poredi sa naučnofantastičnim filmom Matrix, koji inače sadrži mnoge reference na filozofske ideje oslanjajući se u svojoj priči na Platonovu alegoriju *Mit o pećini* (predstavljenu u dijalogu *Država*), Bodrijarovu knjigu *Simulakrum i simulacija* i roman Luis Kerol (Lewis Carroll) *Alisa u zemlji čuda*.¹² Ljudska rasa u američkoj medijskoj franšizi Matriks ne zna da živi u simuliranoj virtuelnoj realnosti tvorevini

8. Juval Noa Harari, 21 lekcija za 21. vek str.82, Laguna Beograd 2019.

9. Naomi Klein, „Kako velike tehnološke firme planiraju da profitiraju od pandemije“, <https://pescanik.net> > kako-velike-tehnoloske-firme-planiraju da profitiraju-od-pandemije, pristupio 02.01.2024.

10. Žan Bodrijar, „Zalivski rat se nije dogodio“, Intervju objavljen na <https://atorwithme.blogspot.com>, pristupio 06.01.2024.

11. Stiven Hoking, Velika zamisao str.34, Alnari Beograd 2011.

12. Na početku filma Matrix (1999) glavni junak Neo sakriva novac u knjigu koja nosi naslov: Simulakrum i simulacije. Koautorke filma, Lana i Lili Vašovski su od Kijano Rivsa, glumi lik Nea, tražile da pre snimanja pročita Bodrijarovo filozofsko delo Simulakrum i simulacije.

inteligentnih kompjutera. „**Ta ideja**” piše fizičar Hoking „**možda i nije tako neverovatna, pošto veliki broj ljudi voli da provodi vreme u simuliranoj stvarnosti, veb sajt, zvani Drugi život. Kako možemo da znamo da nismo likovi u kompjuterskoj sapunskoj operi, kao Džim Keri u filmu Trumanov šou.**” Naime: „**Ako bismo živeli u zamišljenom veštačkom svetu, događaji ne bi morali da slede bilo kakvu logiku, niti bi morali da se poklapaju sa bilo kakvim zakonima. Ako bi se tuđinci odlučili na dosledni celoviti sistem zakona, ne bismo mogli da razlučimo postojanje druge stvarnosti u pozadini simulirane. Bilo bi jednostavno nazvati svet u kome žive tuđinci *stvarnim*, a kompjuterski generisani lažnim. Ali ako bića u simuliranom svetu- kao mi- ne mogu da spolja osmotre svoju vasseljenu, ne bi imali razloga da dovode u sumlju svoju sliku stvarnosti.**”¹³

Ova Hokingova razmišljanja, kako sam piše, savremena su verzija nedoumice taoističkog mudraca Čuang Ce-a koji se, nakon što se probudio sanjajući da je leptir, pita: „**Sada ne znam jesam li čovek koji je sanjao da je leptir, ili leptir koji sanja da je čovek.**”

Koliko je zapravo duboka *Zečija rupa*?¹⁴

Možda bi se Stiven Hoking, poigravajući se matricom filma *Matriks*, i mogao složiti sa Bodrijarom koji piše: „**Ono što ja dovodim u pitanje jeste princip realnosti to jest objektivna stvarnost.**”¹⁵ Iako su koautorke filma *Matrix* Lana i Lili Vašovski, koje su načelno zasnovale svoju distopijsku viziju budućnosti na Bodrijarovom delu *Simulakrum i simulacija*, ponudile nadu u: „**...potencijal pravog prirodnog sveta isključenog iz Matriksa i odvojenog od njega..**” objašnjava profesor Ričard Smit, inače urednik *Bodrijarovog rečnika*, sam Bodrijar nije bio ljubitelj te promene u trilogiji *Matriks*. U vezi

13. Stiven Hoking, *Velika zamisao* str. 34, već nav.

14. Upotreba sintagme *Zečija rupa* koja započinje knjigom *Alisa u zemlji čuda* odnosi se i u filmu *Matriks* na izbor između spremnosti da se sazna uznemirujuća istina realnosti koja menja život ili ostajanja u zadovoljnom neznanju. „ako uzmeš crvenu pilulu – ostaješ u zemlji čuda, a ja ću ti pokazati koliko je duboka zečija rupa.”- ovim rečima se Morfeus, vođa pokreta otpora mašinskoj inteligenciji, obratio Neu.

15. Žan Bodrijar, „Zalivski rat se nije dogodio”, *Intervju*, već navedeno

toga, mada kompjutere ne smatra pametnim¹⁶, Bodrijar je izjavio: **„Matriks je ona vrsta filma o Matriksu koji bi mogao da snimi i sam Matriks.”**¹⁷

Možda je zaista čitava postmoderna realnost posredstvom globalnih medija režirana pozorišna saga, te ovde zajedno sa Geteom možemo da kažemo:

**„Po tesnoj daščari vi tako
prođite svaki vasseljenski kut,
neka odmereno brz vas vodi put,
sa neba, preko zemlje do u pako.”**

Gete, *Faust*, stihovi 249- 252¹⁸

Ili kompjuterski generisani metaverzum¹⁹ u kojem : **„...više nema ničega osim emitovanja i prijema i pojedinca koji se u tom kombinatorijumu i proračunu znakova ukida.”**²⁰.

Možda kapitalističko korporativni metaproces u koji je: **„...uključen i čovek koji više i ne krije da je najvažnija sirovina.”**²¹

16. Bodrijar piše: „Kompjuter nema svoje Drugo zato i nije pametan. Jer nam pamet uvek dolazi od Drugog. Nenadmašni u računanju, idiotski računari su autisti, duhovi za koje više ne postoje Drugi i koji baš zbog toga imaju neku čudnu moć. „Žan Bodrijar, *Prozirnost zla* str. 119, Svetovi Novi Sad 1994

17. <https://www.bbc.com>, pristupio 02.01.2024.

18. Žan Bodrijar, *Prozirnost zla* str. 39, već navedeno

19. Pojam metaverzum nastao je devedesetih godina prošlog veka u naučnofantastičnom romanu *Snow crash* autora Nila Stivenzona. U ovom romanu ljudi žive velike delove svojih života u digitalnoj realnosti, proročki naslućujući sadašnje doba u kojem milioni ljudi provode veliki deo vremena na mreži. U distopijskom romanu *Snow crash*, čija je radnja smeštena u 21. vek, trijumfalni anarhokapitalizam doveo je do sloma globalne ekonomije a sa tim i do velikih socioekonomskih razlika, vlade država gube svoj smisao a vlast po gradovima-državama preuzimaju gigantskih korporacija. Metaverzum je građanima ponudio pribežište i siguran beg u hiperrealnost od posrnulog društva.

20. Žan Bodrijar, *Potrošačko društvo* str. 247, Darma Beograd 2023.

21. Martin Hajdeger, „Pitanje o tehnici” u *Predavanje i rasprave* str.10, Plato Beograd 1999.

Da li je duh zaista izašao iz boce kako nas upozorava Stiven Hoking: „**Plašim se da bi AI mogla u potpunosti zameniti ljude. Kad ljudi mogu da stvore kompjuterske viruse, neko bi mogao da stvori AI koja se sama poboljšava i replikuje. To će biti nova forma života koja nadmašuje ljude.**”²²

Odnosno, kako je to rekao HAL 9000 u naučnofantastičnom filmu: *2001: Odiseja u svemiru*: „**Koristim sve svoje kapacitete maksimalno. Šta bi više moglo poželeći racionalno biće.**”²³

Ovaj odgovor samosvesnog kompjutera HAL-a na pitanje da li je srećan na misiji opisuje i naše razumevanje čoveka kako u današnjem informacionom kapitalizmu tako i u prethodnim fazama razvoja kapitalizma. Mi razvijamo naše potencijale u službi globalnog kapitalizma koji totalno mobilise čoveka i celokupnu stvarnost u cilju maksimizacije profita vlasnika kapitala.

Šta se onda otkriva iza Potemkinovih kulisa globalnog korporativnog sela. Da li Bodrijar greši kada piše da: „**...postoji samo izlog- centralno mesto potrošnje u kom se pojedinac više ne odražava.**”²⁴

U odgovoru na to pitanje možemo zajedno sa Ničeom (Friedrich Nietzsche) reći: „**Istina je ružna.**”²⁵

Naime, informacione tehnologije imaju značajan uticaj na kapitalistički ekonomski sistem tako što kreiraju širok spektar tražnje za predmetima. Na kompjuterskoj mreži, zapravo, nema pretvaranja

22. Stiven Hoking, Veštačka inteligencija će uništiti čovečanstvo, <https://rtv.rs/nauka-i-tehnologija>, pristupio 10.01.2024.

23. Stenli Kjubrik je zajedno sa piscem Arturom Klarkom režirao film. Zanimljivo je navesti i sledeće citate iz Klarkovih romana:

„Dejve, reče Hal, ne razumem zašto mi to radiš... Uništavaš mi um...Postaću detinjast, postaću ništa.” Artur Klark, 2001.Odiseja u svemiru str.171, Kontrast izdavaštvo, Beograd 2021.

„Dejve um mi odlazi. Mogu da osetim to.” Artur Klark, 2010: Druga odiseja str. 241, Kontrast izdavaštvo, Beograd 2021.

24. Bodrijar, Potrošačko društvo str. 247, već navedeno

25. Fridrih Niče, O istini i laži u izvanmoralnom smislu str. 10, Rad Beograd 1991

da postoji zid između uvodnika i reklame, kao u štampanim medijima. Na webu jezik marketinga postigao je blaženstvo- reklama bez reklame, internet verzije medijskih kuća. Stvarajući tekstualni ambijent: „... **koji će poslužiti kao topli reklamni dom za određenu robnu marku.**”²⁶ internet verzije medijskih kuća obavljaju čiste reklamne poruke. Mnogi mediji, dakle, koriste internet za agresivno potiranje granice između uvodnika i reklame nego što je to moguće u nevirtuelnom svetu: „...**na sajtu klikom na miša poručujete proizvode o kojima čitate.**”²⁷

Dalje, zamenom industrijskog društva epohe Moderne, postindustrijskim sajber društvom uspostavljena je, videli smo prema Bodrijaru, dominacija znakova i kodova jer se, kako to pokazuje Naomi Klajn, potrošna roba prepoznaje preko brendova (znakova) tako da savremeni potrošač kupuje zapravo brendove: „...**uspešnim korporacijama na prvom mestu treba da bude proizvodnja robnih marki, brendova, a ne robe.**”²⁸, odnosno, : „**Brend možemo smatrati glavnim smislom postojanja savremene korporacije.**”²⁹ Dakle korporativnom kapitalizmu je ono što mi smatramo predmetom proizvodnje služilo samo kao materijal za popunjavanje onoga što realno proizvode, a to je brend.

Ispitujući uticaj tehnološke revolucije na ekonomiju, politiku i društvo u kojem su podaci postali najskuplja roba, jer: „...**jer oni koji poseduju informacije, poseduju budućnost.**”³⁰, Šošana Zubof otkriva nastanak novog oblika kapitalizma: nadzornog kapitalizma- u kojem korisnici tehnološkog univerzuma više nisu klijenti, nego sirovina za prikupljanje podataka i transformaciju ličnih misli radi sticanja što većeg profita vlasnicima kapitala. Mi „**Živimo u vremenu u kom nadzorni kapitalizam i njegova instrumentarna**

26. Naomi Klajn, No logo str. 72, Samizdat B92 , Beograd 2007

27. Naomi Klajn, No logo str. 72, već navedeno

28. Naomi Klajn, No Logo str. 27, već navedeno

29. Naomi Klajn, isto str. 29

30. Juval Noa Harari, već navedeno str. 21

moć deluju nepobedivo.³¹ Hrlimo u tehnološku budućnost u kojoj će prema Naomi Klajn: „...svaki naš pokret, svaka reč, svaki odnos biti podložan praćenju i analizi u do sada neviđenoj saradnji između države i tehnoloških giganata.”³², i u kojoj demokratija posrće pod bogatstvom i moći šačice neodgovornih tehnoloških korporacija.

Bez straha da će mašinska inteligencija dominirati u budućnosti Šošana Zubof otkriva da se iza globalne internet arhitekture skrivaju interesi tehnoloških moćnika: „**Jedinstveni ekonomski imperativi nadzornog kapitalizma jesu lutkari koji krišom usmeravaju mašine šta da rade.**”³³ Naime, znanje, vlast i moć su u rukama nadzornih kapitalista: „...za koje smo mi samo prirodni resursi ljudskog porekla.”³⁴

Da li je, u skladu sa sloganom socioekonomskog foruma u Porto Alegreu, „*Drugačiji svet moguć*” ili možemo, zajedno sa Bodrijarom, da zaključimo da će kapitalizam žilavo, uprkos svemu, opstati.

Anundža Sanalker, izvršna direktorka Stir teka, izjavila je: „**Raste zagrejanost za tehnologiju bez ljudi i kontakata. Ljudska bića su biološka opasnost, mašine to nisu.**”³⁵ Da li se ovde snovi o pravednoj i demokratskoj digitalnoj budućnosti pretvaraju u košmare?

Nakon što je otkrio da globalno čovečanstvo živi zarobljeno u kompjuterskoj simulaciji realnosti, u završnom monologu filma *Matriks* protagonista Neo oštro upozorava veštačku inteligenciju:

„Ne znam budućnost... Nisam došao da vam kažem kako će ona završiti, došao sam da vam kažem kako će ona početi!”

31. Šošana Zubof, već navedeno str. 550

32. Naomi Klajn, „Kako tehnološke firme planiraju da profitiraju od pandemije”, već nav.

33. Šošana Zubof, već navedeno str. 27

34. Šošana Zubof, već navedeno str. 115

35. Citat preuzet iz Naomi Klajn, Kako tehnološke firme planiraju da profitiraju od pandemije, već navedeno

1. Doba slike sveta

„Slika je sve.“

Andre Agasi (moto reklame za fotoaparat Canon, 1992.)

1.1 Priroda kao ostava resursa

„Mi pitamo o tehnici i želeli bismo time da pripremimo slobodan odnos prema njoj.“³⁶

Radikalno promišljajući, tokom pedesetih godina prošlog veka, pitanje ekspanzivnog tehnološkog razvoja savremenog doba, nemački filozof Martin Hajdeger smjera na to da otkrije suštinu tehničkog, ocrtavajući nam misaone horizonte unutar kojih je moguće razumeti i odnos korporativnog kapitalizma prema savremenom **čovjeku** konzumentu tehničko-tehnoloških proizvoda. Dakle, ukoliko se upustimo u misaonu avanturu Hajdegerovim „**šumskim putevima**“³⁷ pitamo se u kom pravcu se kreće savremeno tehnološko doba, te da li je ovaj filozof uspešno skicirao i tehnologijom posredovanu samorefleksiju današnjeg **čovjeka**.

Prema Hajdegeru moderna tehnika **čini** poslednju metafizičku etapu, dok u **Tehničkoj slici sveta** on vidi planetarno tehničko rukovanje stvarnošću.

36. Martin Hajdeger, „Pitanje o tehnici“, u Predavanje i rasprave str.9, Plato, Beograd 1994.

37. Hajdegerov stil pisanja često izaziva oprečna tumačenja njegovog filozofskog narativa.

Tehnika vlada savremenom epohom: „**Svuda smo prikovani za tehniku i lišeni slobode.**”³⁸ Njena uloga nije samo instrumentalna³⁹, niti ona predstavlja samo skup tehničkih uređaja u ovladavanju prirodom, kako se to inače predstavlja, već ona gospodari nad **čovekom**, uslovljavajući način našeg **života**, postupke, kao i odnos prema svetu i sebi. Tako Hajdeger i piše: „**Možemo potvrditi neophodnost upotrebe tehničkih uređaja, ali im uskratiti pravo da nad nama dominiraju i tako izvrću, zbunjuju i kvare našu prirodu.**”⁴⁰

Nastojeći da pojasni dijagnozu vremena u kojem **živimo**, Hajdeger tvrdi da celokupnu stvarnost, a sa njom i postmodernog **čoveka**, tumačimo i razumemo polazeći od **Tehničkog modela sveta** utemeljenog u zapadnoevropskoj nauci.⁴¹ Unutar tehničkog inženjeringa celokupna stvarnost (Hajdeger piše: različiti načini bivstvovanja) biva nivelisana i sagledana iz perspektive iskorištavanja i proračunavanja. U **čuvenom** prikazu reke Rajne, Hajdeger piše da savremeno tehničko doba u reci više ne vidi reku, već da reku unapred uračunava u hidrocentralu, da je ugrađuje u nju jednako kao i njene temelje i zidove, da reka sada predstavlja deo nacrtu hidrocentrale:

„Hidrocentrala je postavljena na Rajnu. Ona reci ispostavlja zahtev da isporuči hidraulični pritisak, koji sa svoje strane postavlja turbinama zahtev da se okreću... Ono što sada jesta kao

38. Martin Hajdeger, „Pitanje o tehnici”, već navedeno str.8

39. Tehnika se danas određuje kao sredstvo i ljudsko delo: „Zato se uobičajena predstava o tehnici po kojoj je ona sredstvo i ljudsko delo može nazvati instrumentalnim i antropološkim određenjem tehnike.” Isto, str.10

40. Citat preuzet iz: H.L Drefjus, „Hajdeger o zadobijanju slobodnog odnosa prema tehnici” str.99, ARHE god.X, 20/2013.

41. U skladu sa Bekonovom (Frensis Bekon) krilaticom: „Znanje je moć, moć vladanja nad prirodom.”, treba razumeti i osnovni smisao zapadnoevropske nauke koja u skladu sa imperativom vladanja nad prirodom, ali i čovekom, artikuliše naš odnos prema stvarnosti: „Nauka je način na koji nam se predstavlja sve što postoji. Zato moramo reći: stvarnost unutar koje se današnji čovek kreće i u kojoj pokušava da se održi u njenim osnovnim crtama saodređuje ono što se zove zapadnoevropskom naukom.” Martin Hajdeger, „Nauka i razmišljanje”, u Predavanje i rasprave str.33, Plato, Beograd 1999.

reka, isporučilac hidrauličnog pritiska, ona je zahvaljujući suštini centrale."⁴²

Unutar *Tehničke slike sveta* celokupna stvarnost je opredmećena i uspostavljena za iskorištavanje, obračunato postaje roba te se ostvaruje ono što Hajdeger naziva: „... kružnim kretanjem iskorištavanja."⁴³

Priroda se, dakle, tumači kao skup nagomilanih resursa. Sve što jeste, celokupna realnost, jeste samo kao *ostava* energije i nagomilanih resursa budući da se čitava Priroda vezuje unapred uz datu *Tehničku sliku sveta*, odnosno tehničku konstrukciju realnosti: „Razotkrivanje koje vlada u modernoj tehnici jeste izazivanje što od prirode traži da isporuči energiju koja se kao takva može izvaditi i akumulirati."⁴⁴ i „Priroda se pojavljuje kao ogromna benzinska pumpa, izvor energije za savremenu tehničku industriju."⁴⁵ Dok se na drugim mestima, u svom filozofskom opusu, Hajdeger obrušava na potrošački mentalitet savremenog doba: „To kružno kretanje iskorištavanja, koje se odvija radi trošenja, jeste jedini proces kojim se odlikuje povest jednog sveta koji je postao nesvet."⁴⁶

Moderna tehnika dakle, kako to, između ostalih, i Hajdeger lucidno pokazuje, iskorištava Prirodu, osiguravajući dominaciju čoveka nad našom planetom. Čovekovo delovanje se svodi na procenu važnosti stvarnosti za ove ili one potrebe, odnosno Zemlja postaje sirovina⁴⁷, a mišljenje jednoobrazno planiranje, odnosno,

42. Martin Hajdeger, „Pitanje o tehnici“ u Predavanje i rasprave, već navedeno str.17

43. Martin hajdeger, „Prevladavanje metafizike“, u Predavanja i rasprave, već navedeno str.36

44. Martin Hajdeger, „Pitanje o tehnici“, već navedeno str.10

45. Citat preuzet od H.L. Drefjus, isto str.46

46. Martin Hajdeger, „Prevladavanje metafizike“, već navedeno str. 74

47. Treba podsetiti da je još Karl Marx napisao da je prvobitno prisvajanje zemljišta i prirodnih resursa dovelo do modernog formiranja kapitala, nazivajući tu pojavu prvobitnom akumulacijom kapitala. Hana Arent, razrađujući Marksovu teoriju primećuje da prvobitna akumulacija kapitala nije bila jednokratna epizoda u kojoj je rođen kapitalizam, nego fazakoja se ciklično ponavlja kad god se neki aspekt društvenog i prirodnog sveta podredi

instrument u službi tehničke moći- potpune vladavine nad Zemljom: „...jednoobraznost je sveopšti kriterijum, stvarnost počiva na jednoobraznosti planiranja.“⁴⁸

Iako deluje primamljivo da Hajdegerovo postavlja pitanja o suštini tehnike, u njegovim poznim radovima, razumemo kao pomodni reakcionizam, pobunu protiv tehnike ili romantičarski žal za nekim arhaičnim vremenima, kritika suštine tehnike kod Hajdegera, kako nas upućuje i H.L. Drejfus, ne svodi se samo na ovu dimenziju. Tako Hajdeger i sam piše: „**Nema ničeg demonskog u tehnicima.**“⁴⁹ Hajdeger dakle ne zagovara povratak u netehnički svet, već apostrofira mogućnost da ostanemo dosledni svojoj ljudskoj prirodi zadržavajući tehnološki napredak time **što ćemo održati živim *misaono mišljenje***, samo ukoliko je to moguće unutar **Tehničke slike sveta**.

Dakle, ukoliko se Hajdegerov smisao postavljanja pitanja o suštini **Tehničkog modela sveta** ne iscrpljuje u markiranju tehnološkog izrabljivanja prirode, možemo već sada reći da je njegova kritika **Tehničke slike sveta** usmerena, pre svega, ka negativnom načinu uslovljavanja našeg mišljenja.

1.2. Instrumentalni um

„Propast se već dogodila. Posledice tog događaja su datosti u svetskoj istoriji našeg veka.“⁵⁰

tržišnoj dinamici. Tako ona i piše da je Marksov: „...prvobitni greh obične krađe morao da se ponavlja dase motor akumulacije kapitala ne bi ugasio.“ Hana arent, Izvori totalitarizma, Fond za otvoreno društvo, Beograd 1998

48. Martin Hajdeger, „Prevladavanje metafizike“, već navedeno str. 38-39

49. Martin Hajdeger, „Pitanje o tehnicima“, već navedeno str.13

50. Martin Hajdeger, „Prevladavanje metafizike“, u Mišljenje i pevanje str.9, Nolit, Beograd 1982

Obraćajući se seljacima sa **Švarcvalda** Hajdeger, u svojoj nekonvencionalnoj kritici ekspanzije XX-ovne tehnologije, osuđuje njihov medijski konzumerizam koji ih udaljava od realnosti:

„Svaki dan i svaki sat prikovani su za radio i televiziju... sve to čime moderne tehnike komunikacija stimulišu, napadaju i gone čoveka- sve je to već mnogo bliže čoveku danas od njegovih polja oko njegove kuće, bliže nego nebo nad zemljom, bliže nego promena noći u dan, bliže nego maniri i običaji njegovog sela, nego tradicija njegovog izvornog sveta.”⁵¹

Kao što smo već nagovestili Hajdegerova perspektiva promišljanja ***Tehničkog modela sveta*** izlazi iz uobičajenog okvira problematizovanja. On tvrdi da je moderna tehnologija nešto sasvim drugo od tumačenja njene instrumentalne uloge., pa i one da je u službi napretka⁵² **čovečanstva**: **„Ono što čoveka ugrožava u njegovoj suštini jeste mnenje da miroljubivim oslobađanjem, pohranjivanjem i usmeravanjem energije može čovečnost za svakoga učiniti podnošljivim i u celini srećnim.”⁵³**

U svojim poznim radovima Hajdeger ukazuje na to da je želja da se zagospodari tehnikom iluzorna jer tehnika sve više preti da izmakne **čovekovo** kontroli: **„Želi se njome zagospodariti. Ta želja da se njome gospodari postaje utoliko neodložnija ukoliko tehnika više preti da izmakne čovekovo** kontroli.”⁵⁴

Nijedan čovek, grupa ljudi, skup državnika ili tehničara:” ... nikakva konferencija lidera u trgovini i industriji ne mogu prekinuti

51. Citat preuzet od H.L. Drefjus, već navedeno str. 56

52. Bodrijar tvrdi da se socijalna nejednakost koja se nekada održavala kroz ekonomski imobilizam danas reprodukuje u privrednom rastu i putem privrednog rasta: „Sam rast je jedna od funkcija neravnopravnosti zasnovan na tehnološkom progresu. Upravo to mehanicističko gledište podstiče naivnu iluziju budućeg bogatstva.“ Žan Bodrijar, Potrošačko društvo str. 53, darma, Beograd 2023.

53. Martin Hajdeger, „Čemu pesnici“ u Putni znakovi str. 230, Plato, Beograd 2003.

54. Martin Hajdeger, „Pitanje o tehnicu“, već navedeno str. 10

niti upravljati napretkom povesti u atomsko doba.⁵⁵ Opasnost prouzrokovana tehnološkim napretkom civilizacije ne ogleda se samo u zveckanju nuklearnim oružjem, ekološkim katastrofama, potrošačkom konzumerizmu. Hajdegera dakle ne brinu toliko savremeni problem prouzrokovani tehničko-tehnološkim napretkom već tehničko modelovanje realnosti koje našu celokupnu egzistenciju izaziva da se posveti samo planiranju i izračunavanju celokupne stvarnosti: **„...čovjek je izazvan da bivstvujuće određuje kao inventar svog planiranja i računanja i da s tim sređivanjem ide u nedogled.**“⁵⁶ Opasnost je, dakle, smatra Hajdeger u redukciji i osiromašenju našeg mišljenja u savremenom tehnološkom dobu! Naime, moderna tehnika traži **što** više efikasnosti: **„... da se stekne najveća korist pri najmanjem ulaganju.**“⁵⁷, pri čemu mišljenje ima samo instrumentalnu ulogu⁵⁸ u proračunavanju i planiranju iskorištavanja prirodnih resursa unutar **Tehničkog modela sveta.** Čovjek otvoren za tehniku više nije onaj koji dominira i eksploatiše prirodu. Čovjek je u savremenom dobu resurs za upotrebu kao i celokupna stvarnost.⁵⁹

Da sumiramo, opasnost je, piše Hajdeger, u poverenju u tehničku revoluciju atomskog doba koje je: **„...moglo tako zarobiti, začarati i privući čoveka, da bi jednog dana mahinativno mišljenje moglo biti prihvaćeno kao jedini način mišljenja.**“⁶⁰

55. Citat preuzet od H.L. Dreyfus, već navedeno str. 56

56. Martin Hajdeger, „Načelo identiteta“ u Mišljenje i pevanje str. 51, već navedeno

57. Martin Hajdeger, „Pitanje o tehničari“, već navedeno str. 10

58. Maks Horkhajmer u svom filozofskom diskursu naglašava da se instrumentalna uotreba uma u odnosu na prirodu pokazuje kao težnja za neograničenim iskorištavanjem prirode, a u odnosu na društvo kao instrument vladavine nad ljudima u totalitarnim društvima, dok u demokratskim društvima dolazi do deformacije same ideje demokratije i gubitka individualnosti. Uporedi Max Horkhajmer, Pomračenje uma, Svjetlost, sarajevo 1989.

59. „Bezuslovna dominacija samosvesti unapred nasilno zaodeva oboje jednoobraznošću od koje ne može... pobeći.“ Martin Hajdeger, „Prevladavanje metafizike“ u Mišljenje i pevanje str. 39, Nolit, Beograd 1982.

60. Citat preuzet od H:L:Dreyfus, već navedeno str. 57

1.3. Čovek je resurs

***„Iskorišćavanje svih materijala, uključujući i sirovinu čovek.“*⁶¹**

Dakle, sada je već jasno, da je prema Hajdegeru civilizacijska stranputica ***Tehničkog modela sveta*** u redukciji mišljenja na njegovu instrumentalnu ulogu mahinovanja i preračunavanja. Kao **što** zemlja i njena atmosfera postaju sirovine unutar tehnološkog diskursa realnosti tako i: „**...čovek postaje ljudski materijal koji se određuje za pretpostavljene ciljeve.**“⁶² Odnosno **čovek** sam postaje: „**...puki materijal i funkcija opredmećivanja.**“⁶³ **Čovek** sa svojim umnim potencijalima više ne krije da je i sam: „**...najvažnija sirovina.**“⁶⁴

Potreba za ljudski materijalom, kao i svim ostalim resursima iz Prirode, podleže istom regulisanju pripremnog sređivanja zarad **što** veće ekonomske efikasnosti. Tako i **čovek** ulazi u jednoobraznost tehnološkog doba, jer jedino tako može da se nosi s onim **što** je stvarno: „**Već danas čovek bez uni-forme odaje utisak nečeg nestvarnog, nečeg što je neobično i što ne pripada ovoj stvarnosti.**“⁶⁵

Dakle, da rezimiramo, unutar savremenog doba tehnološke dominacije, opredmećivanjem celokupne stvarnosti, **čovek** kao umno biće je prema Hajdegeru sam u rastućoj opasnosti da postane pukim materijalom i funkcijom opredmećivanja. Otuda sledi da je opasan stav da tehnološka sveprisutnost u savremenom kapitalističkom društvu svet dovodi u red jer **čovekov** odnos prema sebi i svemu **što** postoji biva ugrožen jednoobraznošću ***Tehničke***

61. Martin Hajdeger, „Prevladavanje metafizike“ u Mišljenje i pevanje str. 35, već navedeno

62. Martin Hajdeger, „Čemu pesnici“ u Šumski putevi str. 226, Plato, Beograd 2000.

63. Isto str. 229

64. Martin hajdeger, „Prevladavanje metafizike“, u Predavanje i rasprave str. 71, već navedeno

65. Martin Hajdeger, „Prevladavanje metafizike“ u Mišljenje i pevanje str. 37, Nolit, Beograd 1982.

slike sveta kojom dominira princip ekonomske efikasnosti: „... da se stekne najveća korist pri najmanjem ulaganju.“

2. Ubistvo realnosti

*„Ovo je priča o zločinu- o ubistvu realnosti.“*⁶⁶

2.1. Svet je Diznilend

„Što nestade za mene stvarnost biva.“

Gete, Faust stih 33⁶⁷

Kao što smo videli kod Hajdegera *Tehnička slika sveta* uspostavlja dominaciju jednoobraznog modela realnosti, vođenog principom ekonomske efikasnosti, postvarujući tako sve pojave savremene epohe, ali i samog čoveka, radi ostvarenja što većeg profita. Sve je unutar tržišnog kapitalizma roba, koja se prodaje i kupuje.

Na tragu ovih uvida francuski postmoderni mislilac Žan Bodrijar pojašnjava nam na koji način su to dvadesetovekovni masovni mediji doveli u pitanje tradicionalnu percepciju realnosti, dajući joj (realnosti) nov smisao. Naime u današnjem kapitalističkom svetu masovni mediji ovladavaju predmetima, odnosno celokupnom stvarnošću, stvarajući od savremenog društva moćno potrošačko društvo u kojem je odnos između medijske simulacije realnosti i same realnosti kao takve temeljno promenjen. Živimo u postmodernom društvu u kojem simulacija realnosti zamenjuje samu realnost. Tako Bodrijar i piše: „**Simulacija nije više predstava neke teritorije, nekog**

66. Žan Bodrijar, *Savršen zločin* str. 8, Čigoja štampa, Beograd 1998.

67. Već navedeno str. 32

referencijalnog bića, neke supstance. Ona je proizvodnja pomoću modela, nečeg stvarnog bez porekla i stvarnosti."⁶⁸

U svojoj knjizi „*Prozirnost zla*” Bodrijar opisuje četiri koraka transformacije realnosti u simulaciju kroz istoriju. U metafizici simulakruma posle prirodnog, trgovinskog i strukturalnog stupnja nastupa fraktalni stupanj vrednosti. Ukoliko su prethodnim nivoima i odgovarali referentni okviri: „...u četvrtom, fraktalnom ili virusnom stupnju više uopšte nema reference, vrednost zrači u svim pravcima i svim intervalima bez referiranja na bilo šta...”⁶⁹

Nepostojanje odnosa sa realnošću- čist simulakrum- spada u postmoderno doba. Unutar potrošačkog, postindustrijskog kapitalističkog društva nestaju svi referentni objekti, tako da nije moguće prosuditi šta je istina , a šta laž. Kada dođe do samog odsustva referentnog okvira nije više moguće proizvesti realno.

Bodrijar u knjizi *Savršen zločin* dodatno pojašnjava svoju dijagnozu savremene epohe: „(Ovo doba piše- dodao D.E.) priču o zločinu- o ubistvu realnosti. O istrebljenju iluzije sveta. Realno ne nestaje u iluziji, već iluzija nestaje u celokupnoj realnosti.”⁷⁰

Ovo stanje stvari Bodrijar naziva: „...stanje posle pirovanja. To je stanje ostvarene utopije, ostvarenosti svih utopija...”⁷¹ koje hiperrealizujemo kroz neodređenu simulaciju. Nalazimo se u logici simulacije koja nema nikakve veze sa logikom činjenica i nekim poretkom uzroka. Simulaciju karakteriše precesija modela, svih modela nad najmanjom činjenicom. Činjenice više nemaju svoju putanju, one se sada rađaju na raskrsnici modela. Tako Bodrijar definiše simulakrum kao kopiju kopije, koja je otrgnuta od stvarnosti, zamenjujući stvarnost.

68. Žan Bodrijar, *Simulakrum i simulacije* str. 5, IP Svetovi, Novi Sad 1991.

69. Žan Bodrijar, *Prozirnost zla* str. 9, Svetovi, Novi sad 1994.

70. Žan Bodrijar, *Savršen zločin* str.8, već navedeno

71. Žan Bodrijar, *Prozirnost zla* str 9. Već navedeno

Dakle, prema Bodrijaru, ne samo da je na horizontu simulacije nestao svet: „**nego se ne može postaviti ni pitanje njegovog postojanja.**”⁷² Otuda, piše Bodrijar u knjizi *Simulakrum i simulacija*, karakteristična histerija našeg vremena: histerija proizvodnje i reprodukcije stvarnog. Proizvodnja vrednosti, robe, proizvodnja srećnog doba političke ekonomije više nema nikakv smisao jer: „... **Ono što celokupno jedno društvo nastoji neprekidno da proizvede i da reprodukuje to je vaskrsavanje stvarnog koje mu izmiče.**”⁷³

Razlika između stvarnosti i simulakruma⁷⁴, dakle, nestaje, jer stvarnost menjaju znakovi stvarnosti. Naime, stvarnost se proizvodi polazeći od modela i polazeći od toga može da se reprodukuje bezbroj puta. To više nije stvarno, pošto ga više ne obavlja imaginarno. To je nešto nadstvarno, hiperrealno, proizvedeno kombinovanjem modela: „**Ne radi se više o imitaciji, duplikaciji, pa čak ni o parodiji. Radi se o zamenjivanju stvarnog njegovim znacima.. stvarno više nikad neće imati priliku da se proizvede... To nadstvarno je već zaštićeno od imaginarnog i od svakog razlikovanja između stvarnog i imaginarnog, ostavljajući još mesto jedino orbitalnom vraćanju modela i simuliranom stvaranju razlika.**”⁷⁵

Zabavni park Diznilend Bodrijar navodi kao savršen primer svih vrsta isprepletanja simulakruma. U Diznilendu se ocrta objektivni profil Amerike. Sve su vrednosti egzaltirane putem minijature i stripa. Diznilend svojim postojanjem prikrića činjenicu da je Amerika zapravo Diznilend. Postavljen kao imaginaran on podržava uverenje da je sve ostalo stvarno, mada, Los Anđeles i Amerika više nisu stvarni, nego su hiperrealnost, simulacija: „**Ne radi se o nekoj lažnoj**

72. Žan Bodrijar, *Savršen zločin* str. 8, već navedeno

73. Žan Bodrijar, *Simulakrum i simulacija* str. 27, već navedeno

74. „Simulacija polazi od principa ekvivalentnosti (znaka i stvarnog- dodao D.E.), polazi od radikalne negacije znaka kao vrednosti, polazi od znaka kao reverzije i ubistva svake referencije. Dok reprezentacija pokušava da apsorbuje simulaciju tumačeći je kao lažnu predstavu, simulacija obuhvata celo zdanje same predstave kao simulakrum.” Žan Bodrijar, *Simulakrum i simulacija* str. 4, već navedeno

75. Žan Bodrijar, *Simulakrum i simulacija* str. 6-7, već navedeno

predstavi stvarnosti, radi se o prikrivanju činjenice da stvarno više nije stvarno, dakle, o spasavanju principa stvarnosti. Ono što je u Diznilendu imaginarno nije ni istinito ni lažno, to je neka mašina razuveravanja podešena da u suprotnom polju regeneriše funkciju stvarnog."⁷⁶

2.2. Medijska slika sveta

„Simulakrum nije nikad ono što prikriva istinu, nego istina prikriva da je nema.”

Eklezijast⁷⁷

„Mi konzumiramo realnost unapred...”⁷⁸

U svom delu „*Simulakrum i simulacije*” Bodrijar nam približava na koji način u savremenom svetu masovni mediji, kompjuterizacija, informacione tehnologije, kibernetički modeli, industrija zabave stvaraju modele stvarnosti bez realnog porekla i stvarnosti: stvaraju hiperrealnost, simulacrum: **„Modeli više ne predstavljaju neku transcendenciju ili neku projekciju, ne predstavljaju više ništa imaginarno u odnosu na stvarno. Oni su sama anticipacija stvarnog...”⁷⁹**

76. Isto str 16

77. Isto str. 5

78. Žan Bodrijar, Potrošačko društvo str. 22, Darma, Beograd 2023.

79. Simulakrum i simulacija str. 123, već navedeno

Savremeni globalni mediji⁸⁰ definišući svet u kojem živimo ukinuli su realnost, stvarajući hiperrealnost koja svedena na niz slika nema svoj oslonac u realnosti, stvarnost i istina se sada određuju unutar medija u kojima još jedino postoje: **„Više ne postoji realnost koju posmatramo sa televizije, realnost je samo niz slika sa televizijskog ekrana.”**⁸¹

Dakle, ekspanzivnim razvojem dominantnih i sveprisutnih informacionih tehnologija **čovjek** gubi kontakt sa realnošću, a sama medijska slika više ne predstavlja realno jer je ona sama to realno, ona je njegova virtuelna realnost: **„Televizijske slike se predstavljaju kao metajezik jednog odsutnog sveta.”**⁸² Te slike još samo informaciona tehnologija povezuje kao: **„... razvejane delove stvarnog.”**⁸³ Funkcija masovnih medija i jeste da neutralizuju jedinstveni događajni karakter sveta zamenjujući ga višestrukim univerzumom medija. Iza potrošnje televizijskih slika nazire se imperijalizam sistema učenja, naime postojaće, smatra Bodrijar, samo ono **što** se može pročitati u medijima. Mediji tako ukidaju istinu zbunjujućeg, konfliktnog sveta namećući unutrašnju koherenciju sistema **čitanja**: **„...a sama supstancija fragmentiranog, filtriranog sveta- ponovno protumačenog prema jednom istovremeno tehničkom...kodu- jeste ono što konzumiramo: čitavu materiju sveta, čitavu kulturu industrijski prerađene u gotove proizvode, u znakovnu materiju, iz koje je sva događajna, kulturna i politička vrednost iščezla.”**⁸⁴

80. Uporedi Naomi Klajn: „Kompanije se više nisu zadovoljile time da budu najveći studio ili najuspešnija TV mreža. Htele su da budu više od toga. Mogućnost za izgradnju svojih imperija videle su u tematskim parkovima, kablovskoj televiziji, radiju, potrošačkim proizvodima, knjigama i muzici. Ako niste svuda prisutni ništa niste uradili.“, No logo str. 197, već navedeno

81. Žan Bodrijar, Simulakrum i simulacije str.123, već navedeno

82. Žan Bodrijar, Potrošačko društvo str. 151, već navedeno

83. Žan Bodrijar, Savršen zločin str. 14, već navedeno

84. Žan Bodrijar, Potrošačko društvo str. 152, već navedeno

Postmoderna stvarnost je dakle, prema Bodrijaru, zamenjena znacima stvarnog, a medijske slike u sistemu smrti stvarnosti imaju funkciju da onemoguće stvarnosti da se ikada više proizvede.⁸⁵

2.3. Rat se nije ni dogodio

„Rat je mir.“

Orvel

2.3.1. Rat kao medijski spektakl

„Rat se pretvorio u film, film se pretvorio u rat, oboje se susižu u svom zajedničkom prelivanju za tehniku.“⁸⁶

Postmoderno doba otpočinje Hladnim ratom, jer je to bio simbolički a ne stvarni rat. Tako Trevor Bodi i piše da su jedni govorili: „Evo ti ovaj moj simbol, a drugi su odgovarali evo tebi Berlinski zid. Onda su ovi opet na to odgovarali nečim trećim, a kao odgovor vratio im se *Sputnjik*. Zatim su ovi poslali *Merkuri* kao simbol. Sve je to bio virtuelni rat. Nigde se nije ratovalo. Hladni rat je bio prvi svetski virtuelni rat.“⁸⁷

Govoreći o filmu „*Apokalipsa sad*“ – delo reditelja Frensis Kopole, Bodrijar takođe tvrdi da je vijetnamski rat kao proboj, kao tehnološka i psihodelična fantazija, rat kao niz specijalnih efekata

85. „To nadstvarno je već zaštićeno od imaginarnog ostavljajući još jedino orbitalnom vraćanju modela i simuliranom stvaranju rizika.“, Žan Bodrijar, Simulakrum i simulacije str. 6-7, već navedeno

86. Žan Bodrijar, Simulakrum i simulacije str. 59, već navedeno

87. Trevor Bodi, Intervju u OroPretu, SJW i IK, novembar 1994, <http://www.thenao.net/akcelerator/akc2/akcs/12.html>, pristupio 12.mart 2024

postao poput filma pre nego što je i sam film snimljen. Tako su mediji koji su izveštavali o ratu u Vijetnamu služili samo da bi održali iluziju nekakve ratne stvarnosti, neke objektivnosti **činjenica**, odnosno, kako to Bodrijar piše: **„...oficijelni scenario, informacije postoje samo da bi održali iluziju nekakve događajnosti...”**⁸⁸

Istina vijetnamskog rata jeste da je bio okončan mnogo pre nego što se završio, da je rat bio završen usred samog rata, te da možda nikada nije ni započeo: **„Rat je ukinut u tehnološkom tekstu, a za Amerikance je on pre svega bio to: jedno eksperimentalno polje, džinovski teren za proveravanje njihovog oružja, njihovih metoda, njihovih sila.”**⁸⁹

S obzirom na to da, kako piše Bodrijar, mediji sanjaju o tome da izazovu događaj samim svojim prisustvom, u skladu sa logikom simulakruma, i kasnijem Zalivskom ratu iz 1991. godine prethodio je model s kojim je njegovo odvijanje samo koincidiralo, oduzimajući smisao ratnim dešavanjima.⁹⁰ Zalivski rat nije bio događaj, dakle nije se ni dogodio jer u njemu nije bilo ničeg neočekivanog. Unapred je programiran poput kompjuterske igrice: **„Ovaj rat je bespolan, hirurški rat, War processing, u kojem protivnik predstavlja samo metu na kompjuteru.”**⁹¹ Stvarnost bez događaja prema Bodrijaru nije stvarnost, jer je odvijanje onoga što je unapred projektovano, virtuelni obrazac: **„Postoji nešto poput virusa u ovom ratu koji će ga od početka lišiti verodostojnosti. Možda je to stoga što dva protivnika ne stoje jedan naspram drugog, jedan izgubljen u**

88. Žan Bodrijar, Simulakrum i simulacije str. 41. Bodrijar dalje piše: „... rat to je mir, govorio je Orvel. I tu se dva diferencijalna pola uvlače jedan u drugi, ili se uzajamno recikliraju- to je simultanost protivrečnosti koje je u isti mah parodija i kraj svake dijalektike.”

89. Žan Bodrijar, Simulakrum i simulacije str. 59, već navedeno

90. “Takva je logika simulakruma, to više nije božanska predodređenost, nego precisija modela, ali ona je isto tako neumitna. Upravo zato događaji i više nemaju smisla: ne zato što su sami po sebi beznačajni, nego što im je prethodio model s kojim njihovo odvijanje samo koincidira.” Žan Bodrijar, Simulakrum i simulacije str. 56, već navedeno

91. Žan Bodrijar, Rat se nije ni dogodio str. 464

svom virtuelnom i unapred dobijenom ratu, drugi zatrpan u svom tradicionalnom i unapred izgubljenom ratu."⁹²

Događanja u Zalivskom ratu nisu ni postojala pošto događaj uključuje neizvesnost i spontanost. Pobjeda Amerikanaca unapred je bila osigurana, unapred je bila isprogramirana: „**Pošto je ovaj rat bio dobijen unaprijed, nikad nećemo saznati kako bi izgledao da je postojao.**”⁹³ Rat je bio hiperrealan, simulacrum, koji se konvencionalno nikada nije ni dogodio: „**A sada kada je okončan možemo napokon nastojati da razumijemo kako se on nije ni dogodio.**”⁹⁴

Zagušljiva atmosfera obmane i gluposti, piše Bodrijar. Čak i kada su ljudi maglovito svesni kako su zarobljeni u ovom zasićenju i razočaranju slika, oni omalovažavaju ovu obmanu i ostaju: „... **fascinirani očiglednošću montaže ovog rata koji nam se posvuda ubrizgava- kroz oči, kroz čula, kroz diskurs.**”⁹⁵ Bodrijar u prilog ovome navodi i da su novinari iz studija CNN uključivali novinare koji direktno izveštavaju sa ratom zahvaćenog područja, da bi se videlo kako novinari sa ratom zahvaćenog područja gledaju vesti medijske kuće CNN da bi tek tada mogli da izveštavaju o trenutnim ratnim dešavanjima! Ovo je moment apsurdnosti u kojem dolazi do odvajanja od stvarnosti i produkcije simulakruma u kojem **vest stvara vest**. Vest medijske kuće CNN izvor je druge vesti. CNN produkuje realnost Zalivskog rata kako za gledaoce tako i za ratne izveštače, koji bi trebalo da izveštavaju o dešavanjima sa ratom zahvaćenih područja. Dakle simulacrum, hiperrealnost američke medijske kuće, pokrio je realnost Zalivskog rata.

Ispod medijske precesije modela realnosti u Zalivskom ratu, tom forumu rata, sve je bilo sakriveno. Svaka informacija je bila

92. Isto, str. 464

93. Isto, str. 463

94. Isto, str. 464

95. Isto str. 468

blokirana u pustinji, cenzurisane su slike: „...samo funkcioniše televizija kao medijum, bez poruke, pružajući napokon sliku čiste televizije.”⁹⁶

Zalivski rat u Iraku koji Bodrijar još naziva „**tehnička varka**”, „**tehnološka mistifikacija**”, „**kolektivno priviđenje savremene istorije**” predstavlja javnu kampanju.⁹⁷ Danas gledaoci koji robuju informaciji: „...predstavljaju rezervnu armiju svih planetarnih mistifikacija.”⁹⁸ Otuda je, prema Bodrijaru, potpuno idiotski biti za ili protiv rata, ukoliko se za trenutak ne zapitamo o verodostojnosti rata i njegovom koeficijentu realnosti. Rat svoje pustošenje zapravo izvodi kroz podvalu hiperealnosti i simulakruma, kroz **čitavu** mentalnu strategiju odvratanja koje se odigrava u slikama, u anticipaciji virtuelnog u realnom.

I u *Novom svetskom poretku*, smatra Bodrijar, nema govora da rat iskoči iz programiranog odvijanja: „**Dokinuto je svako odstupanje od programa, svaka improvizacija. Ovdje, u prvom odbijanju neprijatelja, u ovom eksperimentalnom zatvoru rata testirana je buduća valjanost, za čitavu planetu, ovog tipa zagušljive, virtuelne i u svom odvijanju neumitne predstave. Iz ove perspektive rat se ne može dogoditi. Za rat nema više ništa prostora nego li za bilo koji prohtjev živog oblika.**”⁹⁹

Dakle sada je osnovna funkcija informacije obmana.. Nije više ni važno to o **čemu** nas informacija „informiše”, nije važno njeno „pokrivanje” događaja. Otuda Bodrijar i piše: „**Lažiran rat, obmanjujući rat...**” ukazujući nam na to da je mentalno odvratanje (konsenzus o očiglednosti koji pothranjuje irealnost rata jačaju njegov blef nesvesnom podvalom) totalna mašina koja funkcioniše u našim glavama: „**Namjestiti se za bezuslovan prijem simulakruma**

96. Isto str. 469

97. Slično piše i Hana Arent u svojoj knjizi *Istina i laž u politici*, Filip Višnjić Beograd 1994

98. Žan Bodrijar, *Rat se nije ni dogodio*, str. 465, već navedeno

99. Isto, str. 465

na valovima- takva je nadopuna bezuslovnog simulakrma na terenu, uništiti svaku razumljivost događaja..." iz čega „...proishodi zagušljiva atmosfera obmane i gluposti.”¹⁰⁰

2.3.2. Rat u službi očuvanja kapitalizma

„Svuda mediji prethode terorističkom nasilju.”¹⁰¹

U knjizi *Potrošačko društvo* Bodrijar nas podseća da se kapitalistički sistem tradicionalno i snažno okretao ratu za pomoć kako bi u situacijama ekonomske krize preživeo i regenerisao se, dok su u današnje vreme funkcije i mehanizmi rata uključeni u ekonomski sistem ali i mehanizme svakodnevnog života: **„Rat održava kapitalistički sistem, a sada je deo života ekonomije.”¹⁰²**

Takođe radi održavanja spokoja ostvarenog našom udaljenošću od realnog sveta konzumacijom slika, zvukova, poruka putem prakse masovne komunikacije, potrebna je, prema Bodrijaru, vrtoglavica realnosti i istorije. Da bi se spokoj svakodnevnog života u potrošačkom kapitalističkom društvu uzvisio, neophodno je neprestano konzumiranje nasilja **„servisiranih na sobnoj temperaturi”**. Dakle potrošnja maksimalnim isključenjem realnog, društvenog, istorijskog sveta pravi maksimalnu indikaciju sigurnosti. **Čudesna** sigurnost moćnog potrošačkog društva, piše Bodrijar i

100. Isto str. 468

101. Žan Bodrijar, *Prozirnost zla* str. 71, već navedeno

102. Žan Bodrijar, *Potrošačko društvo* str 25, već navedeno. Sa ovim Bodrijarovim uvidima slaže se I Naomi Klajn koja piše da je nakon terorističkog napada na Ameriku američka administracija da bi progurala svoju neoliberalnu viziju sveta: "... u kojoj bi sve od vođenja rata do reagovanja u vanrednim situacijama bio poslovni poduhvat koji treba da donese profit." Naomi Klajn, *Doktrina šoka* str.337, Samizdat B92, Beograd 2007

nastavlja: „...slika, znak, poruka- sve ono što konzumiramo- jeste naš spokoj zapečaćen našom udaljenošću od sveta.”¹⁰³

Spektakularna dramatizacija masovnih medija (katastrofe, ratovi, stradanja kao udarna vest) neophodno je da bi stvorio utisak da je spokoj privatne sfere neprestano ugrožen. Neophodno je da oko te **čuvane** zone privatnosti bujaji znaci propasti kako bi svakodnevice povratila uzvišenost koje je zapravo lišena. Upravo u tome se prema Bodrijaru: „...ostvaruje tajni pakt između privatne svakodnevica i masovnih komunikacija.”¹⁰⁴

Međutim ako se strategija kapitalističkog sistema sastoji u mentalnom zastrašivanju i većitoj simulaciji katastrofe, onda bi jedini način suprotstavljanja tom isceniranom modelu realnosti bila stvarna katastrofa. Prema Bodrijaru terorizam izaziva: „...neko stvarno, opipljivo nasilje protiv nevidljivog nasilja bezbednosti.”¹⁰⁵ Ceo jedan svet koji smo smatrali stvarnim, savremenim, koji je dostigao izvestan istorijski razvoj doveden je u pitanje 11.09. 2001. godine terorističkim napadom na Ameriku. Bodrijar ovaj teroristički napad naziva *dogadjaj*, suprotno medijskom spektaklu, jer tek sada kako sam kaže: „...prate jednu istorijsku realnost, ne onu koju nam obično servisiraju kao realnost.”¹⁰⁶

U tom smislu Bodrijar duboko svestan dominacije savremenog kapitalizma i zaključuje u svojoj knizi *Potrošačko društvo*: „**Čekaćemo stoga nasilne erupcije i iznenadne raspade koji će doći, jednako nepredvidljivo i sigurno kao maj 1968., da uništi ovu belu masu.**”¹⁰⁷

103. Žan Bodrijar, *Potrošačko društvo* str. 24, već navedeno

104. Isto str. 25

105. Žan Bodrijar, *Simulacije i simulakrum* str. 57, već navedeno

106. Žan Bodrijar, *Zalivski rat se nije dogodio*, već navedeno

107. Žan Bodrijar, *Potrošačko društvo* str. 253

2.4. Vrli novi svet potrošača

„Potrošnja je, dakle, moćan element društvene kontrole.”¹⁰⁸

2.4.1. Potrošačka dobra- statusni simboli

„Potrošačka dobra na ovaj način se nameću kao zadobijena moć, a ne proizvodi rada.”¹⁰⁹

„Iako je unos hrane ograničen probavnim sistemom, ipak je kulturni sistem hrane beskrajan.”¹¹⁰

Prava poruka, videli smo, koju masovni mediji prenose jeste ograničavajući obrazac koji se prema Bodrijaru dekodira i konzumira u dubini nesvesnog. Sadržaj medija je: **„...jedna određena vizija sveta...”¹¹¹** Mediji nam nakon rasparčavanja realnog, nameću čitav jedan sistem tumačenja sveta prenoseći naredbodavnu poruku: **„...poruku o potrošnji...pogrešnog tumačenja sveta... informacije kao robe, veličanje sadržaja kao znaka.”¹¹²**

Govoreći o društvenoj logici potrošnje Bodrijar ističe da ona nije logika zadovoljstva već proizvodnje i manipulacije društvenim označiteljima. Tako se sam proces potrošnje može posmatrati kao: **„...process klasifikacije i društvene diferencijacije u kom su znakovi/ predmeti uređeni ne samo kao kodifikovane razlike u značenju**

108. Isto, str. 95

109. Isto, str. 63

110. Isto, str. 69

111. Isto, str. 150

112. Isto, str. 150

već kao statusne vrednosti u hijerarhiji.”¹¹³ Otuda se potrošnja može podvrgnuti strateškoj analizi koja utvrđuje njenu **specifičnu važnost u raspodeli statusnih vrednosti**. Namesto da homogenizuje društveno telo potrošnja: „...čak naglašava njegove razlike.”¹¹⁴

Nikada ne konzumiramo predmet sam po sebi (u njegovoj upotrebnoj vrednosti), već uvek manipulišemo predmetima kao znakovima koji nas ističu u društvu- ili tako **što** nas povezuju sa našom sopstvenom društvenom grupom ili tako **što** nas izdvajaju iz naše grupe kroz reference na grupu višeg/superiornijeg statusa. Naime sami predmeti kupovine po svom broju, nepotrebnosti, suvišnosti, po svojoj igri mode i svemu onome **što** prevazilazi njihovu jednostavnu funkciju, predmeti tek oponašaju društvenu suštinu: **status u društvu**. Status- osnovnu zamisao po kome se orijentiše čitava dinamika društvene i potrošačke mobilnosti. Društveni „... status je ono što stimuliše čitav taj pomamni i pomahnitali svet tričarija, gadžeta, fetiša...”¹¹⁵ Moćne korporacije upravo podstiču nezadržive želje potrošača koji kupovinom predmeta uspostavljaju nove društvene hijerarhije koje zamenjuju određenost starih društvenih klasa. Tako i Naomi Klajn piše : „Znaci Lacosta i Pol konjanik imali su isti socijalni efekat kao i da na odeći i dalje stoji ceduljica sa cenom: svako je znao koliko je neko ko nosi takve stvari spreman da plati za modu.”¹¹⁶

Kupovina predmeta je, prema Bodrijaru, proces statusne diferencijacije, koji je fundamentalni socijalni proces, kojim se svako upisuje u društvo: „Potrošnja je klasna institucija.”¹¹⁷ Iako potrošač doživljava svoja karakteristična ponašanja pri kupovini kao slobodu, kao težnju, kao izbor zapravo je reč o ograničenju diferencijacija i pokoravanja društvenom kodu-poretku: „Samodiferenciranje uvek,

113. Isto, str. 63

114. Isto, str. 60

115. Isto, str. 62

116. Naomi Klajn, No logo str. 56, već navedeno

117. Žan Bodrijar, Potrošačko društvo str. 61, već navedeno

samim tim, podrazumeva ustanovljenje čitavog poretka razlika, koji je pre svega proizvod čitavog društva i neminovno prevazilazi domet pojedinca."¹¹⁸ Sloboda i suverenitet potrošača su najobičnija mistifikacija. Na delu je ideologija industrijskog sistema koji potrebe potrošača stvara kao sistemski element. S obzirom na to da je potrošnja aktivno, kolektivno ponašanje, potrošačko društvo ujedno je i društvo u kome se potrošnja uči: „...**društvo socijalnog dresiranja za potrošnju.**”¹¹⁹ Dakle, sve tradicionalne institucije socijalizacije ustuknule su pred kapitalističkim sistemom koji: „...**socijalizuje mase kao potrošačke sile.**”¹²⁰ i to, između ostalog, putem kredita koji je prema Bodrijaru sistemski socioekonomska obuka, odnosno disciplinarni postupak iznuđivanja uštedevine i regulacije potražnje, ekonomski proračun za generacije potrošača koje bi u suprotnom: „...**umakle planiranoj potražnji i ne bi bile iskoristive kao potrošačka moć.**”¹²¹

Otudase, prema Bodrijaru, diferencijalno upisivanje u hijerarhijski sistem nikada neće završiti. Zahtev za diferencijacijom raste brže od materijalnih aktivnosti. Pojedinci samim činom bodovanja sopstvenih sposobnosti u poretku diferencijacije održavaju poredak i osuđuju sebe na relativnu poziciju umutar poretka iako: „...**svaki pojedinac doživljava svoje diferencijalne društvene prednosti kao apsolutne prednosti.**”¹²² Upravo u tome se, prema Bodrijaru, ogleda fundamentalni karakter potrošnje, njegova neograničenost koja se ne može objasniti nikakvom racionalnom ekonomskom teorijom potrebe ili zadovoljstva jer se, između ostalog, ne dostiže tačka zasićenja. Vrlo jasno vidimo u moćnom potrošačkom društvu kako se pojačava ubrzanje ritma potrošnje, povećava pritisak ka potražnji, što znači da pomamna sklonost ka potrošnji raste. Kao što smo

118. Isto, str 64

119. Isto, str. 94

120. Isto, str 91

121. Isto, str. 91

122. Isto, str. 64

videli logika savremenog potrošačkog društva može se objasniti samo napuštanjem tradicionalne individualne logike zadovoljstva i pridavanjem značaja logici društvene diferencijacije: „**Upravo u svom funkcionisanju kao sistem društvene diferencijacije potrošnja poprima ovu neograničenu dimenziju.**”¹²³

Dakle, kapitalističkom sistemu ljudi su neophodni kao potrošači. Polje u kom je u današnje vreme pojedinac nezamenljiv je polje potrošnje. U okviru potrošačkog društva sistem proizvodi sve više potrošačkog individualizma ali ga istovremeno u nametnutoj hijerarhiji statusa i sve više suzbija:

„Potrošnja je dakle moćan element društvene kontrole.”¹²⁴

2.4.3 Poredak znakova

„U naše društvo upleten je i poredak potrošnje koji predstavlja poredak manipulacije znakovima.”¹²⁵

„Demokratski sistem obrazovanja... jedan je od najsigurnijih načina stvaranja i značajnog proširenja tržišta raznorazne robe, posebno one koja je osetljiva na uticaj mode.”¹²⁶ Bivši reklamni agent Džejms Rorti

„Striktno govoreći, ljudi u doba bogatstva, nisu u tolikoj meri okruženi drugim ljudima, koliko predmetima.”¹²⁷

123. Isto, str. 65

124. Isto, str. 95

125. Isto, str. 21

126. Naomi Klajn, No logo str. 127, već navedeno

127. Žan Bodrijar, Potrošačko društvo str. 11, već navedeno

Prema Bodrijaru problem zaprepašćenih ekonomista i teoretičara blagostanja pred nesposobnošću sistema potrošnje da se stabilizuje, jer je nekontrolisan i nezadrživ, jeste u tome **što** oni ustvari ekonomski sistem vide u terminima povećanja dobara i prihoda, a nikada, kao **što** smo videli, u smislu statusnih odnosa i društvenih diferencijacija kroz kupovinu predmeta/znakova.

Lukavstvo reklamiranja upravo je u tome **što** cilja na svakoga u njegovom odnosu prema drugima: „...u njegovim prohtevima za reifikovanim društvenim prestižom.”¹²⁸ Ono se ne obraća izdvojenom pojedincu, već ljudskim bićima u njihovim diferencijalnim odnosima. Onoga trenutka kada neki proizvod prestaje da bude deo viših modela i bude zamenjen nekim drugim distinktivnim dobrom ili potrebom, koji odražava hijerarhijsku društvenu distancu, proizvod može masovno proizvoditi, a potreba se može zadovoljiti na masovnom novou: „Popularizacija se dešava tek kao funkcija selektivne inovacije na vrhu lestvice.”¹²⁹ Upravo se u gornjim slojevima društva kao reakcija na gubitak prethodnih distinktivnih obeležja i odvija proces inovacije, a sve u cilju ponovnog uspostavljanja društvene hijerarhije. Otuda su i potrebe srednjih i nižih klasa, poput potrošačkih dobara, podložne izvesnoj nazadnosti i u zaostatku jer: „...vremenski i kulturno zaostaju za potrebama viših klasa.”¹³⁰

Dakle teoretičari blagostanja greše i jer smatraju da novi talas proizvoda i umnožavanja kvaliteta istog proizvoda zavisi od povećanja prihoda. Smatraju da je postavka „što više zarađuješ, više i bolje živiš” istinita za svakog pojedinca bez razlike i da svako teži racionalnom optimumu blagostanja. Polje potrošnje je po njima homogeno i prostire se oko prosečnog tipa potrošača. Bodrijar, kao **što** smo videli, smatra da je polje potrošnje: „... strukturirano društveno polje...” gde dobra i potrebe prelaze s ključne grupe, vodeće elite, u druge niže kategorije proporcionalno njihovom

128. Isto, str. 64

129. Isto, str. 66

130. Isto, str. 66

uzdizanju na društvenoj lestvici. Ne postoji, smatra Bodrijar, nikakva masa potrošača, niti se njihove potrebe javljaju spontano. Kod bazičnog potrošača: „...**potrebe nemaju nikakvu šansu da se pojave u standardnom paketu, ako već nisu bile deo premijum paketa.**”¹³¹

Put potreba, poput potrošačkih predmeta i dobara je selektivan, s vrha društvene hijerarhije naniže. Bodrijar tako i piše: „...**potrebe i zadovoljstva slivaju se s vrha naniže u skladu s jednim apsolutnim principom, jednom vrstom kategoričkog društvenog imperativa koji predstavlja održavanje distance i razlike putem znakova.**”¹³² Dakle ovaj zakon obnavljanja distinktivnog materijala- od vrha ka dnu- je ono što prožima čitav univerzum potrošnje.

Težnja za statusom i društvenim položajem se „**zasniva na znacima**”, „**na razlikama**” i „**osnovna logika jeste logika diferencijacije/personalizacije određene u znaku koda.**”¹³³. Kapitalistička logika personalizacije, koja zapravo ukida individualnost, homogenizuje osobe i proizvode u hijerarhiji, uspostavlja vladavinu diferencijacije. Postmoderna kapitalistička proizvodnja nije proizvodnja dobara već proizvodnja društvenih odnosa i razlika među ljudima. Ovaj oblik segregacije uopšte nije značajan u demokratskim društvima. Stoga Bodrijar i piše da je *Doba potrošnje*, kao kulminacija **čitavog** procesa ubrzane produktivnosti u cilju povećanja kapitala, takođe i doba radikalnog otuđenja savremenog **čoveka**. Logika robe upravlja **čitavom** kulturom, ljudskim odnosima- sve do ljudskih fantazija i naših individualnih nagona. Sve potpada pod logiku potrošnje i ne samo u smislu da se sve objektivizuje i manipuliše u cilju profita već u dubljem smislu da je sve potpalo pod konzumabilne modele: „**Sve potpada pod datu logiku, ne samo da se sve funkcije i potrebe objektivizuju i manipulišu u cilju profita već i u dubljem smislu toga**

131. Isto, str. 66

132. Isto, str. 66

133. Isto, str. 8

da se sve spektakularizuje ili, drugim rečima, evocira, provocira i orkestrira u slike, znakove i konzumabilne modele."¹³⁴

3. Brendirani svet

„Reklamiranje je možda najupadljiviji masovni medij našeg doba."¹³⁵

3.1. Robne marke

„Pobedili su graditelji brendova i usledio je novi konsenzus: u budućnosti će prosperirati samo oni proizvodi koji se ne predstavljaju kao roba već kao koncept: brend kao doživljaj kao životni stil."¹³⁶

Neverovatno rast bogatstva i kulturnog uticaja multinacionalnih korporacija potiče od ideje koju su teoretičari menadžmenta razvili osamdesetih godina prošlog veka: uspešnim korporacijama na prvom mestu treba proizvodnja robnih marki, brendova, a ne robe.

Brendovi, a ne proizvodi: „...reči su koje će preko noći postati lajtmotiv globalnog korporacijskog pokreta za renesansu marketinga, predvođenog novim sojem multinacionalnih korporacija koje sebe više ne vide kao proizvođače proizvoda već kao posrednike značenja."¹³⁷ Menja se, kao što smo videli i kod Bodrijara, zapravo predstava o tome šta se reklamiranjem i

134. Isto, str 246

135. Žan Bodrijar, Potrošačko društvo str. 153, već navedeno

136. Naomi Klajn, No logo str. 47, već navedeno

137. Isto, str. 47

brendiranjem prodaje. Celokupan marketing je prema klasičnom ekonomskom učenju trebao da bude u službi prodaje proizvoda. Suprotno tome, kako to Naomi Klajn i pojašnjava, novi pristup kompanija opipljiv proizvod uvek stavlja na drugo mesto, iza onog pravog proizvoda, a to je robna marka u čiju prodaju je sada utkana jedna posebna komponenta koja se ne može definisati drugačije nego kao duhovna: „**Reklamiranje se bavi oglašavanjem proizvoda, brendiranje se tiče transcendentnosti korporacija.**”¹³⁸ U budućnosti će prosperirati samo oni proizvodi koji se ne predstavljaju kao roba već kao koncept: brend kao **životni** stil. Upravo će i sa talasom brendomanije nastupiti na globalnoj korporativnoj sceni i novi soj biznismena koji će nas ponosno obavestiti da izvesni brend nije proizvod već način **života**, skup vrednosti, pogled ideja. Tako Filip Najt, vlasnik kompanije Nike, i objašnjava: „**Proizvodnja stvari više nema vrednost, vrednost se dodaje pažljivim istraživanjem, inovacijom i marketingom.**”¹³⁹ Još krajem osamdesetih Najt je izjavio da misija njegove multinacionalne kompanije nije da prodaje patike, već da: „**...poboljšava kvalitet ljudskog života kroz sport i rekreaciju...**” i da se stara da „**...čarolija sporta nikad ne nestane.**”¹⁴⁰ Za Najta proizvodnja nije temelj njegovog brendiranog carstva već neprijatna marginalna delatnost. Brend možemo smatrati glavnim smislom postojanja savremenih korporacija.

Dakle mnoge multinacionalne korporacije sada rade na tome da prevaziđu potrebu za poistovećivanjem svojih robnih marki sa svojim materijalnim proizvodima, sanjajući o dubokom skrivenom smislu svojih robnih marki. Razlika između proizvoda i brenda je temeljna. Brend, zaštitni znakovi logoa su postali toliko dominantni da su robu koja ih nosi pretvorili u prazne nosače brendova koje predstavljaju. Kompanije nastoje da svoje brendove prožmu dubokim i značajnim porukama jer brend je ono **što** mušterije kupuju.

138. Isto, str. 46

139. Isto, str. 256

140. Isto, str. 51

Tako robna marka može da bude bilo **šta** jer se umesto proizvoda kupuje robna marka. Kompanija *Virgine*, vlasnika Ričarda Brensona, prihvatila je ovu tehniku brendiranja tako da brendira poslovne poduhvate u oblastima od muzike, venčanica, gaziranih napitaka, farmerica, vazduhoplovnih kompanija i galaktičkih putovanja. U tom smislu Ričard Brenson je izjavio: „**Brendovi se grade na reputaciji, a ne na proizvodima. Ja to nazivam atributivnim proizvodima: ne odnose se direktno na određeni proizvod već na brend.**”¹⁴¹ Dakle ovoj kompaniji je ono **što** mi smatramo proizvodom služilo samo kao osnova ili materijal za popunjavanje onoga **što** zapravo proizvodi, a to je brend.

Tako sada u brendiranom svetu *Polaroid* nije fotoaparati- on je mazivo društvo. *IBM* ne prodaje kompjutere već poslovna rešenja. *Swatchu* nisu bitni satovi, već sam pojam vremena. *Diesel* ne prodaje artikle, već stil **života**, način **života**, stil oblačenja, način na koji se nešto radi. Anita Rodik, osnivač *Body shop*, objašnjava da nije toliko važno **šta** se prodaje u njenim radnjama koliko to **što** one **šire** jednu veliku ideju- političku filozofiju o **ženama, životnoj** sredini i etičkom poslovanju. Ljudi koji dolaze u *Starbucks* da poruče kafu, ne dolaze samo zbog kafe, u pitanju je **čarolija doživljaja** kafe, osećaja topline i zajedništva koji ljudima pružaju *Starbucks*ovim lokalima.

Šef marketinga kompanije *Nike*, koji je rukovodio lansiranjem slogan *Just do it*, koji je predstavljao prekretnicu u brendiranju, objašnjava opšte tehnike kojima se različitim robnim markama uliva određeno značenje: „**Nike na primer igra na kartu duboke emocionalne povezanosti ljudi sa sportom i fitnessom. Kod Starbucks** vidimo kako se kafa utkiva u strukturu ljudskih života i to je naša šansa da izvršimo emotivni uticaj... Velika marka pomera granice- ona obogaćuje iskustvo dajući mu smisao cilja, bilo da je u pitanju izazov da se postigne maksimum u sportu i fitnessu ili potvrda da vam je šolja koju pijete toliko važna.”¹⁴²

141. Isto, str. 51

142. Isto, str. 46

3.2. Brendirana kultura

„Simptom broj jedan sponzorisanog duha: umesto da nam bude jasno da korporacije profitiraju povezujući svoje ime sa našim kulturnim i društvenim aktivnostima mi počinjemo kolektivno da verujemo kako bi kretainost i društvena okupljanja bila nemoguća bez njihovog sponzorstva.”¹⁴³

Korporacijski projekat svođenja kulture na nešto **što** značajem jedva prevazilazi kolekciju proširenja brendova na koje se **čeka**, ne bi bio moguć bez deregulacije i privatizacije- imperativa neoliberalnog kapitalizma. Neoliberalni političari smanjujući poreze na prihode koje ostvaruju kompanije, doveli su budžetske korisnike u tešku finansijsku situaciju. Kako se državna potrošnja smanjivala **škole**, muzeji i elektronski mediji očajnički **želeći** da popune budžetske deficite ulazile su u različite oblike saradnje sa privatnim kompanijama. Kako navodi Naomi Klajn politička klima vremena nije hvalila vrednost javne delatnosti koja nije bila komercijalizovana, pa je svaki politički potez koji nije doprinosa povećanju sloboda korporacija unapred osuđen kao potpisivanje bankrota države.

Eksperimentišući sa praksom sponzorstva u oblasti kulture i kako se povećavala zavisnost sektora kulture od tih izvora prihoda, ambiciozne korporacije sve su više remetile krhku ravnotežu između sponzora i sponzorisanog tako da su kulturni događaji ostajali u senci brendova sponzora. Kultura sada dodaje vrednost robnoj marki, jer ako marke nisu proizvodi već ideje, stavovi, vrednosti i iskustva zašto ne bi bila i kultura. To ide dotle da su izbrisane granice između multinacionalnih korporacija/sponzora i sponzorisane kulture: stvarajući jednu treću kulturu, zatvoreni univerzum ljudi/brendova, proizvoda/brendova, medija/brendova.

143. Isto, str. 64

Ekspanzivna priroda procesa brendiranja može da rezultira teškim deformisanjem našeg javnog diskursa- posebno s tog razloga **što** su i masovni mediji pod konstantnim rastućim pritiskomda se stope s brendovima. Ekonomska globalizacija iako je prihvatila polietničku sliku sveta, vođena tržišnim ciljevima, uopšte ne **želi** različitost. Naprotiv, na meti su joj nacionalni običaji, lokalne robne marke i izrazito nacionalni ukusi. Sve manji broj multinacionalnih korporacija kontroliše sve veći deo globalnog pejzaža. Sa ovim se slaže i Džeri Monder koji piše da je konačan rezultat neoliberalne globalizacije monokultura- odnosno globalna homogenizacija kulture i stila **života**- koja uzrokuje nestanak lokalnih tradicija i privrede i dodaje: **„Uskoro će svako mesto izgledati kao svako drugo, sa istim restoranima i hotelima, istom odećom, istim šoping centrima i supermarketima i istim ulicama krcatim automobilima.”**¹⁴⁴

Svet, kao **što** smo videli i kod Hajdegera, postaje jednoobrazan. Na sve strane mogućnosti i alternative se ukidaju. Prema Naomi Klajn priče o bankrotima lokalnih preduzeća i stapanju korporacija svedoči o sužavanju izbora. Iako zvuče primamljivo *Microsoftove* kampanje **„Kuda biste želeli da idete?”** zapravo pitaju **„Kako najlakše da vas usmerim ka sinergizovanom lavirintu kamo ja želim da danas odete.”**¹⁴⁵

4. Nadzorni kapitalizam

„Može li digitalna budućnost biti naš dom?”

Šošana Zubof

144. Džeri Monder, „Suočavanje sa nadolazećim talasom“, Globalizacija str. 8, CLIO, Beograd 2003.

145. Naomi Klajn, No logo str. 177, već navedeno

4.1. Od industrijskog do nadzornog kapitalizma

Kao što smo u radu pokazali u modernim kapitalističkim društvima tehnologija je odraz ekonomskih ciljeva koji usmeravaju njeno delovanje.

Kapitalizmu je dugovečnost obezbedila njegova prilagodljivost. Opstaje, razvija se i pronalazi uvek nove načine za stvaranje bogatstva zadovoljenjem novih ljudskih potreba. Razvoj kapitalizma obeležio je spoj tri konstitutivna principa: privatnog vlasništva, motivisanost profitom i rastom, ali je i oblik i norme prilagođavao svakoj eri. Tako Toma Piketi piše da: **„...ne postoji jedna vrsta kapitalizma ili organizacije proizvodnje... To će, sasvim je izvesno, tako biti i ubuduće. Nove forme organizacije i vlasništva tek će biti izmišljene.”** Harvardski filozof Roberto Unger razrađujući Piketovu misao zaključuje da tržišne forme mogu slediti bezbroj zakonskih i institucionalnih pravaca, pri čemu će: **„...svaki od njih imati dramatične posledice po svaki aspekt društvenog života...”,** i, **„...ogroman značaj za budućnost ljudskog roda.”**¹⁴⁶

Dakle kapitalizam kroz svoju istoriju uzima ono što živi van tržišta i taj život pretvara u robu. Tako se pored Prirode i ljudski život podređuje tržišnoj dinamici i ponovno oživljava kao „radna snaga” koja se kupuje ili prodaje. Karl Marks je prisvajanje zemljišta i resursa prirode, koji su doveli do modernog formiranja kapitala, nazvao „prvobitnom akumulacijom”. Hana Arent razrađujući Marksovu tezu napisala je da se „prvobitna akumulacija kapitala” ciklično ponavlja uvek kad se neki deo prirodnog i društvenog sveta podredi tržišnoj dinamici. „Prvobitna akumulacija kapitala”, piše Hana Arent u svom delu *Izvori totalitarizma*; **„...mora da se ponavlja da se motor akumulacije kapitala ne bi naprasno ugasio.”**

146. Šošana Zubof, Nadzorni kapitalizam str. 547, već navedeno

Industrijski kapitalizam, kao **što** smo videli kod Hajdegera, razoran po prirodu, kako nas upozorava Stiven Hoking može dovesti do gubitka planete Zemlje: „**Naši fizički resursi se troše alarmantnom brzinom. Našoj planeti smo podarili užasan poklon klimatskih promena. Temperature rastu, polarne kape se smanjuju, šume krče a životinjske vrste desetkuju.**”¹⁴⁷

Dakle kapitalistički sistem navučen na brzu zaradu i bogatstvo prema ljudima i planeti Zemlji: „...**odnosi se kao prema resursima koje valja iskoristiti bez ostatka ili kao prema smeću koje valja baciti što dalje od očiju.**”¹⁴⁸

Uprkos retorici neoliberalnih teoretičara koji su budili nadu u jačanje slobode i demokratije zapravo su doprineli rađanje tržišnog društva i brendiranog sveta ekstremne ekonomske nejednakosti, nezamislivih ekonomskih isključivosti i novih izvora nejednakosti. Zahvaljujući neoliberalnim tržišnim slobodama za korporativni svet, u vreme kada je demokratija poljuljana rađa se nova forma nadzornog ili informacionog kapitalizma, koji zahvaljujući svojoj instrumentarnoj moći preti da preoblikuje ljudskost.

Nadzorni kapitalisti, kako je zapazila **Šošana** Zubof, izmislili su novu robnu fikciju preuzetu iz iskustvene stvarnosti ljudskih bića, netaknutu pre upada u tržišnu dinamiku.. Tako ona i piše: „**Ljudsko iskustvo podređuje se tržišnim mehanizmima nadzornog kapitalizma...**” i ponovo se rađa kao „...**ponašanje...**”¹⁴⁹ Ponašanja kao roba se, objašnjava **Šošana** Zubof dalje, transformišu u podatke i smeštaju na beskonačnu traku gde ih obrađuje mašinska inteligencija i zatim se prodaju na **tržištu budućeg ponašanja**. Osnivači *Gugla* shvatili su da je ljudsko iskustvo na računarskoj mreži/network potpuno beplatno i da se kao osnovna građa pretvara u biheviornalne podatke da bi se potom proizvodio biheviornalni

147. <https://RTV:RS/nauka> i tehnologija „Hokingova poslednja upozorenja čovečanstvu“, pristupio 09.02.2024.

148. Naomi Klajn, Nije dovoljno reći ne str. 218, Samizdat B92, Užice 2018.

149. Šošana Zubof, Nadzorni kapitalizam str. 115, već navedeno

višak na kom počiva nova vrsta tržišne razmene. Zapravo u ovom činu digitalnog razvlašćenja proizišla je nova forma kapitalizma: nadzorni kapitalizam, nastao pod okriljem neoliberalnog tržišnog fundamentalizma. I tako dolazimo do zaključka do kojeg je istoričar ekonomije Karl Polanji došao još u prvoj polovini XX-og veka, da će tržišna dinamika industrijskog kapitalizma uništiti upravo ono što kupuje i prodaje: „Robna fikcija ne uzima u obzir činjenicu da će, ako sudbina Zemlje i ljudi prepustite tržištu, to značiti njihovo uništenje.”¹⁵⁰

Da li ove reči sada zvuče proročki?

Karl Polanji je odavno shvatio da se sirovi kapitalizam ne može unutar sebe raspasti. Šošana Zubof opominjući našu malodušnost traži da razmislimo o sledećem: „...ako se industrijska civilizacija razvila na račun prirode i sad bi nas mogla koštati Zemlje, informaciona civilizacija do diktata nadzornog kapitalizma razvije se na račun ljudske prirode i mogla bi nas koštati ljudskosti.”¹⁵¹

4.2. Digitalni totalitarizam

„Znanje, vlast i moć su u rukama nadzornog kapitala za koje smo mi samo prirodni resursi ljudskog porekla.”¹⁵²

Nastojeći da pojasni značenje sintagme nadzorni kapitalizam Šošana Zubof smatra da je reč o transformisanom kapitalističkom poretku, nastao otkrićem bihevioralnog viška 2001.-2002. godine, koji prisvaja ljudska iskustva na računarskoj mreži kao besplatnu sirovinu za prikrivenu poslovnu praksu iskopavanja naših podataka

150. Isto str. 367

151. Isto str. 367

152. Isto str. 116

sa interneta radi predviđanja našeg ponašanja i u vezi sa tim prodaje proizvoda, pri čemu se u rukama vlasnika internet kompanija sliva neviđena koncentracija bogatstva, znanja i moći. Ova neobuzdana mutacija kapitalizma, opasna po čoveka kao i prethodni oblici kapitalizma, svojom parazitskom logikom proizvodnje dobara i usluga podređena je novoj globalnoj arhitekturi za modifikaciju ljudskog ponašanja i nametanja novog globalnog poretka zasnovanog na potpunoj izvesnosti. Nadzorna privreda, osim što nastoji da zagospodari društvom, ukida demokratiju i ljudima oduzima njihova osnovna prava ugrožavajući ljudski suverenitet: „... **nadzorni kapitalizam treba shvatiti kao duboku antidemokratsku društvenu silu.**”¹⁵³

Digitalni univerzum internet kompanija redefiniše sve što smo ikada poznavali. Ovi „lutkari” krišom, iza zavese, usmeravaju mašinsku inteligenciju, algoritme, tehnologiju i upućuju ih šta da rade. Uvođenje veštačke inteligencije u život savremenog čoveka s namerom da se prikupe podaci o našem ponašanju i sve zarad toga da bi naše aktivnosti što uspešnije kontrolisali: „**Ljudi će generisati ogromne količine podataka...Sve što ste ikada videli, čuli ili doživeli moći će da se pretraži. Čitav naš život moći će da se pretražuje.**” Kaže Lari Pejdz, jedan od osnivača Gugla. Mašinska inteligencija prerađuje bihevioralni višak. Dakle kad god nabasaju na Gugl, Fejsbuk i „...**uopšte na bilo koji aspekt kompjuterizovane arhitekture na internetu, virtuelni linkovi našeg života rade novi kontigent bihevioralnog viška.**” piše Šošana Zubof i dodaje da pod upravom nadzornog kapitalizma: „... globalni opseg kompjuterskog posredovanja promenjen je da postane rudarska arhitektura.”¹⁵⁴

Naime: „**Nadzorni kapitalizam jednostavno polaže pravo na ljudsko iskustvo kao besplatnu sirovinu koja se prevodi u podatke o ponašanju.**”¹⁵⁵ Tako većina podataka koje ostavljamo na internetu,

153. Isto str. 539

154. Isto str. 145

155. Isto str. 18

a nisu iskorištene za unapređenje proizvoda ili usluga odnosno nadogradnju servisa, ovaj bihevioralni višak internet kompanije unose u procese „prognostičke analitike” i „mašinske inteligencije” i pretvaraju u visoko profitabilne prognostičke proizvode s velikim procentom verovatnoće predviđanja kako će se internet korisnici ponašati u doglednoj budućnosti

Upravo zahvaljujući ovoj trgovini, nadzorni kapitalisti zaradili su ogromno bogatstvo jer mnoge kompanije, radi uspešnije prodaje, **žele** da znaju kako **ćemo** se ponašati prilikom kupovine.

Međutim, danas automatizovani mašinski procesi ne samo da upoznaju nego i masovno: „...**oblikuju naše ponašanje.**”¹⁵⁶ Naime, preorijentišući se sa znanja na moć, prikupljanje podataka sa internet više nije samo radi sticanja znanja o nama, već je cilj ovog tržišnog projekta da nas automatizuje, odnosno da modifikuje naše ponašanje. Tako dolazimo do nove faze razvoja nadzornog kapitalizma- instrumentarne moći, koja: „...**upoznaje i oblikuje ljudsko ponašanje za potrebe drugih.**”¹⁵⁷ I sve to uz pomoć digitalne arhitekture „pametnih” umreženih uređaja, stvari i prostora.¹⁵⁸ U tom smislu glavni ekonomista kompanije *Gugl*, Hal Varijan i piše: „**Kompjuter je danas u središtu doslovce svih transakcija. Pošto je već tu korišćice se i za druge namene**” zatim navodi te namene: „...**iskopavanje i analizu podataka...**”, „...**nove ugovorne forme u cilju bolje kontrole...**”, „...**personalizaciju i prilagođavanje korisniku..**” i „...**trajno eksperimentisanje...**”¹⁵⁹

156. Isto str. 19

157. Isto str. 19

158. Android je brzo postao Guglova druga po značaju ruta snabdevanja bihevioralnim viškom. Tako je Erik Šmit, jedan od čelnika Gugla, na konferenciji posvećenoj „digitalnom univerzumu” u aprilu 2013. godine izjavio sledeće: „Naš cilj je da pomoću androida dopremo do svakoga...Da biste dobili informacije iz celog sveta, potreban vam je samo relativno jeftin pametnat telefon s pretraživačem.” Isto str. 150

159. Isto str. 79

Sada je već jasno da proizvodi i usluge u nadzornom kapitalizmu nisu zasnovani na tradicionalnom konstruktivnom reciprocitetu između potrošača i proizvođača, niti proizvodi i usluge podrazumevaju razmenu vrednosti. Korisnici internet usluga: „... **mame se da pristupe eksploatatorskim operacijama tokom kojih se naša lična iskustva preuzimaju i pakuju kao sredstva za ostvarenje tuđih ciljeva.**”¹⁶⁰ Dakle ljudi nisu klijenti nadzornih kapitalista, zapravo su izvor iskopavanja sirovina, osnovnog bihevioralnog viška, podataka koje ostavljamo (pretraživanjem, svakim lajkom, klikom, prepiskom, fotografijama koje postavljamo...) i koje internet kompanije prate, raščlanjuju i unovčavaju. **Čovek** je sirovina napredne mašinske inteligencije, ili kao to piše **Šošana Zubof**: „**Po toj novoj poslovnoj filozofiji, korisnici više nisu svrha sama po sebi, nego sredstvo za postizanje tuđih ciljeva.**”¹⁶¹

Postavlja se onda pitanje ko su klijenti internet kompanija? Istinski klijenti nadzornog kapitalizma su kompanije oglašivači na tržištima budućeg ponašanja: „**Industrijski kapitalizam pretvorio je prirodne resurse u robu, a nadzorni kapitalizam polaže pravo na ljudsku prirodu kao novi robin izum. Danas se ljudska priroda ljušti, cepa i otima za potrebe tržišnog projekta novog veka.**”¹⁶²

Pioniri nadzornog kapitalizma *Gugl, Fejsbuk, Majkrosoft* zahvaljujući ogromnoj koncentraciji znanja, moći i novca, nastavljaju u neviđenu tržišnu ofanzivu ka neispitanim prostorima na internetu, stvarajući sve veću zavisnost savremenog **čoveka** od interneta kao deo komercijalnog projekta. Svojim beskrupuloznim nasrtajima na ljudsku težnju za odupiranjem, trgovci budućim ljudskim ponašanjem dovode do psihičke obamrlosti i ravnodušnosti u kojoj se, kako primećuje **Šošana Zubof**, privikavamo na **činjenicu**: „...**da nas neko prati i raščlanjuje, po nama kopa i menja nas.**”¹⁶³

160. Isto str. 21

161. Isto str. 102

162. Isto str. 109

163. Isto str. 21

Nadzorni kapitalizam ljude XXI veka putem savremenih tehnologija, veštačke inteligencije, interneta priprema da svesno biraju neznanje iz osećaja frustracije i bespomoćnosti; on, nadzorni kapitalizam, ne brine za društvene norme i ukida elementarna prava na samosvojnost ličnosti.

4.3. Modifikacija ponašanja

„Osnovni zadatak Fejsbukovih eksperata za podatke jeste da utiče na raspoloženje i ponašanje ljudi i da ih menja. Tako veb-sajt funkcioniše.”

Nekadašnji direktor Fejsbukovog sektora proizvoda ¹⁶⁴

Kao što smo videli ljudsko iskustvo može biti osnovna građa internet kompanija i do nje se na računarskoj mreži može doći besplatno. Kad se ljudsko iskustvo nabavi pretvara se u bihevioralne podatke i pritom proizvodi višak na kome počiva potpuno nova vrsta tržišne razmene. Iz tog čina digitalnog razvlašćenja proizišao je nadzorni kapitalizam. Ljudsko iskustvo podređuje se tržišnim mehanizmima nadzornog kapitalizma i ponovo rađa kao „ponašanje”. „Ponašanja” se transformišu u podatke i smeštaju na beskonačnu traku, gde čekaju da ih proguta mašina za proizvodnju predviđanja, koja se prodaju na tržištima budućeg ponašanja.

Ali, kako to primećuje Šošana Zubof, nije više samo reč o sveprisutnom digitalnom svetu, istinska namera nadzornih kapitalista je mnogo zlokobnija: intervencija, delanje i kontrola. Prava moć nadzornog kapitalizma je u tome što sada: „...možete da modifikujete postupke u realnom vremenu u stvarnom svetu.

164. Isto str. 321

Povezani pametni senzori mogu da registruju i analiziraju svako ponašanje i da smisle kako da ga promene. Analitika u realnom vremenu prevodi se u delanje u realnom vremenu."¹⁶⁵

Šošana Zubof ovu sposobnost „delatništva u realnom vremenu” opisuje kao ključnu prekretnicu u evoluciji mašinske inteligencije, kao novu fazu ravoja imperativa predviđanja ponašanja korisnika naprednih digitalnih tehnologija. Nadzorni kapitalisti novim „sredstvima za proizvodnju”, odnosno snažnijim operativnim sistemima, veštačkom inteligencijom i **čitavom** digitalnom arhitekturom, obezbeđuju sredstva za modifikaciju ponašanja. Tako ona i piše: **„Sredstva za modifikaciju ponašanja uvode se u samu srž tog društvenog sistema utemeljenog na naučnoj i tehnološkoj kontroli kolektivnog ponašanja, koja je u rukama klase stručnjaka.”**¹⁶⁶

Podaci o našim kognitivnim funkcijama, vitalnim znacima i okolnosti: **„...u kojima se odvija određeno ponašanje možemo da kreiramo da promena bude neizbežna”** rekao je jedan kreator softvera za *internet stvari* i dodao: **„...učimo da komponujemo, a onda oni na našu muziku plešu.”**¹⁶⁷ Glavni analitičar kompanije za obrazovanje u Silicijumskoj dolini na tragu bihevioralnog inženjeringa uslovljavanja ponašanja rekao je da je: **„Rasprostranjeno uslovljavanje suštinski važno za novu nauku masovnog inženjeringa ljudskog ponašanja.”**¹⁶⁸ Po njemu internet stvari (pametni telefoni, nosivi uređaji i ostale pametne stvari uvek uključenih mrežnih **čvorišta**) dozvoljavaju njegovoj kompaniji da modifikuje mnoge oblike ponašanja internet korisnika i da njima upravlja. S obzirom na to da digitalni signali danonoćno prate aktivnosti svakog pojedinca, nadzorni kapitalisti doziraju uslovljavanja u vidu nagrada, priznanja i pohvala tako da kod internet korisnika prevlada ono ponašanje koje korporacija

165. Isto str. 324

166. Isto str. 466

167. Isto str. 316

168. Isto str 313

izabere kao optimalno: „Sve to radimo da bismo masovno menjali ponašanja ljudi. Želimo da saznamo kako se ponašanje čoveka menja da bismo kasnije kod mnogih promenili način donošenja svakodnevnih odluka.”¹⁶⁹

Dakle, unutar nadzornog kapitalizma prisutna je sprega modifikacije ponašanja i tehnoloških sredstava za njenu modifikaciju. Videli smo da veličina prihoda od nadzora internet korisnika nameće stalnu akumulaciju biheviornalnog viška, a najviše obećava zaradu ono ponašanje koje je modifikovano tako da je bliže garantovanim ishodima: „Fuzija novih digitalnih sredstava modifikacije i novih ekonomskih ciljeva proizvodi seriju novih tehnika stvaranja i prisvajanja tih novih formi viška.”¹⁷⁰

4.4. Vrli novi digitalni svet

„Slomićemo te tako da se nećeš oporaviti... Kad nam se napokon budeš predao, učinićeš to svojevoljno. Mi ne gazimo jeretike zato što nam se opiru. Dok se opiru ne možemo ih zgaziti. Mi ih preobraćujemo, uzimamo im misli, preoblikujemo ih... Prevodimo ih na svoju stranu, ali ne samo onako, nego istinski srcem i dušom.”
O Brajen

Orvel, 1984

169. Isto str. 318 Zanimljivo je da je Džeri Monder mnogo pre Šošane Zubof ukazao na problem kontrole ponašanja ljudi koji sa sobom nosi digitalizacija: „...kompjuterska tehnologija je verovatno tehnologija koja od svih do sada otkrivenih omogućava najveću centralizaciju, bar u pogledu ekonomske i političke moći. Tehnologiju čini globalizaciju mogućom tako što omogućava do sada neviden stepen kontrole.” Džeri Monder, Suočavanje sa nadolazećim talasom , Globalizacija str. 14, već navedeno

170. Isto str. 318

Kao što smo videli Šošana Zubof tumači instrumentarizam kao tržišni projekat koji udružen sa digitalnom sferom nastoji da postigne jedinstveni oblik društvene dominacije.

Nadzorni kapitalisti poput lutkara svoju volju nameću putem sveprisutnog digitalnog sveta i veštačkom inteligencijom. Ovaj računarski meta-prostor internet mreže prati digitalne korisnike u svakom koraku na sajber prostoru, izračunava mogućnosti, predviđa i modifikuje ljudsko ponašanje. Na delu je svojevrsna računarska arhitektura inženjeringa ponašanja.

Mi smo sada u jednoj dehumanizovanoj visokotehnološkoj operacionalizaciji mašinske inteligencije samo „organizmi koji se ponašaju”. Milijarde osetljivih računarskih očiju posmatraju internet korisnike i: „...**pretvaraju podatke i instrumentalizuju ogromne rezervoare bihevioralnog viška koji se generiše u galaktičkoj graji veza i komunikacija.**”¹⁷¹ Ljudi su „odbačena lešina”. Digitalni poredak prisvaja naše stvari i tela, pretvarajući naše ponašanje bihevioralnim uslovljavanjem, kroz nepojmljivi lavirint računarske arhitekture, u uslovljeni refleksi.

Kako nam to pokazuje Šošana Zubof, instrumentarna moć nadzornih kapitalista prisvaja ogromne količine znanja putem interneta, umanjujući savremenom čoveku slobodu, izbor budućnosti i učvršćujući dominaciju nove forme nadzornog kapitalizma. Kontrolom ljudskog iskustva na internetu, da bi se ponašanje korisnika mreže unutar digitalnog univerzuma pa i izvan njega videli smo, sistematski i predvidljivo oblikovalo u korist akumulacije kapitala, razotkriva transformaciju demokratskog društva u projekat potpune izvesnosti.

Otuda savremeno doba Šošana Zubof poredi sa mašinskom košnicom u kojoj se sloboda **žrtvuje** u korist savršenog znanja, kojim se upravlja tako da nadzorni kapitalisti ostvare enormnu

171. Šošana Zubof, Nadzorni kapitalizam str. 399, već navedeno

zaradu: „Instrumentarizam postavlja društvo kao košnicu koja se prati i podešava da bi se dobili sigurni ishodi.”¹⁷²

Mašinsku košnicu, novi model budućnosti, priželjkuju nadzorni kapitalisti da bi obezbedili dominaciju projekta komercijalnog nadzora.

4.5. Udar na demokratiju

„Danas vidimo da nadzorni kapitalizam kreće u pohod na još širu dominaciju nego što je njegov neoliberalni kod mogao da predvidi. Sada polaže pravo na slobodu i znanje, a na srcu mu je kolektivistička vizija upravljanja društvom u celini.”¹⁷³

„Nadzorni kapitalizam treba shvatiti kao duboko antidemokratsku društvenu silu.”¹⁷⁴

„Ne planiram da rušim američku vladu, korporativna država je to već uradila.”

Džon Frudl, aktivista iz plemena Dakota¹⁷⁵

Nadzorni kapitalizam stupa na globalnu scenu u vreme kad je neoliberalni kapitalizam duboko uzdrmao temelje savremenog globalnog sela. Nakon kraha Sovjetskog saveza, mnogi su verovali da će silina pomeranja s početka 90-ih dovesti do kraja ideološke ortodoksije i da će države uspostaviti nekakav hibrid političke slobode i ekonomske sigurnosti. Međutim u krugovima sledbenika Milтона Fridmana- gurua nesputanog slobodnotržišnog kapitalizma¹⁷⁶,

172. Isto, str. 466

173. Isto, str. 544

174. Isto, str. 539

175. Naomi Klajn, Nije dovoljno reći Ne str. 7, već navedeno

176. O Čikaškoj školi pogledati u Edi Daruši, Janusova lica globalizacije, časopis Ulaznica

smatrali su da se bivše socijalističke i komunističke države moraju preobraziti u **čist** fridmanizam, a ne u kejnzijanski kompromis. S obzirom na to da je krahom Sovjetskog saveza slobodno tržište nametnulo globalni monopol, kejnzijanski dodaci kapitalizmu više nisu bili potrebni. Prema Naomi Klajn to je bila i istinska poenta Fukujamine (Frensis Fukujama) objave „kraja istorije“. Fukujama je rekao, na univerzitetu u **Čikagu** 1989., da kolaps komunizma ne vodi prema kraju ideologija, ili stapanju kapitalizma i socijalizma već prema neskrivenoj pobedi ekonomskog i političkog liberalizma. Zapravo Fukujama je ponovio Fridmanovu tvrdnju da su slobodna tržišta i slobodan narod deo nerazdvojnog projekta, tvrdeći da tržišta lišena zakonske regulative u ekonomskoj sferi udružena sa liberalnom demokratijom u političkoj sferi predstavljaju krajnju tačku ideološke evolucije i konačan oblik uprave među ljudima.¹⁷⁷

Međutim neoliberalni kapitalizam koji se proširio svetom jeste ono **što otkriva: „...još gore zverstvo koje kažnjava milione ljudskih bića izlažući ih planiranoj bedi.“**¹⁷⁸

Zemlje najbrže globalizacije imaju istovremeno visoke stope ekonomskog rasta, ali drastično povećanje socijalne nejednakosti. Neoliberalizam i rast socijalne nejednakosti su povezani. Uporedo sa tehnološkim napretkom i porastom profita zaposlenost opada, **što** sa sobom povlači propadanje kroz vrtlog siromaštva i bede. Oslanjanje na tržišne mehanizme nije dostiglo zadovoljavajući nivo koji bi zadovoljio potrebe sveg stanovništva, kako to inače tvrde neoliberalni apologeti, već isključivo radi u korist uskih elita.¹⁷⁹

Snaga transnacionalnih korporacija ruši sve dosad postavljene granice. Velika očekivanja od ukidanja nacionalno organizovanih demokratija imaju neoliberali koji bi time da ubrzaju procese

260-261 str. 100, Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“ 2022.

177. Naomi Klajn, Doktrina šoka str. 208, već navedeno

178. Isto, str. 111

179. Upoređi Edi daruši, Janusova lica globalizacije str. 119, već navedeno

globalizacije i da globalne ekonomske odnose stave van domašaja i kontrole građana. Neoliberali pravdaju odbacivanje svake političke intervencije države u navodno samoregulišuće tržište kao „destabilizujuće demokratske iluzije”. Habermas u tom smislu i piše: **„U procesu iščekivanja društava organizovanih u nacionalne države postmodernizam prepoznaje „kraj politike” u šta nade polaže i neoliberalizam, koji bi želeo da, koliko god je moguće upravljačke funkcije prepusti tržištu.”**¹⁸⁰

Dakle, stupivši na scenu, kada je neoliberalni kapitalizam već duboko uzdrmao demokratiju, nadzorni kapitalizam, uprkos svojoj retorici i mogućnostima na internetu koje su budile nadu u jačanje demokratije, doprineo je rađanju doba još dublje ekonomske nejednakosti. Među mnogim udarima na demokratiju **Šošana** Zubof izdvaja: neovlašćeno prisvajanje ljudskog iskustva, polaganje prava na podelu znanja u društvu, ekskluzivna koncentracija znanja i moći, strukturnu nezavisnost od naroda, nametanje kolektivne košnice, uspon instrumentarne moći i radikalne ravnodušnosti internet korisnika koja je u osnovi logike iskopavanja resursa, primena skupa sredstava za modifikaciju ljudskog ponašanja, ukidanje prava na budućnost, degradiranje samoodređenog pojedinca kao nosioca demokratije i insistiranje na **psihičkoj** obamrlosti kao prećutni odgovor na nepravednu razmenu unutar nadzornog kapitalizma.

Tiranija nadzornog kapitalizma nema crte despotskog bića, niti totalitarističkih logora i Gulaga. Naprotiv, umirujuće poruke i emotikoni, neodoljiva težnja da se uđe u sliv, naše majice načičkane senzorima, nežan glas koji odgovara na naša pitanja, televizor koji nas **čuje**, kuća koja nas poznaje, knjiga koja nas **čita**...sve je to skup komercijalnih operacija koje modifikuju ljudsko ponašanje zarad sticanja profita. Nadzorni kapitalizam zamagljuje vladavinu prava, politiku i društveno poverenje oblikom suvereniteta kojim upravljaju privatne korporacije..

180. Jirgen Habermas, Postnacionalne konstelacije str. 92, Beograd Otkrovenje 2002.

Dakle, sada nije teško ni razumeti zbog čega vlasnik kompanije *Meta* svoju društvenu mrežu nudi kao najbolje rešenje za savremeno doba. Kako to i piše Šošana Zubof, Mark Zakerberg zamišlja totalizujući instrumentarni poredak- koji naziva globalnom „**crkvom**”- koji će sve ljude povezati „**nečim većim od sebe**”. Smatra da je to nešto Fejsbuk. On će rešavati civilizacijske probleme, graditi „**trajnu infrastrukturu za povezivanje čovečanstva**” i brinuti o bezbednosti ljudi „**veštačkom inteligencijom**” koja brzo shvata „**šta se zbiva širom naše zajednice**”.¹⁸¹

„Sada vidimo da nadzorni kapitalizam kreće u pohod na još širu dominaciju nego što je njegov neoliberalni kod mogao da predvidi. Sada polaže pravo na slobodu i znanje, a na srcu mu je kolektivistička vizija upravljanja društvom u celini.”¹⁸²

181. Šošana Zubof, Nadzorni kapitalizam str. 540, već navedeno

182. Isto, str 544

Zaključak

„Nemojte gledati u stopala već u zvezde.“

Stiven Hoking

Tomas Edison je još davne 1912. godine izneo svoju sumornu viziju nove industrijske revolucije u koju je polagao nadu, ali koja se uputila ka tami u kojoj beda **čeka** mnoge, a bogatstvo tek nekolicinu: **„Naša proizvodnja, zakoni fabričke proizvodnje, dobrotvorna društva, odnos između kapitala i rada, naša raspodela, sve je pogrešno i iščašeno.“**

Tomas Edison i Henri Ford smatrali su da mora da se osmisli novi, racionalniji kapitalizam, odnosno nove tehnologije koje **će** na nov način shvatiti i ispuniti ljudske potrebe; nov privredni model koje **će** nove proizvodne prakse preusmeriti za dobit svih i naravno nov društveni ugovor koji **će** sve to podržati.

Sto godina kasnije svedoci smo da su izneverena očekivanja, u privredni rast i boljitak **čovečanstva**, koja su zasnovana na slobodnotržišnoj ideologiji neoliberalnog kapitalizma. Niti je ekspanzivan rast digitalnih industrija uspeo da sanira posledice niske javne potrošnje svojstvene neoliberalnoj ekonomiji, niti ekstremne socijalne nejednakosti koje su iz neoliberalnog ekonomskog modela proistekle.

Da li je drugačiji svet moguć?

Da li je možda došao trenutak kada je svest dovoljno sazrela da se izvrši inicijativa za „napad“ na multinacionalne korporacije?

Trijumf velikog pritiska javnosti na naftnu kompaniju **Šel** da odustane od potapanja svojih platformi na otvorenom moru, Naomi

Klajn svedoči da delovanja različitih NVO, pokreta i inicijativa nisu bez rezultata. Zbog toga Naomi Klajn u svojoj knjizi *No logo* i piše: **„Ako je moguće posustajanje jednog Brenda, onda je zamislivo da se to može dogoditi i sa celokupnom strategijom brendiranja i jednom kad se određena količina brendiranja vezala za kulturu, oni među nama koji su brendirani zahvaljujući kompanijama Najk, Volmart, Majkrosoft, Dizni, Starbaks ili kog drugog, počće da se okreću ne samo protiv ovih i sličnih logoa, već i protiv kontrole korporacija nad prostorom koji nam pripada i mogućnostima izbora koji imamo. Možda postoji trenutak...kada se protivnapad ne usmerava direktno na proizvod koji je naglo izašao iz mode. Nego na multinacionalke koje stoje iza brendova.”**¹⁸³

Ove proročke reči Naomi Klajn našle su svoju podršku u akcijama „globalnog naroda”. Stvaranje alterglobalističkog pokreta koji stalno deluje po ovim pitanjima postao je cilj za koji se vredi boriti. Suprotno defetističkim stavovima koji na građane gleda: **„...kao na krdo stoke koje se hrani reklamama i koje se drži u zarobljeništvu zahvaljujući hipnotičkim činima komercijalne kulture...”**¹⁸⁴, već u vreme objavljivanja knjige *No logo*, „*Globalni narod Sijetla*” prestao je da bude: **„...brendirana krava koja će naprosto glupo stajati i preživati.”**¹⁸⁵

Simboli svetskog ekonomskog poretka danas su svuda objekat napada alterglobalističkog pokreta. Tako anarhistkinja Ivan Lin kaže: **„Mi nismo antiglobalistički pokret. Mi smo protiv globalizacije koje vode korporacije. Mi smo globalni pokret za pravdu.”**

Iako kritičari alterglobalističkog pokreta kao njegovu manu navode da je lišen „centralne teme” ili „koherentne ideologije”, prema Naomi Klajn ovo je njegova najveća vrlina koja ga odvaja od prethodnih pokreta i čini primamljivim za obične ljude.

183. Naomi Klajn, *No logo* str. 247-248, već navedeno

184. Isto str. 382

185. Isto str. 382

Alterglobalistički pokret pokušava da kreira horizontalne mreže organizacije nasuprot vertikalno organizovanim strukturama poput partija ili korporacija, a ove mreže počivaju na postulatu decentralizovane, nehijerarhijske direktne demokratije. Demokratije u krupnom planu, **čvrsto** prizemljene.

Snaga alterglobalističkog pokreta, sastavljenog od mnogih pokreta, jeste u tome **što** nudi stvarnu alternativu homogenizaciji i centralizaciji koje predstavlja neoliberalni kapitalizam.

I **Šošana** Zubof je ohrabrena odlukom *Evropskog suda pravde* koji je u maju 2014. godine doneo odluku kojom je podržao prava građana **Španije** koji su od kompanije *Gugl* zatražili da poštuje njihovo „pravo da budu zaboravljeni“, da bi sebi obezbedili izgleda za ljudsku budućnost, kao osnovni princip ljudskog prava: „**Sud u Luksemburgu ocenio je da je slobodan tok informacija važan, ali ne koliko zaštita dostojanstva, privatnosti i podataka u skladu s evropskim pravnim tekovinama. Sud je građanima priznao pravo na borbu i zatražio od Gugla da ustanovi proces postupanja po zahtevima korisnika.**”¹⁸⁶

Zahtevajući „pravo na zaborav“ građani **Španije** su se obrušili na ekonomske imperitive nadzornog kapitalizma koji su nametnuli nezajažljivo iskopavanje i **čuvanje** podataka o korisnicima *mreže*.

Podržavajući građane **Španije**, odnosno njihovo „pravo da budu zaboravljeni“ na *mreži*, *Evropski sud pravde* je odlučio da o digitalnoj budućnosti odlučuju građani, demokratske institucije i zakoni a ne moćni vlasnici korporacija. Posledice odluke *Evropskog suda* su dalekosežne. Pojedinci i demokratska društva mogu da se izbore za svoje pravo na buduće vreme. U tom smislu su i poručili kompaniji *Gugl*: „**Ponašaju se kao da smo brojke u knjigovodstvenoj evidenciji. Misle da je budućnost samo njihova. Ali svi mi imamo**

186. Šošana Zubof, Nadzorni kapitalizam str. 73

svoj život. Samo treba da istaknemo svoje pravo na budućnost. Budućnost pripada i nama.”¹⁸⁷

Demokratija je i dalje jedini put ka reformama. To je jedina ideja proizašla iz duge istorije ugnjetavanja koja podrazumeva neotuđivo pravo ljudi da vladaju sobom, piše Toma Piketi i upozorava da: **„... tržišna ekonomija...prepuštena samoj sebi...sadrži moćne sile razdora koje bi mogle ugroziti demokratska društva i vrednosti društvene pravde na kojima počivaju.”** Ali da bismo zauzdali abnormalnu dinamiku akumulacije kapitala Piketi smatra da ne treba odustati od demokratskih institucija: **„Da bismo ponovo preuzeli kontrolu nad kapitalom sve nade moramo položiti u demokratiju.”¹⁸⁸**

Globalna budućnost ukorenjena je u inkluzivnoj demokratiji i opredeljenju da brani pravo svakog pojedinca na bolji život.

Ako već imamo smelosti da zamislimo budućnost u kojoj se prema ljudima i prirodi ne ponašamo kao prema potrošnoj robi treba, prema Naomi Klajn, da ponovo prigrlimo utopijske tradicije koje su tokom prošlosti nadahnule mnoge društvene pokrete. To znači da imamo hrabrost da: **„...naslikamo sliku jednog drugačijeg sveta, sveta koji nas, mada postoji samo u našem umu, može podsticati da bijemo bitke u kojima možemo da pobedimo.”¹⁸⁹**

Jer kako je Oskar Vajld napisao još daleke 1891. godine :

„Karta sveta u kojoj nema Utopije nije vredna ni da se pogleda, jer je Utopija jedina zemlja na koju se čovečanstvo neprestano iskrcava. Kad god se iskrcava na nju, gleda dalje i čim primeti još bolju zemlju razapinje opet jedra.”

187. Isto, str. 70

188. Isto str. 545

189. Naomi Klajn, Nije dovoljno reći Ne str. 202, već navedeno

Literatura:

1. Artur Klark, *2001.Odiseja u svemiru*, Kontrast izdavaštvo, Beograd 2021.
2. Artur Klark, *2010: Druga odiseja*, Kontrast izdavaštvo, Beograd 2021.
3. Džeri Monder, *„Suočavanje sa nadolazećim talasom“*, Globalizacija, CLIO, Beograd 2003
4. Džordž Orvel, *1984*, Bigz Beograd
5. Edi Daruši, *Janusova lica globalizacije*, Časopis Ulaznica 260-261, Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“ 2022.
6. Fridrih Niče, *O istini i laži u izvanmoralnom smislu*, Rad Beograd 1991
7. Hana Arent, *Izvori totalitarizma*, Fond za otvoreno društvo, Beograd 1998
8. Hana Arent, *Istina i laž u politici*, Filip Višnjić, Beograd 1994
9. H.L Drejfus, *„Hajdeger o zadobijanju slobodnog odnosa prema tehnicima“*, ARHE god.X, 20/2013
10. Johan Volfgang Gete, *Faust*, Prosveta, Beograd 2005
11. Jirgen Habermas, *Postnacionalne konstelacije*, Otkrovenje, Beograd 2002.
12. Juval Noa Harari, *21 lekcija za 21. vek*, Laguna, Beograd 2019.
13. Martin Hajdeger, *„Pitanje o tehnicima“*, u *Predavanje i rasprave*, Plato, Beograd 1994.
14. Martin Hajdeger, *„Nauka i razmišljanje“*, u *Predavanje i rasprave*, Plato, Beograd 1999.

15. Martin Hajdeger, „*Prevladavanje metafizike*“, u *Mišljenje i pevanje*, Nolit, Beograd 1982.
16. Martin Hajdeger, „*Čemu pesnici*“ u *Putni znakovi*, Plato, Beograd 2003.
17. Martin Hajdeger, „*Načelo identiteta*“ u *Mišljenje i pevanje*, Nolit, Beograd 1982.
18. Martin hajdeger, *Prevladavanje metafizike*“ u *Mišljenje i pevanje*, Nolit , Beograd 1982.
19. Martin Hajdeger, „*Čemu pesnici*“ u *Šumski putevi*, Plato, Beograd 2000.
20. Max Horkhajmer, *Pomračenje uma*, Svjetlost, Sarajevo 1989.
21. Naomi Klajn, *No logo*, Samizdat B92 , Beogard 2007.
22. Naomi Klajn, *Doktrina šoka*, Samizdat B92, Užice 2007.
23. Naomi Klajn, *Nije dovoljno reći ne*, Samizdat B92, Užice 2018.
24. Naomi Klein, „*Kako velike tehnološke firme planiraju da profitiraju od pandemije*“, <https://pescanik.net> > kako-velike-tehnoloske-firme-planiraju da profitiraju-od-pandemije, pristupio 02.01.2024.
25. Stiven Hoking, *Velika zamisao*, Alnari, Beograd 2011.
26. Stiven Hoking, *Veštačka inteligencija će uništiti čovečanstvo*, <https:rtv.rs>nauka- i- tehnologija>, pristupio 10.01.2024
27. Šošana Zubof, *Doba nadzornog kapitalizma*, CLIO, Beograd 2020.
28. Žan Bodrijar, *Simulakrum i simulacije*, IP Svetovi, Novi Sad 1991.
29. Žan Bodrijar, *Prozirnost zla*, Svetovi, Novi Sad 1994.
30. Žan Bodrijar, *Potrošačko društvo*, Darma, Beograd 2023.
31. Žan Bodrijar, *Pakt o lucidnosti*, Arhipelag. Beograd 2009.
32. Žan Bodrijar, *Savršen zločin*, Čigoja štampa, Beograd 1998.

33. Žan Bodrijar, „*Rat u zalivu se nije dogodio*“, Zbornik radova: *Evropski diskurs rata*, Beogradski krug br.1-2 1995.
34. Žan Bodrijar, „*Zalivski rat se nije dogodio*“, Intervju objavljen na <https://atorwithme.blogspot.com>, pristupio 06.01.2024.
35. Trevor Bodi, Intervju u OroPretu, SJW i IK, novembar 1994, <http://www.thenao.net/akcelerator/akc2/akcs/12.html>, pristupio 12.mart 2024.
36. <https://RTV:RS/nauka> i tehnologija „Hokingova poslednja upozorenja čovečanstvu“, pristupio 09.02.2024.
37. <https://www.bbc.com>, pristupio 02.01.2024.
38. <https://www.Politika.rs/Zakerberg-Fizičko-i-digitalno-ce-se-spojiti.u.univerzumu>, pristupio 02.01.2024. godine

PREVOD

Trinaest hiljada u džepu

Odlomak iz autobiografije Marka Lanegana:
„ZAVEDEN I SJEBAN”

Prevod: Damjan BABIĆ

„Dušo, molim te mi pozajmi dolar i po?”

„Kad ćeš već imati svoju kintu?” siktala je. „Evo ti, uzmi, ološu! Ionako bi mi maznuo!”

Šakom je prigrabila sitniš i gađala me u glavu, videlo se da je u životu koristila samo uvrede, a nikad nasilje, jer me potpuno promašila, a stajala je jako blizu. Sitniš sam skupio sa poda i brzo izašao, zalupivši vrata sa sobom.

„Ma, ko te jebe,” promumlao sam.

Izašao sam na kišu do autobuske stanice da sačekam dvadesetšesticu kojom sam išao na svoj slabo plaćeni posao u univerzitetskom centru. U džepu sam pipao taj dolar i po kojim ću kupiti dva kuvana jaja od uličnog prodavca, čime sam podsećao sebe da moram da promenim svoju nepodnošljivu životnu situaciju. Morao sam da se otarasim te žene i njenog smrdljivog stana u zgradi u kojoj je uglavnom živela gerijatrija.

Kada sam upoznao tu moju devojkicu, rekla mi je da ume da čita misli. *Ma, jeste* pomislio sam, i zamolio je da pročita moje. Rekla je da je prestala to da radi, jer je uznemirava da saznaje tuđe misli. Kad sam se, posle nekoliko meseci, prevrtao u krevetu zbog grozomorne nesanice, sav u znoju, i razmišljao o lepoj, tamnoputoj devojci koja me je povezla od Ostina do Sent Antonia, gde sam bio na turneji

sa Skriming Trizima, moja devojka se iznenada okrenula u krevetu prema meni, zgrabila me za ruku i rekla: „Sanjala sam košmar, kao, ti u Teksasu jebeš neku crnkinju.” Kao da me ošinula munja. Promumlao sam da je to običan košmar, i rekao joj da mirno spava, a ja sam se trudio da ne mislim o stvarima koje me odaju. Naša veza nikada više nije bila ista.

Tako smo stigli do ove tačke gde je bednih dolar i po jedna teška drama. Kolko god da sam zarađivao, permanentno sam bio bez para. Da nije bilo nje, i još nekoliko sažaljivih kolega, ne bih imao šta da jedem. Ali, i tome je morao doći kraj.

Naravno, nedostajace mi naš seks, jer između strastvenih svađa bilo je i strastvenog seksa, čak tri, četiri puta na dan. Ali jebo sve to, bilo mi je dosta njenih govana; bilo je vreme da idem dalje.

* * *

Jedan moj prijatelj, Din Overton, zaposlio me je u stovarištu jednog lanca prodavnica gramofonskih ploča u Sijetlu. Taj posao uglavnom se sastojao u popunjavanju formulara porudžbina raznih lokalnih prodavnica, utovaru kutija sa pločama, slaganju polica i raznošenju robe kombijem. Sve sam to radio s lakoćom jer, u poređenju sa ponižavajućim, psihički i fizički napornim seljačkim poslovima koje sam radio u istočnom Vašingtonu, ovo je bio mačiji kašalj. Ostali radnici su bili smešni, dobri ljudi, tu su bili i neki lokalni muzičari, ta drugarstva su mi grejala dušu, iako sam po prirodi introvertni samotnjak, polako sam se otvorio i stekao nekoliko prijatelja.

Jednom prilikom, otvorio sam boks set sa velikom crno-belom fotografijom usamljenog čoveka sa cigarom u ustima, na plaži, u dugom kaputu. To me je zainteresovalo i pitao sam tihog, finog kolegu Džastina Vilijamsa ko je to.

„To je Nik Drejk, čoveče! On je sjajan. Snimiću ti jednu njegovu kasetu.”

Sutradan mi je i doneo kasetu. Kad sam stigao kući i ubacio je u plejer, sreo sam se sa muzikom Nika Drejka, Leonarda Koena, Tima Baklija, Tima Hardina i drugih. Ta muzika potpuno je opčinila moju maštu. Već sam bio slušao prva Četiri albuma Nika Kejva i Bed Sidsa, a ova muzika je nalikovala na tu, bila je tamna i prelepa. A kad sam utonuo u nju, preporodio sam se. Voleo sam Velvet Andregrund, Sejtse, Kapetana Bifharta, Graundhogse, Kraftverk, Njujork Dolse, Džoj Divižn, Gan Klab, Vajperse, Fol (The Fall), Lu Rida, Strenglerse, Brdej Parti (The Birthday Party), Demd (The Damned), Džona Kejla, Bouvija, Studžise i mnoge druge...ali ta, uglavnom, akustična, lična, i ispovedna muzika kao da je pričala baš moju priču. Dotakla je u meni neko mesto duboke tuge koje do tada nisam bio svestan. U mom pogledu na muziku, deseila se duboka promena. Posle više nisam slušao ništa drugo.

Već dugo sam bio duboko nezadovoljan onim što moj bend tambura. Prepustivši se ovoj intimnoj, duboko potresnoj muzici, nisam više mogao da plivam u žabokrečini koju su Skriming Trizi stvarali.

* * *

Kad mi je ta moja vidovita devojkica, tokom jedne žestoke svađe, predočila koliki sam lažljivi, otrovni gad, na kraju me je i izbacila. Opet sam se našao na ledini i nisam imao gde ni da spavam. Kako su se Slim i Dilan nedavno doselili u jeftinu, oronulu, trospratnicu punu pacova, nedaleko od Grin Lejka, kraj Sijetla, uselio sam se kod njih. U podrumu su održavali probe benda koji se sastojao od njih dvojce. Muzika im je bila sva ekstremna; ekstremno glasna, ekstremno spora, sa čudesnim i neobičnim gitarskim dronom

kakav nikad nigde nisam čuo. Bilo je nejasno kakvu ulogu Slim ima u bendu. Ranije je bio pevač, a ja sam čak bio koproducent singla nekog drugog sastava u kojem Dilan nije bio. Od te buke iz podruma nisam razaznao nikakav vokal ali pretpostavljam da je on nešto nečujno pevao.

Moja soba je bila na trećem spratu, i kad su vežbali, vibracije od te njihove svete buke šetale su moj krevet po celoj sobi. Mene je to umirivalo; buka me je uvek umirivala. Kad sam bio mali, majka me je stalno grdila kad uključim sušilicu za veš kako bi me ona uspravala. Dok sam živeo sa Dilanom i Slimom, često bih zaspao i onda se budio videvši da je madrac koji sam maznuo i odvuкао iz neke Gudvil kante sada nabijen na vrata skroz na drugom kraju sobe.

Tih nekoliko meseci našeg zajedničkog stanovanja bila je surova vežba u uzajamnoj bedi i nesreći. Živeli smo u hladnoj, vlažnoj, depresivnoj kući. Svake večeri bismo slušali ploče u dnevnoj sobi koju smo krstili „čekaonica pred mrtvačnicom“. Nismo imali devojke, već samo jedan drugog. Svakog jutra smo se budili osuti ujedima od buva. Skovali smo plan da, jednom pre posla, uništimo buve bombama od insekticida. Tog jutra, tacno u osam sati, Dilan i ja upalili smo bombe insekticida, kao što je i bilo dogovoreno. Odjednom mi je palo na pamet da je Slim možda još uvek u kući. Slim je bio hronični lenjivac, uvek je spavao potpuno odeven u pantalonama i majicama od poliestera sa širokim kragnama, koristeći ostatak svoje garderobe umesto prekrivača. Malo sam oklevao, pa sam utrčao unutra da proverim da li je budan.

Kako sam otvorio vrata njegove sobe, u lice mi je eksplodirala jedna moćna bomba, potpuno me zaslepila, ugušila i prekrila mi svu odeću tim užeglim, hemijskim mirisom i otrovima. Zalupio sam vrata, odgegao se iz kuće i stropoštao se na kolena dok su mi suze tekle. „Jebote!“ rekao sam. Autobus sam propustio, morao peške na posao, a usput sve vreme kašljao.

Din me je odveo u stranu kad sam stigao.

„Koji ti je kurac? Da li si odvaljen ili prehladen?”

Prepričao sam mu našu komediju grešaka od jutros. On je odmah hteo da zovemo hitnu pomoć, bez obzira na moje protivljenje, a oni su insistirali da odem kod lekara. Pošto sam dobio slobodan dan, a kako nisam imao kintu za kliniku, popodne sam proveo ležeći na mokroj travi ispod okretnice autoputa koja se nalazila blizu naše kuće, povremeno povraćajući žučnu kiselinu. Osetio sam da mi je malo bolje i kupio čokoladicu na benzinskoj pumpi u toj ulici i odmah je povratio. Odustao sam i nastavio da ležim tu, povremeno povraćajući na suvo. Čekao sam da prođe tih osam sati kako bih mogao da se vratim u kuću. Ogromne pacove koji su sa nama delili kuću i od kojih su te buve i poticale otkrili smo tek kasnije.

Na kraju mi se Dilan poverio da Slim ništa ne doprinosi njihovom novom bendu koji je Dilan nazvao Ert(Earth). Nije umeo da se snađe u okviru takve muzike, bio je to spori dron, a Slim je ranije pevao u prilično dosadnim, uobičajenim pank bendovima. Takođe se protivio bilo kakvom istinskom radu, prosto nije bilo šanse da se dohvati neke gitare ili basa. To njegovo besmisleno razvlačenje stvorilo je razdor između njih dvojce. Baš nekako u to vreme, jedan moj prijatelj, Nejt Hil iz Elensburga, uselio se u našu kućerinu. Taj gitarista toliko je ličio na Eksl Rouza iz 1988, da ga je ceo grad zvao „mali Eksl”. Zapitao me je šta nije u redu sa Slimom, koji je uvek težio da zauzme položaj alfe u svojim bendovima i koji je sada počeo da se duri i džangriza po ceo dan. Pun besa, saopštio je Dilanu: „Ako nećeš da sviraš nešto što ja mogu da pevam, ja odoh!”

Dilan je bio najodaniji čovek kojeg sam poznavao, taj bi životom branio svoje drugare, pa i Slima. Nije se raspravljao sa Slimom, ali nije ni pokušao da muziku promeni kako bi mu ugodio. Dilan je bio jedan original. Bio je genije sa vizijom koja je kristalno jasna, bistar kao planinski izvor. Upravo je bio osmislio novi pravac u rok muzici, koji je kasnije nazvan dron metal. Na kraju, Slim je, ogorčen, samovoljno napustio bend i time okončao svoje drugarstvo sa

Dilanom. Posle mnogo godina javno je izjavio da je pobegao od opasnosti u toj kući jer smo mi bili opsednuti oružjem. To je bila budalaština. Imali smo tačno dva komada oružja: Dilanovu pušku i moj raspadnuti pištolj od .22 kalibra. Da ironija bude veća, slim se svojevremeno hvalisao kako je odrastao u grubijanskoj sredini u Montani gde je bilo oružja na pretek. A istina je bila da je hteo da se nametne kao glavni frajer, a pošto je to bilo nemoguće u Sijetlu, on se vratio u Olimpiju podvijena repa da bi bio prvi u selu.

Jedan po jedan, i ostali članovi Triza su emigrirali u Sijetl: prvo Piks, pa Li, i na kraju Ven kad se završio njegov kratki, neuspešni brak. Naša menadžerka Susan Silver, iznajmila je kuću za svog asistenta pa smo probe održavali u njenom podrumu. Tu probe držali i drugi Suzanini bendovi: Saundgarden i Elis in Čejnz. Jednog dana, tu na vratima, sreo sam zadivljujuću crnokosu devojkicu sa naočarima, zvala se Ana, i bila je devojkica jednog mog poznanika.

Odmah sam se setio jedne večeri od pre nekoliko meseci, kad sa svojom devojkicom izašao u restoran gde je Ana radila kao kelnerica. Moja devojkica je bila skoro nepristojna prema toj nasmešenoj, ljubaznoj kelnerici i nije progovorila sa mnom ni reč do kraja večere. Nisam više mogao da podnesem njeno mrzovoljno ćutanje.

„Dobro, koji ti je vrag?”

„Neću da pričam o tome. Znam da ćeš reći da sam luda!”

„Jebem mu mater, ovo je nepodnošljivo! Koji ti je kurac sada?”

„Ti ćeš biti sa njom”, rekla je i krenula da plače.

„Šta pričaš ti? S kim ću biti?” Očito sam nešto propustio i sad sam stvarno pobesneo. „Molim te mi objasni o čemu se radi. Odmah.”

„O onoj kelnerici od malopre. Jednog dana ćete biti zajedno.”

Istina je da mi se ta devojkica svidela i da je bila veoma privlačna, ali kao i svi normalni ljudi kada sretnu neku zgodnu predstavnicu

svoga omiljenoga pola. Nas dvoje nismo uopšte flertovali, jedva da smo pričali, nije bilo ničeg tu. Nije mi više ni padala napamet.

„Ana? Ona se viđa se jednim mojim prijateljem. Luda si, jebote. Nemam ništa sa njom. Treba da ideš da se lečiš, potpuno si odlepila.”

Kad je Ana, posle nekoliko meseci, otvorila vrata i ušla u našu kuću, njena lepota me je oborila s nogu. Pokušao sam da skrenem misli, sišao u podrum i vežbao sa bendom, ali nisam mogao da ne razmišljam o njoj. I dalje sam hteo da celu onu scenu sa bivšom devojkom otpišem kao ničim izazavanu gnjavažu, ali sam bio svestan da je ona imala taj prokleti „dar”, i da je videla stvari koje normalni ljudi ne vide. Čak mi je pročitala misli dok je spavala, Isuse Bože! Poželeo sam da prodrem njen svet.

Tokom probe sam otišao do toaleta, i video je kako, sklopčana na kauču, čita knjigu. Pogledala me je i nasmešila se.

„Ti si Erikova devojka, zar ne?” rekao sam. „On i ja smo stari znanci.”

„A, pa to nije uspelo. Nismo više zajedno.”

„Baš mi je žao,” rekoh, a mislio sam sasvim suprotno. „Izvini što zapitkujem, to nije moja stvar.”

Naglas se nasmejala i rekla, „Ma daj, čoveče! Opusti se.”

Nasmešio sam se i rekao, „Jel pušiš travu?”

Ponovo se nasmejala. „Ponekad. Što pitaš? Jel ti želiš da me naduvaš?”

„Naravno da želim” rekao sam, onako vragolasto.

„Popni se kod mene kad završite probu, šmekeru,” rekla je, nasmešila se i uzvratila mi isti takav pogled. I to je bilo to.

Smuvali smo se tog popodneva. Odmah sam se, istinski, navukao na nju seksualno i na taj njen tihi, pametni, duhoviti, knjiški manir. Dugo bismo se razvlačili po krevetu i puno se smejala kada

bih je nagovorio da zajedno pušimo travu. Bio sam srećan. Kod nje sam provodio dosta vremena.

Odlazio sam i kući, i tamo smo drugari i ja imali rutinu rada, slušanja ploča, a povremeno bismo otišli na koncert u neki obližnji bar. S vremena na vreme, Kurt bi dolazio i bio kod nas po par dana. Nekad sam se i sa njim družio u Olimpiji; slušali bismo stare bluz ploče koje smo obojca voleli. Jednog dana kad smo bili kod njega, krenuli smo da razgovaramo o tome da snimimo album.

„Hajde da snimimo album sa ovim pesmama,” predložio je jedan od nas dvojce.

A onda je drugi rekao, „Trebalo da snimimo ploču isključivo Led Beli obrada.”

Led Beli je bio legendarni folk-bluz muzičar, taj bivši robijaš svirao je na akustičnoj gitari sa dvanaest žica. Satima smo slušali samo njegove ploče. Usput sam to pomenuo Marku Pikerelu, koji je tad već radio za Sab Pop Rekords; oni su izdavali Kurtov bend. Održali smo samo jednu probu sa Pikerelom i Kristom Novoselićem u ulozi ritam sekcije i nekako smo se našli u studiju i odmah počeli da snimamo ploču za Sab Pop.

Lako je bilo družiti se, ali zajedničko stvaranje je tim našim prijateljstvom bilo otežano; međusobno poštovanje nas je kočilo. Ni Kurt ni ja nismo hteli da budemo šef onom drugom. Iako sam bio najmanje muzički potkovan od svih Skriming Triza, ubrzo mi je postalo jasno da ja moram da stanem na čelo, prosto zbog snage karaktera. Vodio sam snimanja, jer bi inače vladao kaos i rasulo, ako ne bih preuzeo komandu (čak i to nije mnogo menjalo stvar.) U ovoj situaciji, nisam mogao sa time da se nosim, bio sam suviše opsednut Kurtovim genijem. I on je bio nekako uzdržan. Dilan bi dolazio u studio samo da bi se družio sa nama, ali je davao mnogo bolje predloge nego Kurt i ja, ali i tako nismo puno uradili. Niko nije bio voljan da preuzme kormilo.

Tek mnogo godina kasnije, shvatio sam da Kurt nije hteo da preuzme vođstvo samo iz respekta prema meni. Nije mi bilo lako da to prihvatim, ali sam nekako znao da on na mene gleda kao na starijeg brata. Živeo sam u uverenju da su Skriming Triz nešto drugorazredno, nešto sklepano; u svaku pesmicu ulagali smo mnogo napora, ali uzalud. Sve sam gledao kroz tu prizmu. Bilo mi je neshvatljivo da neko može da vidi vrednost u tome što ja radim, jer ja to nisam video. Kako je mogao Kurt da bude naš fan, kad sam ja u njemu video talenat koji prevazilazi naše mesto i vreme, kao Bob Dilan, Džon Lenon, Dejvid Bouvi ili Džimi Hendriks? Ja sam se osećao kao tegleći konj.

Kurt i ja smo shvatili da nas više ne zanima naš Led Beli eksperiment, i nakon nekoliko nedelja, dobio sam poziv od Džonatana Ponmana, suvlasnika Sab Pop Rekordsa. Predložio mi je da snimim solo album. Ponuda je podrazumevala ugovor za tri albuma, trinaest hiljada dolara za prvi, a sa značajnim povećanjem za drugi i treći.

Ja nikad nisam svirao neki instrument. Jedino čime sam učestvovao u pisanju pesama za Skriming Triz bile su izmene u tupavim tekstovima Li Konera, tako da me bude manje blam dok to pevam. Ali svaki album Triza za SST donosio je samo avans od hiljadu dolara. Ja sam možda mogao da snimim ploču za tri soma a ostalo da stavim u džep, a to je deset soma dolara! Te pare u životu nisam video. Ugovor prihvaćen.

U glavi sam imao dve ideje za tu ploču. Nedavno smo svirali u San Francisku, kao predgrupa za Henri Rolinsa, gde je Ven Koner opet nokautirao Lija na bini, tako da je ovaj svirao poslednjih petnaest minuta iza scene, razbijena nosa, a čista bela košulja mu je bila natopljena krvlju. Pre koncerta, dok sam čekao prevoz, gledao sam u čudu kako Rolins, u punoj snazi, radi sklekove na jednoj ruci, pored bine, pred zadivljenom publikom. Dona Dreš je tada živela u San Francisku i došla je da me poveze na mesto gde se održava koncert benda iz Bostona, Geleksi 500; upravo su svirali na bis. Bili

su odlični. Publika je u tišini slušala tu laganu, nežnu, divnu muziku. Na kraju svake pesme, odjeknuo bi aplauz i uzvici odobravanja, a čim bi bend prefinjeno zasvirao sledeću pesmu, nastao bi tajac.

To je za mene bilo otkrivenje. Jer su Trizi svirali iz sve snage na svakom koncertu, probijajući mi uši tim groznim, vrištećim zvukom iz gitarskog pojačala koje je bilo upereno tačno ka meni, a pritom su i činele tačno iza mene na tamnoj pozornici; ostao bih zaglušen posle svakog nastupa. Nikad mi nije palo na pamet da, u rok klubu, može da se svira tiho i da publika u tome uživa.

A drugu ideju dobio sam slušajući *Strejt Ahed*, to je bio solo album Grega Sejdža, legende američkog severozapada iz grada Portlanda, čiji se bend zvao Vajpers. Bez obzira na onu prevaru i njegov komični pokušaj da me izmanipuliše, ja sam i dalje ostao obožavalac njegove muzike. Tako sam dobio ideju u kom pravcu želim da ide moja ploča: tihi ali moćan, taman zvuk.

Kupio sam neku jeftinu, usranu gitaru, akustaru i Mel Bej knjigu sa akordima. Počeo sam da učim jednostavne akorde, a ujedno i da pišem pesme.

Radeći u stovarištu, svaki dan sam u glavi smišljao neku melodiju i neke reči. Kad bih smislio dobru kombinaciju, zapamtio bih je tako što sam je u sebi ponavljao u autobusu, na putu do kuće. Čim bih stigao kući, uzeo bih gitaru i knjigu i tražio akorde koji odgovaraju mojoj melodiji i vokalnoj deonici, što bi se uvek svelo na ista tri ili četiri akorda. Dilan Karlson mi je pokazao jedan zgodan akord, akord H. I od tada sam ga koristio u svakoj pesmi koju bih napisao. Tek mnogo kasnije sam shvatio da je moj pećinski stil komponovanja bio potpuno suprotan onome što se smatra normalnim. Ljudi uglavnom prvo napišu muziku, pa tek onda smišljaju tekst koji ide uz nju.

U strahu da će Sab Pop shvatiti da su pogrešili i poništiti naš ugovor, pisao sam u strahovitoj žurbi, sve vreme misleći o danu kada će da legne honorar. Za samo nekoliko nedelja, napisao sam gomilu pesama na jedan primitivan, sebi svojstven način i uvežbao ih svojim

nevinim prstima, ogrubelim od tvrdih žica koje verovatno nikada nisu bile promenjene na toj gitari. Regrutovao sam mog prijatelja Majka Džonsona, koji je svirao gitaru u bendu Snejkpit, da iz Judžina u Oregonu dođe u Sijetl i svira sa mnom na ploči. Obogatio je svaku pesmu početkom, središnjim deonicama i samim krajem, svim onim za šta ja još nisam bio sposoban. Tako sam otkrio da moje proste deonice na gitari izluđuju prave gitariste, jer bi im bilo teško da sviraju onako kako ja preskačem sa akorda na akord prateći vokalne deonice, umesto da se akordi menjaju po taktu. Jedva da sam umeo i te akorde da uklopim tako da odgovaraju mom pevanju.

Ušli smo u studio Reciprokal, Džeka Endina, tek kada smo, za nekoliko dana, Majk i ja prošli kroz sve pesme, i počeli da snimamo. Taj Džek bio je jedan entuzijasta, ekscentričan tip koje je do tad snimio većinu Sab Pop ploča kao i prethodni album Skriming Triza. On i ja smo voleli Britanski trio Graundhogs i gubili dragoceno vreme u studiju ćaskajući kao tinejdžeri o tome koja im je najbolja ploča. Snimanje bi počinjalo tako što Majk prvo snimi gitaru na klik, dok bi ja nakon toga pilotirao vokal. Džek bi potom snimio bas deonicu, a Pikerel bi na kraju, preko svega, nasnimio bubnjeve. Ovaj način snimanja bio je, u odnosu na standardni način, izokrenut naglavačke; ali tako je moralo zbog prirode mojih bizarno osmišljenih melodija a i zbog ograničenja drevnog osmokanalnog snimača. Sva Sab Pop izdanja bila su glasni, sirovi rok, postajao sam sumnjičav vezano za ideju da pravimo tihu, akustičnu ploču ali su me Džek i Majk uveravali da radimo sjajnu stvar.

Jedne večeri, nakon što sam snimio sve vokale, Stiv Fisk je banuo u studio da nam se javi i odsvira par svedenih klavirskih deonica za neke pesme. Sve prethodne ploče Triza, Stiv je snimio u studiju u Elensburgu. Iako smo imali dosta napet odnos, i iako ga je mnogo iritirala moja paranoidna, sumnjičava sklonost da dovodim u pitanje svaku njegovu kreativnu odluku, te večeri sam ga dočekao kao starog druga. Počeo je nešto da drjla po električnoj organi, i to me je inspirisalo da napišem malu, zabavnu pesmu koja

se nadovezivala na njegov rif. Zbog pretežno tužnog i ozbiljnog tona koji je bio prisutan na ploči, imao sam osećaj da nam je potreban neki zabavni momenat na kraju. Džek je zakolutao očima a Džonson prezrivo rekao: „Napravili smo divnu ploču. Što da je useremo?” Ja sam je ipak ostavio na albumu. „Huarez” je možda jedina pesma na svetu koja u periodu od minut i po pominje krek, heroin, dudlanje kite, i pelene. Kurt je vokalima doprineo pesmi „Daun in d dark”, koja je bila više u električnom stilu. Takođe smo upotrebili i jednu malo težu pesmu sa odbačenog albuma Led Beli obrada pod nazivom „Ver did ju slip lest najt?”, koju je Kurt elektrifikovao, i zato sam je ja otpevao u starom, dobro poznatom Triz maniru; vokal sam duplirao kako bih od glasova napravio harmoniju i poslednjih par stihova otpevao u višem registru, u krajnjim granicama mojih mogućnosti – kao da mi je Li Koner lično pisao melodiju.

Kad smo završili ploču, obavili smo prvu od mnogo kasnijih foto sesija sa Čarlson Pitersonom, fotografom Sab Popa. To su uglavnom bili snimci gde ja hodam kroz ruševine državne bolnice, državne psihijatrijske klinike, u kojoj se nekada lečila i čuvena glumica Frensis Farmer četrdesetih godina dvadesetog veka. I moja baka je bila pacijentkinja te bolnice tokom drugog svetskog rata dok je moj otac bio dete. Za to vreme on je živio sa ocem, starijim čovekom koji je radio u brodogradilištu i time pomagao u ratnim naporima, pošto je već služio i borio se u francuskim rovovima tokom prvog svetskog rata.

Posle je, u Sijetlu, suvlasnik Sab Popa, Brus Pevit, tražio da me slikaju u krupnom planu. Ja to nisam hteo, ali posle natezanja, pristao sam zato što je rekao: „Ako ti se ne dopadnu, obećavam da ih nećemo iskoristiti.”

Pevit i Ponman su, par nedelja kasnije, zakazali sastanak da pregledamo negative sa foto sesije. Našao sam se sa Džekom i Brusom posle posla u skladišnoj prostoriji Sab Popa, i kad sam

prišao vratima prostorije, čuo sam kako njih dvojca ostrašćeno razgovaraju.

„Majku mu!” rekao je Pevit. „Da li je moguće da će Nirvana ostati jedini naš bend čije se ploče ozbiljno prodaju?”

Nakon što je osvojila srca Engleske i Evropske rok štampe, Nirvana se nezaustavljivo pretvarala u anderground rok senzaciju. Svi Britanski jeftini časopisi, a i klinici, poludeli su za njima. Nisam zaboravio koliko su, pre samo nekoliko godina, nipodaštavali Kurtov bend. Ipak bilo je dobro što je Nirvana ostala na Sab Popu, ispostavilo se da su dva šefa kuće pravi marketing genijalci. Način na koji su se promovisali lako je pretvarao njihove bendove u anderground fenomene, sa Nirvanom kao najsajnijom zvezdom na njihovom nebu. To nije značilo da Kurt nije bio u pravu vezano za njihovu potrebu da imaju preveliku kontrolu nad svojim bendovima. Upozoravao me je: „Čuvaj se, zabošće ti nož u leđa, ako im se ukaže prilika.”

Na sastanku koji je za cilj imao da odaberemo mogući kaver za album, Pevit je brzo postao očaran jednim portretom na kojem je nastavio da insistira. Ja sam prezirao tu fotografiju. Meni je delovala strašno pretenciozno, bila je vam mog pank rok senzibiliteta. Nije bilo šanse da mu dopustim da je upotrebi. Nakon puno nakanjivanja, konačno je pristao da za omot možemo da upotrebimo fotografiju koja je bila prihvatljiva, samo ako mu dopustimo da onaj portret koristi za promociju. Nevoljno sam prihvatio, laknulo mi je što ta glupa fotografija barem neće biti na omotu, ali me je i dalje prestravljivalo što će tu fotografiju iko ikada i videti. Ubrzo nakon toga, Trizi su krenuli na turneju. Moja ploča, koju sam nazvao Vajnding Shit (Winding Sheet), trebalo je da izađe nekoliko dana posle našeg povratka.

Kada sam se vratio sa turneje, kod kuće me je čekala kutija sa albumima. Otvorio sam je, i imao sam šta da vidim. Na naslovnoj stranici mog prvog solo albuma, nalazila se ta usrana fotografija u

koju se Pevit zaljubio, iako mi se zakleo da je neće upotrebiti. Neko vreme sam bio u neverici, a onda sam pozeleneo od besa. U celoj mojoj muzičkoj karijeri, niko me nikada nije ovako sjebao. Otkud mu muda za tako nešto? Kad bi pogledao tu fotografiju, osetio bih istovremeno strašno poniženje i nezaustavljiv bes.

Iako sam bio iscrpljen, pošto sam se upravo vratio sa turneje, iste sekunde sam pozajmio cimerov auto i odvezao se do Sab Popa, preplavljen ubilačkim besom, sa jasnom namerom da Brusa sravnim sa zemljom.

Grunuo sam na vrata kancelarije, sekretarica je refleksno ustala, međutim, kada je videla u kakvom sam raspoloženju, ponovo je sela.

Odmarširao sam pravo do Pevitove kancelarije i zatekao ga kako sedi za svojim stolom i telefonira. Prešpartao sam sobu sa par dugih i brzih koraka, stisnuo pesnice i uneo mu se u facu. Bacio je telefon i bacio se na pod iza stola i rukama zaštitio lice.

„Mark! Stani! Molim te, čekaj!”

Gledao sam kako se koprca na tlu i jedva uzdržavao da ga ne šutnem u facu.

„Znam da si besan i neka si besan! Izvini za omot, pogrešio sam.”

„Naravno da si jebeno pogrešio! Dogovorili smo se, jebem ti mater! Šta misliš, ko si ti? Šta, misliš da sam ja picopevac iz Sijetla? U mom kraju, za ovo bi ti završio u kanalu! Treba da ti razbijem glavu.”

„Sačekaj, saslušaj me,” zakukao je. „Hteo sam samo najbolje i za tebe i za ploču. A i za firmu.”

„Da. To si rekao i onda kada si mi obećao da to nećeš uraditi. Brate, ne samo da si se pokenjao po našem dogovoru, jebao me, u lice si mi lagao, i ja sad moram da živim sa ovom blamažom od

omota do kraja života. Zvaću advokata i sprečiću te da to ikada izdaš.”

„Kasno je, već smo poslali par hiljada kopija u prodavnice” to je promumlao tankim glasićem.

„Idem da ih poskidam sa polica onda, jebe mi se!” Kako sam iskalio bes, na kraju sam mu dobio: „Jedi govna, Bruse. Za dlaku si se izvukao.”

Ostavio sam ga da leži na podu i izašao, nem i ošamućen kako je to uopšte mogao da uradi. Ja sam u to vreme bio odan svojim bliskim drugarima, ali bih svakog drugog prijatelja, bez problema, slagao da dobijem ono što želim – tako mi i treba, a pobesneo sam što je neko to uradio meni. Nisam mogao da podnesem što je on izigrao mene pre nego što ja dođem u poziciju da izigram njega.

Od najranijih dana trudio sam se da zeznem svakog pre nego što on zezne mene, a sada sam na ovo naseo. Zarekao sam se da ću uzvratiti tom govнару, ali to govno sam već pojeo, pa sam rešio da ceo taj događaj bacim iza leđa. Znao sam da ću, kad tad, da naguzim tog tipa, pa će onda on da vidi kako je to. Ali tešio sam se što bar imam trinaest hiljada u džepu. Dobro je, para vrti gde burgija neće.

POLITIČKI ZATVORENIK I LOPOV

*S arapskog preveo i belešku o autoru sačinio:
Miroslav B. MITROVIĆ*

Hapšenje ga nije iznenadilo niti uplašilo. U otrovnoj tišini nasmejao se policajcu koji je došao da ga privede. Spakovao je u torbu najneophodnije stvari i pošao sa njim putem koji mu je bio dobro poznat... putem u zatvor... Međutim, ono što ga je uzrujalo i iznerviralo bilo je što se našao u istoj ćeliji sa običnim kriminalcem... poznatim lopovom... Zar država do te mere ponižava patriotske borce kada njihovu borbu stavlja u isti koš sa običnim zločinima i na istu listu sa lopovima i džeparošima... Prvo što će uraditi kada ga budu oslobodili biće zahtev da se ubuduće pravi razlika između političkih aktivnosti i onih kriminalnih... Tražiće da se politički zatvorenici ne stavlja u istu ćeliju sa lopovima i džeparošima... već u odvojene ćelije... I da se prema njima različito ophode... jer aktivnosti patriota, bez obzira koliko su nedopuštene, ne mogu se stavljati na istu ravan sa delima kriminalaca... i političko mišljenje, ma koliko ponekad bilo radikalno, ne može se meriti istim aršinom kao i običan lopovluk... Ono što je patrioti stalno u glavi, je budućnost svoje zemlje, a ne kako da pruži ruku i ukrade.

Oči mu se prikovaše za lopova kome je određeno da bude zatvoren sa njim. Mahnuo je rukom u znak uobičajenog pozdrava, nešto promrmljao a zatim se povukao u ćošak ćelije.

Lopov je sačekao da se zatvore vrata ćelije, zatim se radosno uputi ka njemu, zagrlji ga pritisnuvši ga na grudi i uzviknu:

– Dobro došao... čast mi je. – i blago ga odvojio od grudi.

– Bog ti dao zadovoljstvo.

Zatim se ponovo povukao u ćošak ćelije.

Lopov je seo na svoje mesto i posmatrao ga sa širokim osmehom na licu, kao da očekuje od njega da počne govoriti... Ali ovaj je ćutao, dok su mu sa usana klizile psovke. Osećanje poniženja pritiskalo mu je grudi... Eto šta mu se desilo nakon duge borbe: da ga poistovete sa lopovom... da ga smatraju za običnog kriminalca, Nije mu ovo prvi put da ga hapse, i ranije su to radili, ali su ga uvek stavljali u ćeliju sa političkim osuđennicima, pa makar i nepoznatim, i premda nisu bili politički istomišljenici... Ali, ovaj put sa lopovom....

Misleći da mu je novi cimer uzbuđen zbog dolaska u zatvor, lopov reče:

– Nemoj da se sekiraš... Zatvor je za hrabre.

– Ja se ne sekiram!

– Pa zašto onda ćutiš? – upita lopov.

– Nema ovde šta da se priča! – odgovori.

– Ali, mi smo kolege.

– Misliš, kolege u ćeliji? – upita zbunjeno.

– Ne! – reče lopov. – Mislim kolege u borbi.

Želeći da odbije uvredu preko koje nije mogao preći, povika:

– Nemoj samo reći kolege u borbi... znam te ja dobro.. slika ti je bila objavljena u novinama.

Sa spokojnim osmehom lopov reče:

– I ja tebe poznajem... pročitao sam ponešto što si pisao.

Reče podrugljivo:

– Ti si lopov... Do sada si sedam puta robijao.

Dok mu se po licu širio osmeh, lopov odgovori:

– U stvari više od toga... i to mnogo više... otprilike trideset puta.

– Bitno je da si lopov.

Lopov reče:

– Nemoj stalno ponavljati taj epitet... lopov... ti si, bre, obrazovan čovek i sramota je da upadaš u istu grešku kao neznanica koji se zadovoljava da stalno ponavlja opšte reči... lopov... prevarant... borac... heroj... Eto tebi, na primer, možemo pripisati kakvo svojstvo koje ti se ne bi sviđalo... agent, na primer... jer svi političari vrdaju levo–desno, poput tebe, i pripada im ta karakteristika... ruski agent, američki agent... agent... Da bi skinuo sa sebe taj epitet, moraćeš da objasniš motive svojih postupaka, svoje ciljeve i tajne svojih veza i pokreta... e, tek posle svega toga moći ćeš da postaneš slobodan nacionalni borac, ili ostaješ agent... Tako je i sa lopovom... Lopovluk je operacija uzimanja, ali sada se postavlja pitanje: zašto lopov uzima... Koji su to razlozi i koji su to ciljevi i tajni motivi? Ko zna, možda je uzeo da bi jeo!? E, tada mu ne možeš pripisati da je „lopov“ već, možda, treba da kažeš „Onaj kome je potrebno“, ili da je „Siromašan“. Pa kada se protiv ovakvog lopova povede proces, zajedno sa njim sudi se i društvu koje ga je dovelo do siromaštva i oskudice... Opet, s druge strane, može biti da je uzeo iako nije imao potrebu za tim. To je zato jer mu je duša gramziva, i ponosi se krađom i u njemu je ukorenjen poriv ka nasilju. Da, u ovom slučaju on zaslužuje nadimak „lopov“... Izvini, hteo sam da opišem karakteristiku lopova.

Ironično se osmehnuo, a usta skupio kao da će da pljune:

– A ti... koji su tvoji razlozi i ciljevi zbog kojih te ljudi smatraju lopovom?

Lopov odgovori:

– Kao i kod tebe... razlozi i ciljevi su patriotski i politički...

Zaurla:

– Nemoj više nikad govoriti da si poput mene!

Lopov mirno i staloženo reče, kao da govori lošem đaku:

– Jesam poput tebe... Razlika između mene i tebe je ta što se ti možeš smatrati delom zakonodavne vlasti koja planira budućnost, a ja predstavljam izvršnu vlast koja ima stvarnu odgovornost... odgovornost sadašnjice... Ti ćeš ući u zvanične institucije, a ja u tajna društva...

Ovaj opet povika:

– Slušaj, čoveče! Pokušavaš sebe da uzdigneš na nivo borca za domovinu... međutim, treba da znaš da ne postoji nacionalno osećanje koje podstiče na nasrtaj na imovinu i ljude, bez obzira koji su razlozi i ciljevi... Međutim, postoji jedna stvar koju tvoj um nije u stanju da prihvati, a ime joj je „zakon”. Zakoni su i stvoreni da bi zaštitili imovinu i ljude... suprotstavljanje zakonima nije političko razmišljanje ... a ti si lopov... ti ne priznaješ zakone.

Ne gubeći mir, lopov reče:

– Patriotizam je jači od zakona... Da li se revolucije u svetu dižu zbog suprotstavljanja zakonima ili njihove odbrane... Tako je i sa uzimanjem, odnosno lopovlukom kako ti to voliš da kažeš, koji postaje patriotsko pravo jače od zakona – kada uzmeš u obzir nacionalne razloge i motive..

Ovaj odgovori:

– To ne može da se primeni na ono što ti uzimaš.

– A zašto? – nastavi lopov. – Razmisli malo, seti se bliske prošlosti... Podignuta je revolucija, zauzet je kraljev dvorac i proterana njegova porodica. Dvorac je bio pun umetničkih predmeta svetskih umetnika, dragulja, dijamanta, zlata i čega još nije bilo – da ti pamet stane... Istina, revolucija je tada organizovala svetsku licitaciju da bi se prodala zaostavština kraljeve porodice, međutim, dobro znaš, kao što i ceo svet zna, da ono što je izneto na licitaciju,

nije sve što se nalazilo u dvorcu... ostatak su neki prisvojili... na njih se nije primenio zakon i oni nisu uhapšeni. Zašto?... Zato što je patriotizam jači od zakona... Sve ove skupocenosti i dragulje kraljevska porodica je isisala iz krvi naroda i zato je pravo naroda da sve to sebi vrati... Istina, uglavnom nije narod taj kome je pripalo to bogatstvo, već manjem delu naroda... Zbog toga se smatra da uzimanje koje se desilo tih dana nije lopovluk i nikom od onih koji su to uradili nije prišiveno ime „lopov“... Smatram da je to bilo patriotsko ponašanje koje liči na operaciju deljenja plena posle pobede u ratu... To postoji još od oslobodilačkih pohoda islama... od kada čovek zna za rat... i revolucije.

Reče mu ljutito:

– Pričaš o greškama revolucije ne bi li uzdigao svoje zločine na njen nivo.

Lopov mirno reče:

– To nisu greške, one su priroda svih revolucija... i ne diram u ničije greške. Ali pokušavam da ti se predstavim na razumljiv način... naučnom metodom... Slušaj, nakon što je završeno sa kraljevskom porodicom, postavljene su straže da čuvaju kuće onih koje nazivaju bogatuni i kapitalisti, kao i kuće drugih gazda koji nisu bili ni feudalci ni kapitalisti, ali se generalno opisuju kao politički opasni. E vidiš, ti čuvari su, normalno pod okriljem policije, ulazili u te kuće i grabili sve što bi našli od nakita, novca i trpali u svoje džepove... Tako sam sreo jednu veoma uglednu osobu (bolje da joj ime ne spominjem) koja je prodavala dijamantsku ogrlicu uzetu od jedne porodice koja je bila čuvana. A što je najinteresantnije, tu ogrlicu ja prodavao istom trgovcu kome i ja prodajem ukradene stvari... Nekako u isto vreme nacionalizovane su kompanije i velike trgovačke kuće i u svaku od njih postavljen je jedan rukovodilac ili odgovoran funkcioner, koji, obično, nije imao bilo kakve kvalifikacije, sem što je bio odan Revoluciji... Osobe koje se ne mogu nazvati političarima,,,, odjednom se razumeju u politiku, ali se ne razumeju

u trgovinu niti u industriju. Većina njih su takođe uzimali i stavljali u svoje džepove... A svi ti kojima je bila dužnost da čuvaju ili nacionalizuju, nikada nisu pozvani na odgovornost, niti su na njih primenjeni zakoni... Zašto... Zato što je patriotizam jači od zakona... i sve su to patriotske i političke mere koje su iznad zakona, jer imaju za cilj da povrate bogatstvo naroda... Svaki funkcioner smatra za sebe da je on narod i da je vraćanje blaga – stavljanje sebi u džep...

Reče podrugljivo:

– A ti... Da li si ti lopov čuvar ili lopov nacionalista?

Lopov mu odgovori s podrugljivim osmehom:

– Ti nikako da prestaneš da ponavljaš reč lopov... Nema veze... Ne, ja nisam ni lopov-čuvar ni lopov-nacionalista. Ja sam narodni lopov... i suprotno onom što ti misliš, otkada znam za sebe, želeo sam da se bavim politikom i društvenim životom, međutim, otkrio sam da je ceo život postao lopovluk... krađa... razne šeme... podmićivanje... korupcija... provizija... šverc... I otkrio sam kako je sve to postalo pravilo u životu... Kao da je to patriotski princip... Uspeh je počeo da se meri prema onome koliko imaš vrednosti u džepu i nije važno kako si to stekao... a mudrost je bila da postaneš bogat i poseduješ auto a da niko ne traži da položiš račune kako si se obogatio i kako si stekao auto... A siromašan ili običan čovek ne živi u siromaštvu zato što je pošten i častan, već zato što je neuspešan i glup... I zakon... zakon je postao poput narodnih ili seljačkih kuća pod čijim krovom žive samo siromašni i slabi... Štaviše, zakon je postao oružje terora. On se ne primenjuje ni na koga od funkcionera, osim ako vlast ne smatra da je primenljiv na njega... Ukoliko se suprotstaviš vlastima ili je naljutiš, zakon se primenjuje na tebe, a ukoliko je vlast zadovoljna tobom, štiti te od zakona... I više od toga...

Viknuo je na njega:

– Dok sam u zatvorskoj ćeliji ne želim da slušam političke govore... Šta hoćeš da kažeš...

Lopov mu reče:

- Hoću da te uverim da smo ti i ja kolege...
- Nemoguće... Ja nisam lopov...

Lopov reče:

– Ti si patriotski buntovnik i ja sam patriotski buntovnik, ali koji se ne slaže sa nacionalnim revolucionarnim pokretima... Odlučio sam da napravim svoj pokret pod sloganom koji možeš nazvati „kontra-krađe“... što znači da kradem novce naroda, vlast za to ne haje, zakoni su nemoćni, tako da je narod odgovoran da se suprotstavi ovim krađama... Postoji, kako je nazivaš, „kontra-revolucija“, odnosno revolucija protiv revolucije. Svako ko veruje u kontra-revoluciju tvrdi da izražava volju naroda... Isto tako i kontra-krađe izražavaju volju naroda... Dali znaš koje je prvo delo koje sam izveo... Bila je to operacije protiv jedne kasapnice... Otišao sam u nju da kupim kilo mesa... želeo sam crveno meso, „file“... U to vreme cena crvenog mesa bila je utvrđena na 75 Kuruša1... Ja sam bio čovek srednjeg imovnog stanja, meso sam kupovao jedanput mesečno... za mene je 75 Kuruša bilo bogatstvo.. i pored toga hteo sam crveno meso... da bih uživao u njemu, zajedno sa majkom i sestrama... I kasapin se izdrao na mene:

- Prodato, gospodine.

Začudio sam se jer je mušterija pre mene izašla noseći dve kile filea, a ja sam želeo samo kilo... Normalno, znao sam način kako da dođem do onoga što želim, pa sam se nagnuo prema kasapinu i prošaptao:

- Sve ima svoju cenu, majstore.

Majstor se nasmejao govoreći:

- Cena je velika, druškane.

Rekoh:

1. Kuruš: stoti deo egipatske funte

– Nije skupo kada si ti u pitanju, gazda.

I platio sam mu celu funtu za kilo crvenog mesa... opljačkao me je... Zar nije tako... Onda je moje pravo da i ja njega opljačkam... I biću lopov... On je takođe lopov...

I pokrao sam ga... Nisam ukrao razliku između prave cene i onog što sam platio... Odnosno nisam ukrao 25 Kuruša... već sam procenio u koliko slučajeva je kasapin nametnuo svoju cenu mušterijama, pa sam mu ukrao sve do čega je moja ruka doprla... Nema sumnje da sam u pravu, štaviše bio sam milostiviji prema njemu od zakona kada bi se zakon primenjivao... Siguran sam da je posle ovog događaja kasapin osetio da se Bog naljutio na njega, pa je umanjio svoju pohlepu, ili je možda priložio siromašnima nešto od onog što je ukrao... kao što sam i ja kasnije učinio pošto sam ga pokrao... Znači da su siromasi bez sumnje imali koristi od ove operacije...

– Naravno, posle ovog si nastavio da kradeš, iako tebe niko nije opljačkao...

Lopov će:

– To je istina.. Postao sam pravoveran prema svojoj domovini... Krao sam samo od onih koji su zaslužili da budu pokradeni, i to sam radio pod devizom „Ko je krao, biće kad-tad pokraden”... Naleteo sam, na primer, na visokog službenika koji je živeo raskošno... imao je kuću, automobile, putovao u Evropu... počeo sam da se raspitujem o njegovoj plati, zatim sam se raspitao o njegovim ličnim prihodima i prihodima njegove žene, možda je nasledio od svog ili njenog oca kuću ili farmu voća. Potom sam sve to sabrao, uzimajući u obzir neophodne troškove za život, i ustanovio da troškovi njegovog života daleko prevazilaze njegove prihode i njegovu platu... Opljačkao sam ga... Ne pitajući ga, kako to propisuje zakon, odakle ti to... nije mi važno odakle, već je važno da bude lišen onoga što ima...

Reče mu podrugljivo:

– Znači, imao si obaveštajnu službu...

Lopov reče:

– Ne... Stvar je jednostavna, nije ti potrebna obaveštajna služba kada se ograničiš na jednu osobu... Prikupljam podatke samo za osobu koju sam namerio da opljačkam... Neki moji prijatelji su pokušali da me nagovore da opljačkam poznatog i čuvenog berberina koji živi krajnje luksuznim životom... Pokrasti njega bilo je lako jer pored svog bogatstva, nije vodio računa o svom novcu... mesecima je držao velike količine novca u kući pre nego što bi ga odneo u banku, a dosta para držao je u sefu u berbernici... Zatim, i sam frizerski pribor ima veliku cenu na crnom tržištu... I ja sam zaista počeo da ga istražujem. Počeo je život radeći kao dečak u stranom frizerskom slonu. Poznatom. Zatim je napredovao i usavršio se dok i sam nije postao čuven. Njegovi prihodi su rasli, a i mušterije su mu davale obilan bakšiš. Najveći deo od zarađenog novca je štedito, sve dok nije uspeo da otvori berbernicu na svoje ime i svojim trudom uspeo da privuče sve mušterije iz stranog salona... pa je otvorio i drugu radnju... Uspeo je da stekne poverenje i ugled kod svih berbera sa kojima je saradivao... imao je više od 50 stolica na kojima je primao mušterije... I obogatio se, a da nikad nije ukrao... Zato nije bilo moguće na njega primeniti slogan „Ko je krao, biće kad-tad pokraden“... i nisam ga pokrao.

Povika lopovu u lice:

– Ne pokušavaj da me prevariš tim pričama... Ti nikada nećeš biti patriota, revolucionar, ni političar... Čak i da ti poverujem, važiš za nerazumnu osobu... pokušavaš da nahuškaš ljude jedne na druge... Slogan ko krade biće pokraden po tebi može da se proširi pa da proglašiš „Ko ubije biće ubijen“ bez suđenja i bez zakona. Ili, ko napadne ćerku ili sestru drugog, treba napasti njegovu ćerku ili sestru... To je anarhija, a ti veruješ u ovo da bi opravdao svoju gramzivost i pohlepu i prljav put kojim ideš...

Ne gubeći smirenost, lopovo reče:

– Nemoj ni ti sipati optužbe bez suđenja... Mogu i ja tebe da optužim da se ne baviš politikom za dobro domovine, već samo da dođeš na vlast i postaneš ministar, ili važna osoba koja se vozi u vladinom mercedesu i u čijoj pratnji su vojnici koji ga pozdravljaju... odajući mu počast... Zatim, princip kontra-krađe na koji pozivam je princip samo jedne faze koja se završava kada prestanu nekažnjene krađe, i kada se svaki lopov povinuje zakonima, bez obzira na koliko visokom položaju se nalazi...

Besno, gotovo mu pljunuvši u lice, politički reče:

– Smatraj da je diskusije završena. Ne govori više!

Lopov reče:

– Šteta... Hteo sam da ti izložim projekt koji te zanima.

Viknuo je:

– Da li si poludeo... Koji tvoj projekat može da me zanima...

Lopov reče:

– Projekt koji smatram važnim nacionalnim pokretom. Ja verujem u ono što radim uprkos što ti ne veruješ u to... Međutim, onome što radim nedostaje narodni publicitet... Nedostaje mu politička propaganda... Želim da širim verovanje da „ko krade biće kad-tad pokraden“... Čak i ako za to treba vremena, neophodno je da se obnaroduje svaka operacija koju činimo... Kao što su gerilske operacije u Japanu ili palestinskih komandosa... Oni preuzimaju odgovornost za svaku akciju koju izvedu... Te organizacije se oglase kad je izvršena operacija otmice tog i tog aviona... Ili podmetanje bombe u tu i tu kancelariju... ili... ili... Hoću da budemo grupa koja prihvata odgovornost za operacije koje sprovodi... grupa lopova koja krade, čak i ako treba da prođe izvesno vreme da preuzmu odgovornost za pljačku gospodina tog i tog... Ovaj metod bez sumnje plaši sve velike lopove... Pa će prestati da kradu, ili će bar smanjiti krađe... ili...

Ovaj ponovo poče da više:

– Rekao sam ti da umukneš... lupaću na vrata i zvaću čuvara i tražiti da me premeste iz ove ćelije...

Lopov reče okrećući mu leđa kao da odustaje od dalje priče:

– Razočarao si me... Za tebe nema nade... I pored toga što je država smatrala da su moja i tvoja odgovornost iste i strpala nas u istu ćeliju.

* * *

Izašao je iz zatvora... Oslobođen je... Seo je da piše oštar proglas u kojem napada vlast jer progoni političke borce i hapsi ih, muči i kažnjava stavljajući ih u istu ćeliju sa lopovima...

* * *

IHSAN ABD EL-KUDUS (1919 – 1990), književnik, novinar, pisac kratkih priča, jedan od najznačajnijih arapskih prozaista. Diplomirao je prava 1942. godine, ali napušta poziv pravnika i književnu karijeru počinje kao urednik i kolumnista vodećeg egipatskog nedeljnika „Roz al-Jusef“, a kasnije uređuje listove „Ahbar al-Joum“ i čuveni „Al-Ahram“. To ga čini poznatim širom arapskog sveta.

Scenarija za film počinje da piše 1944. godine, ubrzo objavljuje prve zbirke kratkih priča, a zatim slede romani – ukupno 60 knjiga.

Ihsan Abd el-Kudus je lucidni posmatrač egipatskog društva u presudnim trenucima njegove evolucije. Prepoznatljiv je po ležernoj ironiji i junacima koji se nalaze u često neočekivanim, ali uvek mogućim situacijama. Piše jednostavno, koncizno, koristeći mešavinu književnog i novinarskog jezika. Zbog svog pisanja nekoliko puta je hapšen.

Poznatija dela: „Čovek u našoj kući“, „Crne naočare“, „Slobodan sam“, „Krv, suze i osmeh“, „Metak je u mom džepu“, „Ljubavnik“, „Prodavačica ljubavi“, „Kradljivac autobusa“, „Sultanova kći“, „Najbolji dečakov prijatelj“, „Ne mogu da spavam“, „Ne ostavljaj me ovde samog“ i dr.

Priča „Politički zatvorenik i lopov“ objavljena je u dnevnom listu Al-Ahram 11. oktobra 1974.

Republika Srbija
Ministarstvo kulture i informisanja

Pokrajinski sekretarijat za kulturu,
javno informisanje i odnose s
verskim zajednicama

Ovaj broj časopisa *Ulaznica* objavljen je uz pomoć Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije i Pokrajinskog sekretarijata za kulturu, javno informisanje i odnose s verskim zajednicama.

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

82+3

ULAZNICA : časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja
/ glavni urednik Vladimir Arsenić. – God. 1, br. 1
(1967)– . – Zrenjanin : Gradska narodna biblioteka
„Žarko Zrenjanin”, 1967–. – 24 cm

Pet brojeva godišnje
ISSN 0503-1362

COBISS.SR-ID 9987330

ulaznica

266-267

časopis za kulturu,
umetnost i društvena pitanja,
Zrenjanin,
god. LVIII,
novembar 2024.
Broj 266-267

Telefon: +381 23 566 210
e-mail: zrulaznica@gmail.com

Rukopise slati na adresu:
Gradska narodna biblioteka
„Žarko Zrenjanin”,
Trg Slobode 2, 23000 Zrenjanin

Rukopise otkucati ili poslati u
elektronskom mediju.
Rukopisi se ne vraćaju

Cena po jednom primerku 300,00
dinara, godišnja pretplata 900,00
dinara (za inostranstvo 2000,00
dinara). Pretplatu slati na račun
840-74664-12 Gradske narodne
biblioteke sa naznakom
„Za Ulaznicu”

ŠTAMPA:
Gradska narodna biblioteka
„Žarko Zrenjanin”, Zrenjanin

УЛАЗНИЦА

266-267

УЛАЗНИЦА

ISSN 0503-1362

9 770503 136001

